

IEŠMEARRIDEAPMI HÁSTÁ SUVERENITEHTA

**Ságastallan álgoálbmogiid iešmearrideamis Ovttašuvvan Našuvnnaid
álgoálbmotjulggaštusbargojoavkkus**

**Kati Eriksen
Lappi universitehta
Riikkaidgaskasaš oktavuodát
Pro Gradu
30.4.2007**

SISDOALLU:

Suomenkielinen yhteenveto	2
1 DUTKANÁSAHEAPMI	14
1.1 Láidehus	14
1.2 Dutkanmáteriala ja dutkančuolmmat	17
1.3 Giella ja terminologijja	19
1.4 Gean dutkan?	21
1.5 ON:a Julggaštusevttohus álgoálbmogiid vuoigatvuođain	23
1.6 Dutkamuša čađaheapmi	24
2 SUVERENITEHTTA	28
2.1 “Mii” vs “earát”	28
2.2 Luonddudilli	31
2.3 Stáhta.....	36
2.4 Kolonialisma	37
3 HÁSTALUS.....	46
3.1 ON ja olmmošvuoigatvuođat	46
3.2 Iešmearrideapmi	52
3.3 Álgoálbmogiid lihkadus.....	58
3.4 Julggaštusevttohus	62
4 IEŠMEARRIDEAPMI.....	68
4.1 Álgoálbmogiid iešmearrideapmi	68
4.2 Meroštallan.....	75
4.3 Kollektiivva olmmošvuoigatvuođat.....	82
4.4 Territoriála sorjjasmeahtunvuohta	86
5 JURDDABOHTOSAT.....	91
GÁLDOLISTU.....	96

Suomenkielinen yhteenveto

Alkuperäiskansojen mielestä heidän itsemääräämisensä on erilainen kuin se itsemäärääminen mikä ymmärretään kuuluvan yhteen käsitteiden suvereniteetti ja valtio kanssa. Vaikka näin onkin, niin alkuperäiskansat käyttävät YK:a, mikä on suvereenien valtioiden välinen järjestö, omien vaatimustensa esittämiseksi. Ihmisoikeuregiimiin vahvistumisen myötä myös alkuperäiskansat nousivat YK:n asialistalle. Varsinkin YK:n ihmisoikeustyössä ovat alkuperäiskansat olleet aktiivisia.

Tämän hetken tärkein päämäärä on saada YK:n yleiskokous hyväksymään julistuksen alkuperäiskansojen oikeuksista. Julistus on historiallinen asiakirja YK:n historiassa, koska ensimmäistä kertaa on joukko, jota asiakirja koskee, ollut mukana luomassa asiakirjan tekstiä. Työ on kestänyt jo kaksikymmentä vuotta, ja tällä hetkellä julistusluonnos on YK:n yleiskokouksen kolmannen komitean käsittelyssä. Julistuksen hyväksymisessä on käytetty huomattavasti pidempi aika, kun kukaan olisi työn alkaessa uskonut. Suurin syy julistuksen viivästymiseen on erimielisyys alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuden hyväksymisestä. Alkuperäiskansojen mielestä julistuksella ei ole arvoa, jos itsemääräämisoikeutta ei hyväksytä ja toisaalta valtiot pelkäävät itsemääräämisoikeuden hyväksymisen merkitsevän laajaa itsenäisyysliikettä.

Käsittelen opinnäytetyössäni valtiosuvereniteetin muodostumista, alkuperäiskansojen mobilisaatiota ja itsemääräämisoikeutta. Lähtökohtanani on, että valtiosuvereniteetin ja kansallisen identiteetin pakottaminen alkuperäiskansojen päälle ei ole pidemmän päälle kovinkaan viisasta politiikkaa valtioiden territoriaalisen integriteetin kannalta. Monet etnopolitiittiset konfliktit ovat syntyneet joukon vääryyden tunteesta sekä oman identiteetin uhanalaisuudesta. Ei ole myöskään viisasta luoda kuvaa, että territoriaan perustuva valtiosuvereniteetti on ainoa mahdollisuus harjoittaa itsemääräämistä. Jos valtio itse luo tällaisen lähtökohdan, niin itsemääräämistä hakevalle joukolle on hyvin helppo oikeuttaa itsenäisyystaistelu. Suurin osa maailman alkuperäiskansoista, eivät pyri luomaan itsenäistä valtiota, vaan hakevat mahdollisuutta päättää omista päämäärästään ja tärkeysjärjestyksistään ilman valtaväestön mielivaltaista puuttumista näihin päämääriin ja tärkeysjärjestyksiin.

Opinnäytetyöni olen kirjoittanut saameksi, joka on minun tapauksessa selkeästi poliittinen valinta, tosin työläs sellainen. Vaikka olen joutunut kääntämään monien kielten kautta työssäni käytettyjä käsitteitä, minulle oli alusta asti selkeää, että haluan saameksi opinnäytetyöni kirjoittaa. Olen kiitollinen kansainvälisten suhteiden entiselle professorille Vilho Harlelle, joka suhtautui hyvin positiivisesti saamenkielellä kirjoittamiseen, varsinkin kun yliopistolla muuten oli aluksi nihkeä asenne kielivalintaani. Luulenpa, että ilman Vilho Harlea olisi Lapin yliopiston ensimmäinen saamenkielinen opinnäytetyö vielä odottamassa kirjoittajaansa.

Opinnäytetyössäni olen myös joutunut miettimään omaa rooliani tutkijana. Olen aktiivisesti mukana Saamelaisneuvostossa, jonka kansainvälistä työtä tässä opinnäytetyössäni käsittelen. En koe sitä millään lailla esteenä, vaan pikemminkin koen sen positiivisena asiana. Tiedän Saamelaisneuvoston kautta asioita, joita täysin ulkopuolinen ei voi tietää. Saamelaiskansan jäsenenä olen jo täysin erilaisessa asemassa, kuin valtaväestön tutkija on. Jo se, että kutsun itseäni saamelaiseksi koetaan saamelaispoliittiseksi julistukseksi. Toki myös valtaväestön, kuten suomalaisuuden ilmaiseminen on identiteetin julistamista, mutta alisteisessa asemassa olevan, eksoottisesti koetun saamelaisuuden ilmaiseminen aiheuttaa yleensä aina jonkinlaista huomiota, positiivista, negatiivista tai usein tietämätöntä. Reaktio on aina aivan eri tasolla, kuin suomalaisuuden ilmaiseminen.

Identiteetillä tarkoitetaan ihmisen (asian taikka ilmiön) erilaisuutta ajan mittaan. Toisin sanoen "minä" olen "minä", samanlainen kuin muutkin ihmiset, mutta kuitenkin omalla erityisellä tavallani erilainen kuin muut. Identiteetti voi syntyä vain kun havaitaan "toinen" eli ihmisen tulee pystyä myös vastaamaan kuka minä en ole, johon tarvitaan sosiaalista vuorovaikutusta. Identiteettipolitiikka on "meidän" ja "toisten" tai "meidän" ja "muiden" erojen rakentamista ja poliittista toimintaa tämän erottelun pohjalta.

Työssäni esittelen saamelaisten, Australian aboriginaalien ja Kanadan alkuperäiskansojen kautta miten eurooppalainen filosofia loi itsemääräävistä alkuperäiskansoista "villejä", mikä taas oikeutti näiden kansojen alistamisen. Saamelaisten, aboriginaalien ja Kanadan alkuperäiskansojen kolonialismi, joka perustui alkuperäiskansojen "toiseuteen", on hallinnut alkuperäiskansojen ja valtion välisiä

suhteita tähän päivään asti. Kuten niin usein eurooppalaisessa historiassa, niin "toiseuden" luomisella saavutettiin suunnattomia rikkauksia. Sosiaali-darvinistisen opin mukaan "alempien" kansojen, kuten alkuperäiskansojen, häviämistä ja sulamista valtaväestöön sai edistää. "Saamelaiskysymys", "aboriinaalikysymys" ja "intiaanikysymys" oli tarkoitus ratkaista alkuperäiskansojen sulamisella valtaväestöön. Mutta näin ei käynytäkään, vaan uusi etnoliittinen mobilisaatio sai aikaan alkuperäiskansojen kulttuurien uuden kauden. Etnoliittinen mobilisaatio vaikutti siihen, että uudet sukupolvet alkoivat kyseenalaistaa sulauttamispolitiikan oikeutusta. Alkuperäiskansaidentiteetti syntyi marginalisoitujen alkuperäiskansojen keskuudessa "toiseudesta". Nyt vain tämä "toiseus" käännettiin tarkoittamaan positiivisia asioita. Alkuperäiskansoilla syntyi vastustusidentiteetti.

Empiirinen aineistoni kattaa Australian, Kanadan, Ruotsin, Norjan ja Suomen sekä näissä maissa toimivien alkuperäiskansojen järjestöjen, Saamelaisneuvoston, ATSIC:n (Aboriginal and Torres Strait Islanders Commission) ja Creeneuvoston (Grand Council of Crees), puheenvuoroja YK:n Ihmisoikeuskomission työryhmässä, joka perustettiin 1995 neuvottelemaan julistusluonnoksen tekstistä. Puheenvuorot olen rajannut loppumaan vuonna 2004, jolloin julistusluonnoksen ensimmäinen "deadline" umpeutui. Sinä vuonna nimittäin loppui alkuperäiskansojen ensimmäinen vuosikymmen, jonka aikana julistus oli tarkoitus hyväksyä. Aika umpeutui ja julistus jäi hyväksymättä. Kuitenkin vain kaksi vuotta myöhemmin tapahtui suuri läpimurros ja julistus hyväksyttiin YK:n ihmisoikeusneuvostossa.

Kristoffer Kolumbuksen ensimmäinen matka Amerikkaan aloitti keskustelun eurooppalaisten ja alkuperäiskansojen keskinäisistä väleistä. Yksi matkan päätelmistä oli lisääntynyt uskomus, että maailman yhteiskunnat olivat jakaantuneet luokkiin, minkä alkupäässä oli primitiivinen yhteisö ja loppupäässä moderni yhteisö. Kaikki yhteisöt tekevät rajanvedon oman ja muiden yhteisöjen välille. Mutta kaikki yhteisöt eivät määrittele toisia primitiiviseksi taikka jälkeenjääneiksi. Eurooppalaiset lisäsivät "eksoottiset kansat" omaan ymmärrykseensä niin, että siirsivät nämä yhteisöt Euroopan omaan historiaan. Erityisesti uskonnollinen ulottuvuus oli tärkeä, koska "muut" katsottiin olevan pakanoita ja tällä lailla "uusi maailma" sidottiin Euroopan omaan pakanalliseen menneeseen. Tätä "muiden"

siirtämistä Euroopan menneisyyteen John Agnew kutsuu ajan tilallistamiseksi eli tietyt alueet elivät ajan suhteen kehityksessä ylemmällä taikka alemmalla tasolla. Nykyisyys tarkoitti kehittyneitä alueita ja mennyt taas jälkeenjääneitä alueita

Englantilaisen filosofin Thomas Hobbesin kuuluisa teos *Leviathan; or the Matter, Forme, and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil* ilmestyi vuonna 1651. *Leviathanissa* Hobbes esittelee kuuluisan teoriansa luonnontilasta, jonka mukaan valtion ulkopuolella ihmiset sotivat ikuisesti. Sota kestää sen takia, koska ei ole ylemmää valtaa, suvereenia, joka hallitsee ihmisiä. Sotatilassa ihmisten ainoa turva on heidän oma kekseliäisyytensä ja omat voimavaransa. Hobbesin mukaan luonnontilassa ihmisen elämä on "And the life of man, solitary, poor, nasty, brutish, and short." Hobbesin mielestä Amerikan villit kansat [alkuperäiskansat] elävät tällaisessa tilassa. Hobbes käytti Amerikan alkuperäiskansoja kuvattessaan alkukaaosta ja luonnontilan negatiivisuutta.

Hobbesin luonnontila ja sivistynyt yhteiskunta olivat vastakkain. Luonnontilan ja sivistyneen yhteiskunnan erottamisen jälkeen luonnontilasta alkoi eurosentrinen keskustelu hallitsemisesta ja politiikasta. Luonnontilan ideasta syntyi moderni valtio. Alkuperäiskansat, jotka elivät luonnontilassa, olivat antiteesi sivistyneelle yhteiskunnalle. Hobbesin mielestä ei ollut mitään säilyttämisen arvoista elämässä, ennen kuin ihminen sitoi itsensä sosiaaliseen yhteisöön ja absoluuttinen hallitsija pelasti ihmisen henkilökohtaisesta suvereniteetista eli anarkiasta.

Modernissa eurooppalaismallisessa valtiossa tuli olla selkeästi määritellyt rajat, eli valtio määriteltiin territoriaalisesti. Kolonialismin ja dekolonialismin myötä eurooppalainen valtiomuoto levisi maailmanlaajuiseksi. Ennen eurooppalaismallisen valtiojärjestelmän muodostumista oli ympäri maailmaa lukematon määrä erilaisia, erityisiä, omassa ympäristössään kehittyneitä poliittisia järjestelmiä.

Modernin valtion syntymiseen liittyy myös valtion identiteettimonopoli. Suurin osa valtioiden valtaapitävistä pyrkivät tekemään ja ylläpitämään erityistä nationalistista identiteettiä eli siis rakentamaan valtiosta nimenomaan kansallisvaltio. Taustalla on ajatus, jonka mukaan kansallisvaltio on voimakkaampi ja "aidompi" valtio kuin sellainen, jossa kansalaisen identiteetti on jaettu muiden joukkolojaliteettien kesken. Keskustelu kansallisvaltioista sekoittaa sen totuuden, että vain

pieni osan nykyisistä valtioista on niin homogeeninen, että on sopivaa käyttää käsitettä kansallisvaltio.

Kanadan alkuperäiskansojen kulttuurinen ja hallinnollinen monimuotoisuus oli suuri ennen kuin eurooppalainen kolonialismi valtasi Pohjois-Amerikan. Kolonialismin alkukaudella eurooppalaiset tekivät sopimuksia alkuperäiskansojen kanssa periaatteella, että alkuperäiskansat olivat alueidensa itsemäärääviä kansoja ja sotaliittolaisia muita eurooppalaisia kolonialisteja vastaan. Tilanne kuitenkin muuttui, kun valtava siirtolaisvirta alkoi levitä Pohjois-Amerikkaan. Vaikka Englannin kuningas vielä julistikin 1763, että siirtolaisten ei tullut tunkeutua alkuperäiskansojen maille, niin tämä ei siirtolaisuutta pysäyttänyt. Sotien, tautien ja nälän uuvuttamat alkuperäiskansat eivät siirtolaisuutta pystyneet pysäyttämään ja heidät suljettiin yhä pienemmiksi käyville reservaateille.

Filosofi James Tully on kehittänyt teorian sisäisestä kolonialismista Kanadan esimerkin mukaan. Kolonialismi on useimmiten käsitetty vain eurooppalaiseen, tietynä historian kautena tapahtuneeksi ilmiöksi, jonka 1960-luvun dekolonisaation aika lopetti. Sisäinen kolonialismi tarkoittaa, että kolonialismi jatkuu edelleen valtion sisällä. Kolonialismin ylläpitäminen on ihmisoikeusregiimin aikakaudella poikanut uusia argumentteja, kuten alkuperäiskansojen sosiaalinen alemmuus (alkoholin väärinkäyttö) tai valtaväestön edut (työllisyys).

Sulauttamispolitiikka oli yksi näkyvimpiä sisäisen kolonisaation piirteitä. Kanadassa sulauttamispolitiikan tuloksena on 300 000 alkuperäiskansojen ihmistä, jotka vietiin lapsena, katolisen kirkon ylläpitämiin asuntolakouluihin. Kouluissa lapset kokivat seksuaalista, fyysistä ja henkistä väkivaltaa ja usein heitä pidettiin nälässä.

Saamelaiset olivat ylimuistoisista ajoista järjestäytyneet siidoihin, jotka olivat itsemäärääviä yhteisöjä. Aina 1700-luvun puoliväliin asti siidat olivat vahvoja, järjestäytyneitä yhteisöjä, joiden oikeudet omiin maa-alueisiin tunnustettiin myös viranomaisten taholta. Siidoja verottavien maiden oikeuslaitokset vahvistivat niin sanottujen veromaiden rajat ja siidojen hallinnon omille mailleen.

Valtio ja suvereniteetti levisivät vähitellen myös Saamenmaahan. Tämän seurauksena saamelaisten oma siidajärjestelmä hallintomuoto lopetettiin, saamelaiset hajotettiin neljän maan alueelle ja kansallisvaltiot alkoivat hallinnoida saamelaisten elämää. Vähitellen siidojen itsemäärääminen hävisi. Saamelaislapset kävivät kouluja, joiden tarkoituksena oli sulattaa saamelaiset valtaväestöön ja hävittää saamenkieli ja saamen kansa. Saamenkieli, kulttuuri ja elämäntavat katsottiin olevan alemmalla tasolla ja häviävän joka tapauksessa ajan myötä. Pohjoismaisen kolonialismin oli tarkoitus päättyä saamelaisten sulautumiseen.

Australiassa aboriginaalit olivat järjestäytyneet omien hallintomalliensa mukaan. Eri kansojen välillä olivat selvät rajat ja kansojen keskinäisiä välejä hallinnoi omat diplomaattiset seremoniat. Australian kolonialismi alkoi vankien avulla. Britannia kuljetti 1030 vankia Australiaan 1787. Britannian kuningas kehoitti siirtolaisia tekemään sopimuksia aboriginaalien välillä uusia asuinalueita pystyttäessä. Kuten Kanadassa, ei myöskään Australiassa toteltu kuninkaan määräystä. Aboriginaalit joutuivat "neekeri-pyyntin" kohteeksi, eikä aboriginaaleja tunnustettu edes ihmisiksi ennen kuin 1967. Australia on ainoa Britannian siirtomaa, missä ei tehty sopimuksia alkuperäiskansojen ja kuninkaan välillä. Australian perustuslaki perustuu ajatukselle, että Australia oli terra nullius, tyhjä maa, kun britit sen "löysivät".

Myös Australiassa sulauttamispolitiikka oli aggressiivista. Kuten Kanadassa, myös Australiassa aboriginaalit kuolivat joukoittain eurooppalaisiin tauteihin, joukkotappohin ja nälkään. Aboriginaalilapsia vietiin pois vanhemmiltaan ja kasvatettiin insituutioissa. 1930-luvulla alkaneen sulauttamispolitiikan kohteeksi joutuneita kutsutaankin varastetuksi sukupolveksi. Kolmasosa aboriginaaleista eli 100 000 henkilöä, kuuluvat joko itse varastettuun sukupolveen tai ovat varastetun sukupolven jälkeläisiä.

Alkuperäiskansat pyrkivät jo Kansainliiton aikana vaikuttamaan kansainvälisen järjestelmän kautta. Haudenosaanee (Irokeesit) kansan johtaja Deskadeh ja Matori johtaja T.W. Ratana matkustivat Geneveen pyytämään Kansainliitolta tukea itsemääräämisoikeudelleen. Myös mm. Nicaraguan alkuperäiskansat ja Australian aboriginaalit lähettivät Kansainliitolle kirjeen pyytäen tukea itsemääräämiskamp-

pailulleen. Mutta Kansainliitto ei ollut vielä kypsä alkuperäiskansojen asioiden edistämiseen.

Toisen maailmansodan jälkimainingeissa syntyi Yhdistyneet kansakunnat. Natsien toimittama kansanmurha nosti ihmisoikeudet YK:n peruskirjaan. Varsinkin Latinalaisen-Amerikan valtiot yhdessä Neuvostoliiton kanssa halusivat ihmisoikeudet mukaan peruskirjaan. Neuvostoliitto koki myös tärkeänä, että peruskirjassa taattiin kaikille kansoille itsemääräämisoikeus. Yhdysvallat liittolaisineen ei ollut halukas kirjaamaan itsemääräämisoikeutta peruskirjaan. Kompromissina itsemääräämisoikeus kirjattiin periaatteeksi.

Dekolonsaatioprosessin myötä itsemääräämisoikeudella ymmärrettiin samaa kuin valtiosuvereniteetti. Tällainen itsemääräämiskäsitys oli hyvin rajoitettu, eikä ottanut huomioon alkuperäiskansojen hallintojen monimuotoisuutta. Dekolonsaation seuraksena esimerkiksi Afrikan valtioiden muodostuminen tapahtui entisten kolonialistien tekemien rajojen mukaan, rajojen, jotka oli vedetty kartalle viivottimen avulla, ja joka ei ottanut huomioon alueella olevia yhteisöjä. Dekolonsaatioprosessi ei koskaan ylettynyt alkuperäiskansoihin saakka.

Ihmisoikeusregiimin vahvistumisen myötä, itsemääräämisoikeus hyväksyttiin ihmisoikeudeksi. Kahden tärkeimmän, valtioita sitovan ihmisoikeussopimuksen, poliittisia ja kansalaisoikeuksien ja taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen oikeuksien sopimusten hyväksyminen 1966 sisällytti itsemääräämisoikeuden kaikkien kansojen oikeudeksi.

1960–70 luvuilla lähtenyt maailmanlaajuinen kansalaisliike sai aikaan myös alkuperäiskansojen keskuudessa ”heräämisen”. Maailmanlaajuinen kansalaisliike osaltaan vaikutti ihmisoikeuksien vahvistamiseen. Kanadalainen National Indian Brotherhood (NIB) perustettiin vuonna 1969. NIB:n pitkäaikainen johtaja, Shushwap intiaani George Manuel, johti järjestöä Brittiläisestä kolumbiasta käsin. Hän työskenteli oikeusasioden parissa ja näiden toimien kautta hän päätti osallistua YK:n kokoukseen New Yorkissa. Tällä oli suuri vaikutus Manueeliin, joka päätti edelleen hakea tukea kansainvälisesti. NIB:n johtajana Manuel osallistui moniin kansainvälisiin kokouksiin Kanadan delegaation jäsenenä. Vuonna 1974 NIB sain ensimmäisenä alkuperäiskansajärjestönä YK:n tarkkailija statuksen.

Saamelaisneuvosto käytti käsitettä vähemmistö vielä vuoden 1971 Saamelaiskonferenssissa, mutta kolme vuotta myöhemmin, vuoden 1974 konferenssissa, Pohjoismaiden Saamelaisneuvosto vaati saamelaisille oikeuksia alkuperäiskansana. Tämän kahden konferenssin välillä oli George Manuel vierailut Saamenmaassa. Hänen mukaansa "We have the same problems and should address them together internationally." Näin saamelaiset liittyivät kansainväliseen alkuperäiskansojen liikkeeseen.

George Manuel toimi veturina alkuperäiskansojen maailmanneuvoston muodostamisessa. Hänen organisaationsa NIB järjesti ensimmäisen maailman alkuperäiskansojen konferenssin Port Albernessa Kanadassa vuonna 1975, jossa Maailman alkuperäiskansojen maailmanneuvosto (World Council of Indigenous Peoples) perustettiin. Kokoukseen osallistui alkuperäiskansoja 24 maasta.

Käsitteen alkuperäiskansa juuret syntyivät siitä, että alkuperäiskansat määriteltiin "toiseksi". Toiseus tarkoitti barbaarisuutta, takapajuisuutta ja menneisyyttä. Ajan mittaan alkuperäiskansat käänsivätkin alkuperäiskansalaisuuteen liitetyt negatiiviset attribuutit toisin päin. Alkuperäiskansalaisuudesta tulikin hieno asia. Se, mikä ennen oli barbaarisuutta, olikin nyt aitoa, mikä oli takapajuisuutta, olikin perinnetietoa ja mikä menneisyyttä olikin tulevaisuutta. Näin alkuperäiskansat loivat oman identiteettinsä, jonka peilasivat kolonialismin kautta. Nyt "toisia" olivatkin valtaa pitävät.

Mutta miksi on alkuperäiskansoille itsemäärääminen niin tärkeä? Alkuperäiskansaoipintojen professori Paul Chartrand on todennut erinomaisesti, että "kaikki yhteiskunnat, jotka ovat erilaisia jonkun historiallisen tai kulttuurisen syyn takia, pyrkivät luonnollisesti säilyttämään ja edistämään omia erityisiä tapojaan ymmärtää ja organisoida oma universuminsa." Chartrandin mukaan ihmisyyhteisöt haluavat rakentaa oman paikkansa, mikä rajataan poliittisiin rajoihin. Tämän rajan sisäpuolella he sanovat: "näin me toimimme täällä". Tällä lausunnolla he kertovat, että heillä on tietty yhteinen identiteetti, mutta myös sen, että he ovat valmiita ylläpitämään tätä identiteettiä.

Alkuperäiskansojen mukaan heidän itsemääräämisensä ei ole yhtä kuin suvereeni kansallisvaltio, mikä taas tarkoittaisi eroamista nykyisistä valtioista ja uusien valtioiden perustamista. Mutta, jos alkuperäiskansojen itsemäärääminen ei ole samanlainen kuin suvereeni kansallisvaltio, niin mikä se sitten on? Mielestäni Iris Marion Young on muodostanut erinomaisen tulkinnan alkuperäiskansojen (mutta myös muiden) itsemääräämisestä, mikä hänen mielestään perustuu ihmisten ja kansojen suhteille ja non-dominaatiolle. Nämä kaksi ominaisuutta tulevat feministisestä teoriasta sekä neorepublikaanisesta teoriasta, jonka mukaan vapaus tarkoittaa non-dominaatiota.

Suvereniteettiin sidottu itsemäärääminen kokee vapauden tarkoittavan, ettei yksikään itsemääräämisdomainin ulkopuolella saa puuttua itsemääräävän yhteiskunnan asioihin. Mutta Youngin mukaan tällainen vapausmääritelmä ei ota huomioon ihmisten välisiä sosiaalisia suhteita ja dominointisuhteita. Samalla, kun suvereniteettiin sidottu itsemäärääminen vaatii puuttumattomuutta toisten asioihin, niin tällainen itsemääräävä domain myös kuvittelee olevansa vapaa kaikista muista oman domainin ulkopuolella. Tällainen ajatusmaailma ei ota huomioon, että ihmiset sekä joukot ja kansat, ovat yhteydessä muihin ihmisiin, joukkoihin ja kansoihin. Ilman muita "meitä" ei olisi. Valtaapitävät (fem. kritiikki: miehet) luulevat olevansa riippumattomia muista ihmisistä (fem. kritiikki: naiset), niin he kuitenkin ovat samalla lailla sidoksissa suhteisiin muiden ihmisten kanssa.

Toinen osa Youngin tulkinnasta koskee dominointia. Vapaus täytyy ymmärtää non-dominointina. Dominointi tämän yhteydessä ymmärretään mielivaltaiseksi dominoinniksi, mikä tarkoittaa, että dominointi tapahtuu välittämättä dominoinnin kohteeksi joutuvien ihmisten eduista. Toisin sanoen dominointi on suhde ihmisten välillä, joista joillakin on mahdollisuus dominoida toisia mielivaltaisesti. Vaikka ihminen, joka ei koskaan koe puuttumista omiin asioihin, niin hän ei voi koskaan olla todella vapaa, jos kenelläkään on mahdollisuus mielivaltaisesti dominoida häntä. Toisaalta ihminen, joka kokee puuttumista omiin asioihinsa, on kuitenkin vapaa, jos puuttuminen tarkoitus on estää mielivaltainen dominointi ja puuttuminen tehdään sillä tarkoituksella, että dominoinnin kohteena olevien ihmisten edut huomioidaan.

Toisin sanoen itsemäärääminen on kansojen omat hallintomallit, jonka kautta alkuperäiskansoilla on mahdollisuus määrätä omat päämääränsä ja tulkita omaa elämäntapaansa. Muiden kansojen ei tule sekaantua näihin määräyksiin sen oletuksen mukaan, että tietäisivät paremmin (vrt. valkoisen miehen taakka) taikka valtionrakentamisen takia. Myös alkuperäiskansojen tulisi olla dominoinnista vapaita. Mutta alkuperäiskansat, joilla on monenlaisia yhteyksiä muihin kansoihin, eivät myöskään voi määrätä yksin asioista, jotka mahdollisesti koskettavat muita. Silloin täytyy löytyä neuvottelujen ja sopimusten kautta paras mahdollinen ratkaisu kaikille. Tällaisten ratkaisujen täytyy perustua sille, että osapuolet ovat tasa-arvoisia neuvotteluosapuolia. Monet alkuperäiskansat elävät alueilla, jossa asuu myös muita kansoja. Alkuperäiskansoilla ei ole tarkoitus rajata itseään hermeneuttisen kehän sisään. Mutta rauhallinen elämä yhdessä muiden kanssa on mahdollista vain, jos kansojen välit perustuvat tasa-arvoisuuteen. Alkuperäiskansojen mukaan tällaiseen tasa-arvoisuuteen ei ole mahdollista päästä ilman itsemääräämistä. Itsemääräämisvaatimuksilla on kaksi päämäärää, jotka voi historiallisesti hyväksyä ja moraalisesti oikeuttaa. Nämä päämäärät ovat yksittäisten ihmisten ja joukkojen identiteetin suojeleminen ja osallistuminen hallitsemiseen.

Olen jakanut julistustyöryhmässä esitetyt argumentit kolmeen tärkeään teemaan, määrittelyyn, kollektiivisiin oikeuksiin ja territoriaaliseen integriteettiin. Taistelu määrittelystä on kiteytynyt yhteen kirjaimeen "s". Kirjain sanan people lopussa merkitsee, että alkuperäiskansat tunnustetaan kansoiksi. Ilman tuota "s" kirjain, alkuperäiskansat ovat alkuperäisväestö. Toisaalta valtiot ovat vaatineet, että julistus tulee määrittellä, mikä on alkuperäiskansa. Tätä taas eivät ole alkuperäiskansat hyväksyneet ja argumentoineet, ettei myöskään kansaa tai vähemmistöä ole YK:ssa virallisesti määritelty. Määrittelyä ei haluta, koska se voisi jättää jonkin alkuperäiskansan ulkopuolelle julistuksen suojan.

Toinen teema on kollektiiviset oikeudet, mitä mm. itsemääräämisoikeus, kulttuuri- ja kielioikeudet ovat. Will Kymlickan mukaan on olemassa kahdenlaisia kollektiivisia oikeuksia, mitä vähemmistöt (ja alkuperäiskansat) voivat vaatia. Toinen vaatimus, mitä kutsutaan sisäiseksi rajoitukseksi, tarkoittaa vähemmistöjen kollektiivista oikeutta vähemmistön omia yksittäisiä jäseniä vastaan. Argumenttina on, että yksittäiset jäsenet voivat uhata vähemmistön kulttuurista integriteettiä.

Toinen vaatimus, mitä kutsutaan ulkopuoliseksi suojeluksi, on valtaväestöä vastaan. Tässä vaatimuksessa argumenttina on se, että valtaväestö pakottaa vähemmistön päälle politiikkaa, mikä uhkaa kulttuurin olemassaoloa. Alkuperäiskansat käyttävät ulkoisen suojelun tarvetta vaatiessaan kollektiivisia ihmisoikeuksia. Valtiot taas käyttävät sisäistä rajoitusta argumenttina, miksi eivät hyväksy alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeutta, vaan "puolustavat" alkuperäiskansojen yksittäisten jäsenten oikeuksia.

Itsemäärääminen on tärkein kollektiivinen oikeus. Kollektiiviset oikeudet ovat tarpeen silloin, kun yksittäisten ihmisten oikeudet eivät ole tarpeeksi. Yksittäisillä ihmisillä voi olla esimerkiksi oikeus puhua kieltään, mutta tällä oikeudella ei välttämättä ole mitään merkitystä, jos yhteiskunta ei tue kielen opetusta taikka muita kielen säilyttämiseen tai edistämiseen tähtääviä toimia. Myös ihmisoikeuksien rikkomisessa voi nähdä kollektiivisia ulottuvuuksia. Esimerkiksi usein yksittäinen ihminen kokee rasismia sen takia, että hän kuuluu johonkin suurempaan joukkoon, kollektiiviin.

Valtioille on hyvin vaikeaa tunnustaa kollektiiviset ihmisoikeudet. Syynä on julistusluonnostyöryhmän kolmas teema eli pelko valtion territoriaalisen integriteetin säilymisestä. Valtioilla on pelko siitä, että jos alkuperäiskansoille tunnustetaan itsemääräämisoikeus, niin alkuperäiskansat eroavat olemassa olevista valtioista ja perustavat omat valtionsa. Tähän alkuperäiskansoilla on ollut selkeä vastaus, eurooppalaismallinen kansallisvaltio ei ole alkuperäiskansoille luonnollisin hallintomuoto. Monet alkuperäiskansat haluavat säilyttää omia perinteisiä hallintomuotojaan, toiset taas, kuten saamelaiset, ovat omaksuneet pääväestön hallintomallin valtion sisällä. Keskustelu territoriaalisen integriteetin ympärillä on perustunut itsemääräämisoikeuden vahvaan liittymiseen valtiosuvereniteetin kanssa.

Alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeutta on paljon tutkittu varsinkin oikeustieteen puolella. Tällöin on pohdittu juridisia argumentteja puolin ja toisin. Olen huomannut työssäni monia mielenkiintoisia teemoja ja aiheita kansainvälisten suhteiden tieteenalaa ajatellen. Alkuperäiskansojen maailmanlaajuinen identiteetti olisi jo itsessään kiinnostava aihe ja se miten alkuperäiskansat kokevat tämän yhteisen identiteetin. Voisi olla myös hyvinkin mielenkiintoista tutkia millä lailla alkuperäiskansojen kansainvälinen yhteistyö tapahtuu ja miten strategiat

laaditaan. Jälkimmäiseen aiheeseen tiedän jo sanoa sen, että monet alkuperäiskansojen kansainväliset onnistumiset ovat syntyneet valppauden, nokkeluuden ja joskus myös onnekkaiden sattumien ansiosta.

1 DUTKANÁSAHEAPMI

1.1 Láidehus

Iešmearrideapmi -doaba lea leamaš čađa áigge miellagiddevaš doaba. Doahpaga sisdoallu lea nuppástuvvan áigge mielde, ja dat oažžu ođđa mearkkašumiid. Álgoálbmogiid iešmearrideapmi lea earálágan go dat iešmearrideapmi mii áddejuvvui gullat oktii suverenitehta ja stáhta doahpágiin. Álbmogiid Lihttu ja Ovtastuvvan Našuvnnat (ON) huksejede vehážiid mielde iešmearrideamis olmmošvuoigatvuođaid norpma. Norbma adnojuvvui álggus dekolonialiserema oktavuodas, muhto álbmotrievtti evolušuvnna bokte iešmearrideapmi oaivvilduvvui viidásebot.

Duopmár Michael Kirby mielas iešmearrideapmi lea jurdda mas leat dievva paradoksat. Dáid paradoksaide gullet ahte iešmearrideami sisdoallu sáhttá nuppástuvvat, iešmearrideapmi ii dohkket generaliserema, dat leat gitta konteavsttas ja iešmearrideapmi jámma eahpiduvvo. Liikká dat lea okta buot deháleamos ideologalaš jurdda 1990-logu rájes. Iešmearrideami jurdagat leat guhkin eret stáđđásat ja gárvásat. Ii leat vel dieđus ahte gosa iešmearridanjurdda doalvu riikkaidgaskasaš servodaga. (Kirby, 378-379.)

Álgoálbmogat leat čuoččuhan áiggi čađa ahte álgoálbmogiin leat leamaš iešmearrideaddji servodagat. Álgoálbmogiid iešmearrideapmi lea mánggalágan ja dat ii leat juohke háve leamaš vejolaš čilget oarjemáilmmi liberála politihkalaš riekte-teoriijaid vuodul.

Álgoálbmotdieđu professor Paul Chartrand lea lohkan ahte "buot servodagat, mat leat earáláganat dihto historjjálaš dahje kultuvrralaš sivaidda geažil, geahččalit lunddolaččat doalahit ja ovddidit iežaset earenoamáš vugiid mo áddet ja organiseret iežaset universuma".¹ Chartrand oainnu mielde olbmot háliidit hábmet iežaset báikki, mii ráddjejuvvo politihkalaš rájain. Dán rájá siskkobealde sii lohket:

¹ Every society that is distinguished by a particular history and culture naturally seeks to maintain and promote the unique ways in which it understands and organizes the universe. (Chartrand 1996, 302)

“Ná mii dahkat áššiid dáppe”¹. Dáinná čuoččuhusain sii mitalit ahte sis lea dihto oktasaš identitehtta, muhto maid dan ahte sii leat gergosat doalahit dán identitehta. (Chartrand 1996, 302)

1970-logus ihte álgoálbmogat Ovtastuvvan Našuvnnaide (ON:ii) gáibidedje ON:a giddet fuomášumi iežaset gillámušaide. ON:a olmmošvuoigatvuođaid vuogádat válddii álgoálbmogiid vuostá ON:a forumaide go gávnnavuvui ahte álgoálbmogat ledje eanemusat marginaliserejuvvon joavku olles máilmmis, sii elle fuonimus diliin ja sin olmmošvuoigatvuođat rihkkojuvvojedje systemáhtalaččat. Jo álggu rájes álgoálbmogiid stuorámus gáibádussan lei ahte sin iešmearrideapmi galggai dovddastuvvot. Álgoálbmogat geavahišgohte sániid ja peanná iežaset vearjun ja oassálastegohte ON:a čoahkkimiidda.

Jurdda válljet dán dutkamuša fáttá, lea ovddiduvvon 1998 rájes go oassálasten Midnight-Sun (Gaskaija beaivváš) -nammasaš konferensii álgoálbmogiid iešmearrideami birra geassemánus 1998. Dát konfereansa lágiduvvui hoahpuhit Ovtastuvvan Našuvnnaid *Álgoálbmogiid vuoigatvuođaid julggaštusevttohusa*² (dás dohko Julggaštusevttohus) dohkkeheami. Julggaštusevttohusa gieđahallá ON:a *ad hoc* čoagganemiidgaskasaš álgoálbmogiid vuoigatvuođaid julggaštusevttohusa hámuhanbargojoavkkus. (Open-ended inter-sessional Working Group on Elaborating the UN Draft Declaration on the Rights of Indigenous Peoples) (dás dohko Julggaštusbargojoavku dahje Bargojoavku) mii čoagganii áigodaga 1995-2006 juohke jagi digaštallat Julggaštusevttohusa.

Bargojoavku deaivvadui vuosttas geardde 1995. Barggu álggus sohppojuvui ahte juohke deaivvadeamis digaštallet ja doaivvu mielde dohkkehit muhtin artihkalčoakkáldaga. Joksanmearri lei dohkkehit olles Julggaštusevttohusa ovdal álgoálbmogiid logijagi loahpa, mii nogai 2004:s.

Dát ii ollašuvvan muhto guokte lassejagi dagahii dan ahte Bargojoavkku jođiheaddji viimmat basttii doalvut evttohusa Olmmošvuoigatvuođaid Ráđđái jagi 2006 álggus gos dat dohkkehuvvui stuorra eanetloguin. Vaikke evttohusa duohen eai lean buot Bargojoavkku lahtut, de stuorámus oassi álgoálbmogiin ja

¹ This is the way we do things around here. (Chartrand 1996, 302)

² Draft United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples.

stáhtain ledje evttohusa duogábealde. Stuorrá beahhtašupmi lei dat ahte Julggaštusevttohus ii dohkkehuvvon ON:a váldochoahkkimis 2006 loahpas.

Julggaštusevttohusa dohkkehanproseassa oktan stuorámus hehttehussan lea álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa dohkkeheapmi. Álgoálbmogiid oainnus iešmearrideami galggašii maid čáhkkehit julggaštussii. Sivvan lea go álgoálbmogiid mielas sii leat álbmogat álbmotrievtti ollislaš oaivila mielde ja ON:a soahpamušláhka¹ sisttisdoallá buot álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa. Ráđdehusaid oainnu mielde, almmatge, iešmearridanvuoigatvuođa dohkkeheapmi mearkkašivččii viidát eretluovvananlihkadusa ja áitaga dálá stáhtaid territoriála integritehtii.

Álgoálbmogiid vuoigatvuođat leat ovdánan maŋimuš golmma logijagis hui sakka. Dán áigodagas lea šaddan mealgadit girjjálašvuohta álgoálbmogiid dilálašvuođain ja vuoigatvuođain sihke riikkaidgaskasaš politihkas, lágas ja eará surggiin. Dán áigodagas leat álgoálbmogiid vuoigatvuođat ovdánan sakka. Álgoálbmogiid vuoigatvuođat leatge hui dynámalaš ja nuppástuvvá ođđa dutkamušaid, stáhtapolitiikka, riektegeavvagiid ja áššedovdiidcealkámusaid mielde.

Álbmotrievtti² professora Hurst Hannum mielde otná beaivve etnikkalaš konfliktat, main lea viggamuššan luovvanit eret stáhtas, leat sakka lassánan. Dáin konflikttain leat doahpagat iešmearrideapmi ja suverenitehtta vuostálaga. Stáhta čujuha territoriála sorjjasmeahtunvuhtii ja suverenitehtavuoigatvuhtii ja nuppi dáfus; etnikkalaš joavku mii áigu luovvanit stáhtas, čujuha iešmearridanvuoigatvuhtii. (Hannum 2002, 263.)

Álgoálbmogiid iešmearrideami dovddasteapmi lea máilmmi álgoálbmotservodaga váldoulbmil. Maŋimuš vássán jagiid, álgoálbmogiid iešmearrideapmi lea viidábut ságastallojuvvon maidái sámi servodagas. Orru leamen nu ahte álgoálbmotservodaga iešmearridangáibádus lea muhtin muddui dohkkehuvvon. Dát lea leamaš dilli ovddimusat liberála demokratijain dego Norggas, Suomas ja Kanádas. Stuorámus oassi máilmmi stáhtain doalahit ain stirdon jurddašanvuogi iešmearrideamis man mielde iešmearrideami sáhtta ollašuttit dušše suverena stáhta. Mu

¹ UN Treaty Law

² International law / kansainvälinen oikeus

vuolggasadjin, barggadettiin dán oahppočájánasa, lea dat ahte álgoálbmogat ledje iešmearrideaddji servodagat ovdal kolonialisttalaš áigodaga ja dálá riekteregimmain álgoálbmogiid iešmearrideami giieldin lea álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuođaid rihkkun. Viidásebbot jáhkán ahte álgoálbmogat sáhttet ákkastallat riikkaidgaskasáš lága bokte iešmearrideamis bealis.

1.2 Dutkanmáateriala ja dutkančuolmmat

Suverenitehta ja iešmearrideapmi leat guovddáš doahpagat go ságastallo álgoálbmogiid iešmearrideamis. Klassihkkariid ja historjjá bokte háliidan čájehit mo otná beavve politihkalaš teoriját ja álbmotrievtti vuogádat huksejuvvojedje álgoálbmogiid fuotnumii ja sin eatnamiid rievideapmái. Viidásebbot buvttán ovdan mo politihkalaš teoriját ja álbmotriekti otná beavvege legitimiserejit kolonialisma joatkima ja álgoálbmogiid iešmearridangáibádusaid eret duvdimiid. Suverenitehta doaba ja modearna stáhta riegádeapmi goaridedje álgoálbmogiid iešmearrideami, dáid doahpahiin ii lean sadi mánggalágan servodatstruktuvrraide mii lei ges álgoálbmogiid servodagaid dovdomearkan.

Álgoálbmogat leat välljen ovddidit áššiideaset riikkaidgaskasáš forumain eandalitge Ovtastuvvan Našuvnnaid (ON:a) olmmošvuoigatvuođaid forumain. Filsofa James Tully gohčoda sin "sáni soalddáhin"¹ geat leat oahppan geavahit álbmotrievtti ja olmmošvuoigatvuođaid vuogádaga ávkin vuoigatvuođaid ovddideamis. Dát sáni soalddáhat leat oahpahallan dovdat kolonialisttalaš vuogádaga ja mo dat leat huksejuvvon. Argumeanttat maid sii geavahit, vuođđuvvojit álgoálbmogiid sajádahkii máilmmi eanemus marginaliserejuvvon olmmošjoavkun, kolonialisttalaš historjái ja álbmotrievtti norpmaide. (Tully 2000, 42.)

Mu dutkančuolbma lea čuovvovaš:

¹ *Word warriors*. Tully geavaha doahpaga "sáni soalddáhat" hui abstraktiivvalaččat ja fátmasta dan sisa buot álgoálbmogiid beroškeahhtá leatgo soahti ja soalddát doahpagat buot álgoálbmogiid-da oahppásat. Sápmelaččaide ja aboriginálaide ii leat soalddát doaba oahpis, muhto dán oktavuođas mu mielas heive geavahit dan buot álgoálbmogiidda. Dan lassin doahpaga váttisvuohtan lea dat ahte lea maskuliinnalaš doaba iige váldde vuhtii ahte stuorra oassi álgoálbmogiid ovddasteaddjiin ON:a čoahkkimiin leat nissonat.

1. Leago, ja jos lea de mii erohusaid lea álgoálbmogiid ja stáhtaid váldoálbmogiid iešmearrideamis?
2. Mat leat váldoákkat go ráđđehusat hilgot iešmearridanvuoigatvuođa, ja go álgoálbmogat bealuštit iešmearridanvuoigatvuođa Julggaštusbargojoavkkus?
3. Mo Julggaštusbargojoavkkus ákkastallo das jávkkaigo álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta stáhtaid suverenitehta ásaheami bokte?
4. Leatgo ja jos leat, de mo leat stáhtat ja álgoálbmogat lahknan oaiviliin Julggaštusbargojoavkkus 1995-2004?

Mu dutkanmáateriala lea ráđđehusaid ja álgoálbmogiid ovddasteaddjiid sáhkavuoruid Julggaštusbargojoavkkus. Lean välljen lohkat ja geavahit Kanáda, Austrália ja Davviriikkaid (Norgga, Suoma ja Ruota) sihke Sámiráđi¹, kanádalaš Creeráđi² ja Aboriginála ja Torres Nuori Sullohaččáid kommišuvnna ATSIC³ sáhkavuoruid.

Lean välljen dáid riikkaid daningo dat leat buohkat demokrátalaš riektestáhtat mat dovddastit olmmošvuoigatvuođaid. In háliidan váldit dušše ovttá sámi stáhta ja danin välljejin váldit golbma Davviriikka sámi stáhta. Ruošša lean guođđán eret dan geažil go Ruošša riektevuogádat lea nu earálágan Davviriikkain ahtedaid lea váttis buohtastaddat. Kanáda välljemii váikkuhii guokte ášši. Dihten ahte kanádalaš Creeráđi lea hui áktiivvalaš Julggaštusbargojoavkkus ja nuppi ášši mii váikkuhii lei dat ahte Kanáda lea munnje oahpis dannego lean orron doppe jagi 1997 molssastudeantan. Austrália välljemii váikkuhii earret eará dat go dihten mo roavvásit vuostten Brihttalaš gonagasgoddi ja manjá Austrália stáhta leat láhtten álgoálbmogiid vuostá. Virggálaččat Austrália lea dovddastan álgoálbmogiid olbmon easkka 1967:s. Dan lassin sihke Kanádas ja Austrálias lea jođus miellagiddevaš juridihkalaš proseassat iešmearrideami ja eanavuoigatvuođaid ektui. Sámiráđi välljen lei álki, dat lea leamaš olles Julggaštusbargojoavkkus áidna Sámí orgána dahje organisašuvdna mii lea viidát ovddastan Sámí. Creeráđi

¹ Njealji riikka sápmelaččaid organisašuvdna, vuodđuduvvon 1956. www.saamicouncil.net

² Eeyou Istchee/Grand Council of Crees. Creeráđi lea politihkalaš ovddasteaddji daid Cree indiánaide dahje *Eeyouch* geat ássat James Bay guovllus. Creeráđi vuodđuduvvui 1974:s. www.gcc.ca (30.7.2005)

³ Aboriginal and Torres Strait Islanders Commission. ATSIC vuodđuduvvui 1989:s lágain man ulbmilin lei oččodit álgoálbmogiid fárrui mearridanproseassaide. Austrália ráđđehus heaittihii ATSIC geassemánu 30. beaivve 2004. www.atsic.gov.au (30.7.2005)

lea dovddus organisašuvdna mii ovddasta Cree álbmoga Kanádas. ATSIK vástida muhtin muddui Sámedikki Austrálias.

1.3 Giella ja terminologija

Lean välljen čállit loahppabarggu sámegillii. Válljemii váikkuhii eanemusat Vuokko Hirvonen nákkosdilálašvuohta Oulus. Vuokko lei historjjá vuosttas nággáhalli gii čálii nággosgirjjis sámegillii. Dilálašvuođas vuortnuimet muhtin ustibiiguin ahte mii boahit čállit iežamet loahppabargguid sámegillii. Leihan Vuokko čájehan ahte dat lea vejolaš.

2003 go álgen bargat iežan loahppabargguin, de riikkaidgaskasaš gaskavuodaid professoran lei Vilho Harle. Son válddii positiivvalaččat vuostá jurdaga sámegillii čállimis. Iešalddis son hástuhii mu čállit sámegillii, ja oaivvildii ahte min dieđasuorggis maid fertešii leat sámegiela loahppabarggu. Son ovddidii ášši Lappi universitehtas ja oačču guhkes ságastallama maŋŋá lobi sámegillii čállimii. Harle válddii oktavuoda Lappi universitehta sámegiela lektorii Leif Rantalai gii lohpidii veahkehit sámegiela teavsttaid jorgaleamis dárbbu mielde. Vilho Harle ii leat šat professoran Lappi universitehtas, muhto lea ollu su ánsu ahte Lappi universitehta loabai paternalisttalaš oainnus sámegiela hárrái ja attii lobi čállit sámegillii.

Uhcán leat čállon servodatdieđalaš teavsttat sámegillii ja mu fága, riikkaidgaskasaš gaskavuodaid, teavsttat eai obbanassiige leat čállon. Dan lassin eai gávdno obbanassiige sámegiela teavsttat riikkaidgaskasaš juridihka, stáhtadiehtaga dahje riikkaidgaskasaš politihka fágain. Historihkkárat, dego Aage Solbakk, Mákká Regnor ja Steinar Pedersen leat čállán sámegillii girjjiid ja artihkkaliid sámiiid historjjás dego Mákká Regnor artihkal "Čearddalašvuohta ja giella 1800-logu dáža historjjálaš gálduin" (Mákká Regnor 1999) ja Steinar Pedersen artihkal "Finnmárkku eananoamasteapmi ja kolonijalisma" (Pedersen 1999). *Cáfe Boddu* ráiddus (1991-1998 ilbme golbma artihkalčoakkáldaga) lea čállojuvnon servodahkii guoski áššiin, muhto eanaš humanisttalaš diehtaga perspektiivvas. Juridihka bealde ságastallo sámegiella juridihkalaš oktavuodain. Dát ságastallan lea lassánan eandalitge dan maŋŋá go Sis-Finnmárkku diggegoddi ásahuvvui. Dan

oktavuođas lea álggahuvvon tearbmabargu man ulbmilin lea jorgalit dárogielat tearpmaid sámegillii vai riektegeavvamis sáhtá geavahit sámegiela. Sámegiella juridihkalaš oktavuođain birra lea čállán Laila Susanne Vars (2004).

Stuorra oassi mu gálduin lea engelasgielat. Daningo mu fágas ii gávdno sámegiela terminologija, de lean šaddan ieš gávnnahit makkár sániid geavahan mange doahpagis. Dát lea maid buktán hástalusa daningo ii gávdno sátnegirji engelasgielas sámegillii. Čáledettiin lean gártan jorgalit doahpagaid ja sániid vuostten engelasgielas suomagillii ja dasto suomagielas sámegillii. Lean ollu háviid šaddan gulaskuddat olbmuiguin makkár sáni dahje dadjanvuogi sii geavahivčče. Dávjá lean ferten duhtat iežan jorgalussii dahje geavahit loatnasániid. Danin leange geavahan ollu juolgenotáhtaid masa lean čállán doahpaga engelasgillii dahje suomagillii. Muhtimin lean välljen geavahit lotnolassáni engelasgielas, dego ovdamearkkan territorija, *territory*. Dát lotnolassáni geavahuvvo maid suomagielas. Geahččalin geavahit *territory* sánis jorgalusaid eananviidodat¹ ja guovlu, muhto gávnnahin ahte dát sánit eai govčča buot mearkkašumiid *territory* doahpagis. Nappo gávnnahin ahte geavahan sáni *territoriija*.

Ođđa fágasuorggi fágagiela birra lea čállán Marit Breie Henriksen. Son oaivvilda ahte jos muhtin fágasuorggis ferte ovdánahttit fágagiela, de dat eaktuda gielladikšunbarggu vai terminologijabargu lihkostuvvá. Ođđa doahpagaid sáhtá čoavdit ođđa doahpagaid ráhkademiin, boares doahpagaid ođđa sisdoalu geavahemiin dahje váldit atnui loatnasániid. Vai dát lihkostuvašii, de fágagiella ferte leat aktiivvalaš geavahusas dutkama ja ovdanbuktima bokte. (Henriksen 2004, 10.)

Vaikke dieđapolitihkalaš mearrádušat giela stáhtusa hárrái leat mávssolaččat giela ovdáneami ektui, de liikká lea loahpaloahpas dutki iežas gielalaš välljen man giela son geavaha. Dáinna lágiin dutki maid mearrida mo giella ovdána akademaš giellan. (Henriksen 2004, 10.) Vaikke lean gártan rahčat gielain eanet go sii geat čállet suoma-, dáro-, ruoŋa- dahje engelasgillii, de ná maŋjelgihtii in eahpit ahte välljeingo riehta. Oaivvildan ahte mii dárbbášit eanet sámegiela duktamuša servodatfágas. Sámegillii čállimis orro leamen hui alla šielbmá. Dál sámegillii čállet lunddolaččat dušše sámegiela suorggis.

¹ NAČ 1984:18S geavaha sáni eananviidodat.

Válljet čállit sámegillii oahppočájánása lei munnje maid ideologalaš válljen. Lea dehálaš ahte mii, geat leat eatnigielagat sámegielas, fertet maid rahčat sámegielain vai čájehit sámegiela árvvu sidjiide geat eai giela hálldaš. Dasa lassin sámegillii čállin lea ovttaláhkai maid dekolonialiserenproseassa. Marit Breie Henriksen čállá giela ja identitehta oktavuoda birra. Su mielas ovttaskas čállu giellageavaheapmi akademalaččat lea okta vuohki mo sáhtá divvut dáruiduhttima (suomaiduhttima/ruoŋaiduhttima/ruoššaiduhttima) váikkuhusa. (Henriksen 2004, 11.)

1.4 Gean dutkan?

Moderna politihkalaš dieđáigi riegádii čuvgehusáiggis. Dát leage sivvan manin dieđamáilbmái lea váttis dohkkehit ahte čuvgehusáigi lei rasismma biedju. Diehtagii čadnojuvvo dušše positiivvalaš árvvut dego duohtavuolta. Klassihkalaš náletheoriijat ja nállesirren riegádedje dieđalaš máilmmegova fárus, luonddudiehtagiid oassin. (Isaksson ja Jokisalo 1998, 86-87.)

Iverson, Sanders ja Patton oaivvildit ahte otná politihkalaš teoriijas lea ollu oahppat iežas kolonialisttalaš vássán áiggis. Álgoálbmogiid vuoigatvuođagáibádusat čuožžilahttet viiddis hástalusaid. Kolonialisttalaš servodagaid ja álgoálbmogiid servodagaid oktavuolta lea stuorra politihkalaš beroštupmi. Álgoálbmogat, geat leat ássan guovllus jo ovdal kolonisttaid joavdama, rahčat seailuhit kultuvrraset ja vuostálastet kolonialismma. Dát áššit eai leat miellagiddevaččat dušše akademalaččat daningo dat guoskkahit historjjálaš vuoigatmeahttunvuođaid ja sosiálaš eahpedásseárvvu. Loahpaloahpas dat guoskkahit álgoálbmogiid seailuma. Modearna politihkalaš teoriija ja eandalitge teoriija sosiála, demokráhtalaš variánttat leat deattuhan universála olmmošvuoigatvuođaid, juridihkalaš ovttadássašvuođa ja ovttaskasolbmo ja kollektiivva friddjavuođa. Seamma áigge dat lea ollásit hilgon seammá vuoigatvuođaid álgoálbmogiidda. (Iverson et al 2000, 1-2.)

Politiikalaš teoriija dutkamušas bohtet ovdan mánggalágan oainnut álgoálbmogiid ja oarjemáilmmi demokráhtalaš riektestáhtaid gaskavuodain. Webber oaivvilda ahte oarjemáilmmi vuoigatvuođadiskursa lea juoidá masa lea váttis váldit fárrui álgoálbmogiid gáibádusaid daningo vuoigatvuođadiskursa vuodđuduvvo

oarjemáilmmi servodatvuogádahkii ja jurddašanvuohkáii. Dálá politihkalaš jurddašanmáallet ja teorijjat sihke álbmotrievtti prinsihpat leat vuolggahuvvon eurohpalaš kolonialismma legitimiseremis. Dán seamma vuogádagas álgoálbmogat dál gáibidit iešmearridanvuogátvuoda dohkkeheami. (Webber 2000, 60-88.)

Deháleamos hástalusain politihkalaš teorijas lea gávdnat heivvolaš vuogi ovdanbuktit vuoiggalaš oktavuoda koloniserejuvvon álgoálbmogiin. Lea dehálaš áddet mo politihkalaš teorija lea geavahuvvon vuoiggadit kolonialismma, muhto lea vel deháleappot jurddašit sáhttágo dat čáhkket saji otná beaivve álgoálbmogiid viggamušaide. Dáidda gullet gáibádusat eatnamiid máhcaheamis, árbevirolaš kultuvrra seailuheapmi ja iešmearridanvuogátvuoda ollašuttin. (Iverson et al 2000, 2.) James Tully oaivvilda ahte politihkalaš teorija sáhttá geavahit maid cuvket vuoiggadeami, muhto dat dáhpáhuvvá háreve. Eanaš áigge oarjemáilmmi politihkalaš teorija lea geavahuvvon vuoiggadit álgoálbmogiid kolonialiserema. (Tully 2000, 43.)

Oarjemáilmmi politihkalaš jurddašanvuogi gielas leat guokte dovddus iešvuoda. Oktageardánit daddjon, de dát giella lea sihke politihkalaš iešáddejupmi ja iešreflekšuvdna servodagain ja váldoálbmoga lahtuin. Nuppi dáfus álgoálbmogiin lea maid iežaset politihkalaš teorijjat ja giella álgoálbmogiid iežas politihkalaš jurdagiidda. Dát guokte giela eaba leat giddejuvvon ja iehčanaččat, muhto hui eahpedássásaččat otná beaivve váldodiskurssain. Oarjemáilmmi politihkalaš teorija buktá iežas ovdan dego universála áddejupmin. Álgoálbmogiid politihkalaš teorija gehččojuvvo, jos obba áicojuvvo, dego minoritehtagiellan oarjemáilmmi dominántta giela siskkobeaide. (Tully 2000, 36-37.)

Maoridutkti Linda Tuhivai Smith kritisere oarjemáilmmi dutkanservodaga morála. Su mielas dutkit geavahit ávkin álgoálbmogiid servodagaid nu ahte servodagat eai ieža ávkašuva moge dutkamušain. Dutkiin lea earret eará áigumuššan patenteret álgoálbmogiid vuoigŋasdujiid. Dutkit maid geavahit olbmuid heajos dili ávkin go buktet dálkasiid servodagaide ja váldet vara genehtalaš analysaid várás. Dát buot dáhpáhuvvá ges "olmmošgotti buorrin". Dákkár dutkamuš lea ainge dohkálaš eandalitge jos álgoálbmogat leat vilddat nappo diehtemeahtumat ja uhccán ovdánan. Muhtin dutkit čogget dieđu árbevirolaš dálkodanvugiin, earát ges earálágan dieđuid eallima ja oskku birra. Dutkan post-modearna ja post-

kolonialismma dilálašvuodain joatkašuvvá ja mielddisbuktá ođđa báruid dutkamušaid, gávdnosiid, ávkkástallamiid ja suoládemiid. (Smith, 24-25.)

Kolonialisttalaš dutkamuš lea geavahuvvon álgoálbmogiid vuolušteapmái. Ovdamearkan leat lappologiiija dutkamuš sápmelaččaid birra. Lappologalaš dutkamuš govvida dan jurddašuvuogi mii lea leamaš válđoálbmogis sápmelaččaid hárrái. Eai leat dušše álgoálbmogat geat kritiserejit oarjemáilmmi duktanárbevieruid, maid orienttalaš dutkamuš lea vuodđuduvvon oarjemáilmmi áššedovdiidvuhtii. Jurdagin lea ahte nuortan ii oktage sáhte hállat iežas bealis. (Hirvonen, 25-27.)

Akademalaš máilbmái lea dábálaš ahte álgoálbmotduktit eai sáhte dutkat iežaset kultuvrraid daningo sii leat persovnnalaččat gullevaččat kultuvrii (Delorie 1997, 34). Ovdamearkan dás lea Suoma sápmelaččaid eananoamastangažaldagat. Eanaomasteami čielggadanbarggus Suoma ráđđehusa "bealátkeahtes" áššedovdiidjoavkkus ii lean oktage sápmelas dukti. Válđoservodaga oainnu mielde álgoálbmotdukti ii sáhte leat objektiivvalaš áššiin mat gusket álgoálbmogiid ja válđoálbmogiid gaskasaš fápmostruktuvrraide.

1.5 ON:a Julggaštusevttohus álgoálbmogiid vuoigatvuodain

Álgoálbmogiid oainnus dálá kolonialisttalaš hálddašeapmi lea vuohki legitimizehta haga geahččalit stivret sin beroškeahhtá ahte kolonialisttalaš hálddašeapmi lea vuodđuduvvon vearrivuodain álgoálbmogiid eatnamiid ala. Álgoálbmogiid rahčan dáhpáhuvvá miehtá máilmmi, buot sajiin gos álgoálbmogat ellet. Danin go kolonisttaid fápmu lea nu issoras stuoris, de álgoálbmogiin ii leat vejolaš beassat eret okkupanttain friddjavuodadáistaleami bokte. Danne sii leat ferten geavahit earálágan vugiid. Jo 1600-logus leat álgoálbmogat geavahan sáni fámu vuostálastit kolonialismma. Otná beaivve dát "sáni soaldáhat" jotket dáistaleami ON:a vuogádagas. 1600-logu rájes gáibádusat leat bisson seammán, álgoálbmogat ain jotket duodašteamis ahte siskkáldas kolonialisttalaš fámut eai leat legitiimat, ja celket álgoálbmogii suvernitehta ja friddjavuoda. (Tully 2000, 42.) Álgoálbmogat leat vehážiid mielde huksen nana fierpmádaga mii nagoda

váikkuhit máilmmе politihkkii ja dan bokte stáhtat leat šaddan heahpanit iežaset láhttema álgoálbmotpolitihkas. (Fleras ja Elliot 1992, 3.)

Julggaštusevttohus álgoálbmogiid vuoigatvuođain hábmejuvvui ON:a álgoálbmotbargojoavkkus 1985-1993. Dán evttohusa vuođul Julggaštusbargojoavkku lea ságastallan 1995 rájes. Bargojoavkku ulbmilin lea beassat ovttamielavuhtii Julggaštusevttohusas vai ON:a bajit dási orgánat sáhttet dan dohkkehit.

Julggaštusbargojoavku čoahkkaniid jahkásaččat gidda 2006 rádjai. Čoahkkin bisttii guokte vahku hávvális ja dat lágiduvvui Geneves dábálaččat čakčamánu. ON:a njuolggadusaid mielde Bargojoavkku lahtut ledje 53 ráđđehusa geat čohkkájedje Olmmošvuoigatvuođaid kommišuvnnas. Dán lassin eará stáhtat sihke privahta organisašuvnnat main lea ECOSOC:a NGO-stáhtus¹, sáhte oassálastit čoahkkiimiidda ja doallat sáhkavuoruid, muhto eai beassan buktit virggálaš evttohusaid eaige jienastit. Sámirádis, Creerádis ja ATSIC:s lea ECOSOC:as NGO-stáhtus. Eará álgoálbmogiid organisašuvnnaid várás vuođđuduvvui proseassa mii dagaha sidjiide vejolažžan oassálastit čoahkkiimiidda seammaláhkai go ECOSOC-stáhtus organisašuvnnat (Thornberry, 373-374). Stáhtat celke jo álggus ahte sii eai boađe bágget álgoálbmogiidda julggaštusa man álgoálbmogat eai leat gárvásat dohkkehit. Dát oaivvilda ahte jos stáhta ja álgoálbmogat eai nagot soabadit oktasaš teavsttas, de julggaštus ii obbanassiige dohkkehuvvo.

1.6 Dutkamusa čađaheapmi

Linda Tuhivai-Smith ovddida plána álgoálbmogiid dutkamuššii mii lea oassin álgoálbmogiid dekoloniserenpolitihkas. Dutkamusa sisdoalu ulbmilin lea álgoálbmogiid iešmearrideapmi. Iešmearrideapmi dutkamušas šaddá eará go dušše politihkalaš joksamearri. Dat geahččala joksat sosiála vuoiggalašvuođa mii boahdá oidnosii psykologalaš, sosiála, kultuvrralaš ja ekonomalaš vuogádagain.

¹ Ekonomalaš ja sosiála ráđđi ECOSOC (Economic and Social Council) lea vuođđudan NGO-stáhtusa álkidandihte friddja organisašuvnnaid oassálastima áššiide maiguin ECOSOC bargá. 15 álgoálbmotorganisašuvnna leat ožžon dán stáhtusa. Eanet dieđuid NGO:aid oassálastimis ON:s gávnna. Barsh, Russel and Khattak, Nadia: Non-governmental Organisations in Global Governance: Great Expectations, Inconclusive Results. Girjjis: Alfredsson ja Stavrapoulou (doaim.), *Justice Pending: Indigenous Peoples and Other Good Causes*. Hague: Kluwer Law International/Martinus Nijhoff Publisher.

Rievdanproseassat dekolonialiseremis, dearvvasmuvvamis ja olbmuid mobiliseremis fertejit fátmastuvvot fárrui. Proseassa, lahknanvuohki ja metodologiija leat dehálaš oasis álgoálbmogiid strategalaš dutkanplánas. (Smith, 115-116.)

Dutkamuš lea viehka muddui ráddjejuvvon universitehtaide. Stuorámus oassái álgoálbmogiidda universitehtat leat oarjemáilmmi elihtainstitušuvnnat. Ii leat ártet ahte álgoálbmotstudeanttat dovdet ahte akademalaš fágain ja dutkanlahkonanvugiin lea unnán sadi álgoálbmotperspektiivii. (Smith, 129.)

Álgoálbmotdutki, mii dutká álgoálbmogiidda guoski áššiid, bohtá guorahallat mo dutkamuššii váikkuha go lea olggobeale dahje siskkobeale dukti. Stuorámus oasisi duktanmetodologiijain vuolgá premissas ahte dukti lea olggobeale dutki gii sáhtá áicat váikkutkeahhtá dutkanbirrasii. Dát jurdda lea vuodđuduvvon positivismii ja jurdagii objektivitehtas ja neutralitehtas. (Smith, 137.)

Positivismma riegádii čuvgehusáiggis ja šattai fámolaš filosofalaš doktriidnan. Positivismma vuodđun lei dieđa ja teknologiija čuožžileapmi. Positivismma ulbmilin lei ávkkástallat diehtagiin ja teknologiijain nu, ahte dat šattašii buot olmmošgotti buorin. Positivismmas ledje golbma ulbmila. Vuosttažettiin empiiralaš diehtu lei áidna rivttes gáldu máhttui. Nubbin lei ulbmilin buhtistit olbmo jurdagiin diidaskku, mystismma ja earálágan pseudodieđuid. Goalmmádin dieđalaš diehtu ja tehnikkakontrolla galge viidut servodagaide. (Schön 1983, 31-32.)

Feministtalaš dutkan ja eará kritihkalaš láhknanvuogit oaivvildit siskkobeale dutkama leat ollu buoret kvalitatiivvalaš dutkamušas. Álgoálbmogiid duktanlahkoneamit problematiserejit siskkobeale modealla vel eanet go earret eará feministtalaš dutkamušas daningo álgoálbmogiid servodagas leat mánggat vejolašvuodát leat jogo siskkobeale dukti dahje olggobeale dukti. Sáhtá leat kritihkalaš mo siskkobeale dukti refleksere duktanbohtosiid. Siskkobeale dutkis fertejit leat vuogit mo jurddašit kritihkalaččat proseassaid, oktavuodaid ja dieđu sihke analysakvalitehta ja –viidodaga birra. Nu ferte maid olggobeale dutki bargat, muhto váldoerohus lea ahte proseassa bohtosat guoskkahit siskkobeale dukti, su bearaša ja servodaga árgga. (Smith, 137.)

Oahppočájánása čáledettiin lean galgan smiehttat iežan posišuvnna dutkin. Lean Sámiráđi várresátnejođiheaddji ja dutkan Sámiráđi politihka Julggaštusbargojoavkkus. In leat dovdan dan moksige hehttehussan dán barggu oktavuodas daningo jáhkán ahte mu siskkobeale rolla lea buktán munnje dieđuid ja dáidduid maid in muđui livčče ožžon. Politihkalaš doaimma geažil lean beassan oassálastit iešguđetlágan proseassaide ON:a olis. Dát lea veahkehan mu áddet mo álgoálbmotfierpmádat ja ON doaibmá praktihkas. Schön gohčoda akšuvdnarefleksašuvdnan go muhtin šaddá dutkin praktihkalaš konteavsttas. Dákkár dutki ii leat sorjevaš ásahuvvon teorijja- ja tehnikkakatégoriijain, muhto konstruktore odđa teorijja áidnalunddolaš áššis. (Schön 1983, 68.)

Oahppočájánasa hápmi lea goalmmaoasát. Nuppi kapihtalis čilgen suverenitehta doahpaga politihkalaš klassihkariid bokte. Renesánsaáiggi Thomas Hobbes ja čuvgehusáiggi John Locke leigga 1600-logu deháleamos filosofat. Soai maid leigga hábmemin eurohpalaš kolonialisttalaš válddiid politihka álgoálbmogiid vuostá. Goalmmát kapihtalis geahčadan mo iešmearrideapmi, Ovtastuvvan Našuvnnaid ásaheapmi ja olmmošvuoigatvuodaid regiibma čuožžileapmi hástegohte suverenitehtadoahpaga vaikke iešmearrideapmi čadnojuvvo suverenitehtii. Veháziid mielde iešmearrideapmi oažžugoahdá viidásut mearkkašumiid go dušše suverenitehta legitimizehttan.

Njealját kapihtalis geahčadan dasto mo álgoálbmogat ákkastallet iešmearrideamis bealis Julggaštusbargojoavkkus. Geahčadan mo álgoálbmogat ja stáhtat sággastallet Julggaštusbargojoavkkus álgoálbmogiid iešmearrideami birra. Dát leat okta váddáseamos áššiin mii ferte čovdojuvvot ovdalgo Julggaštus dohkkehuvvo. Barggu empiiralaš materiála leat Austráalia, Kanáda, Norgga, Ruođa ja Suoma sihke ATSIK:a, Creeráđi ja Sámiráđi sáhkavuorut Julggaštusbargojoavkkus jagiid 1995-2004.

Sáhkavuoruin geahčadan makkár argumeanttaid stáhtat ja álgoálbmogiid ovdasteaddjit leat geavahan go leat háleštallan áššiin mat gusket álgoálbmogiid iešmearrideami. Logadettiin materiála lean juohkán sággastallama njealji oassái mat orrot leamen guovddážiis iešmearridansággastallamis Julggaštušbargojoavkkus: álgoálbmogiid meroštallan, siskkáldas ja olggaldas iešmearrideapmi, kollektiivva vuoigatvuodát ja territoriála integritehta.

Viidát kapihttalis buvttán ovdan dutkamuša bohtosiid ságastaladettiin dutkamuša teoriija ektui ja dutkančuolmmaid ektui.

2 SUVERENITEHTTA

2.1 "Mii" vs "earát"

Identitehttan oaivvilduvvo olbmo earálaganvuoda áiggi čađa. Nappo "mun" lean "mun", seammassullasaš go earáge olbmot, muhto liikká earenoamáš. "Mun" lean "mun" áiggi čađa – mánnán, nuorran ja boares olmmožin. Iešalddis identitehta meroštallama vuodđojurdda lea jearrat gii mun lean. Muhto identitehtta sáhtta riegádit dušše go áicojuvvo "nubbi". Olmmoš ferte sáhttit vástidit maid gažaldahkii gii mun in leat. Nappo identitehtta lea sosiálalaš vuorrováikkuhusa boadus. Álkkimus vuohki meroštallat "nubbi" lea lohkat ahte dat lea earálagan go "mun" dahje "mii". (Harle 2003b, 105-106.)

Häkli mielas identitehtat nuppástuvvet ja leat báikkis báikái earálaganat. Čielgasepmosit dán vuohtta kollektiivvalaš báikái čadnojuvvon identitehtaid buohta. Čatnašupmi dihto guovlui dahje báikái ja servodahkii man báiki lea meroštallan lea álot earálagan báikkis báikái. Seammás go guovllu identitehtta lea čadnojuvvon dihto báikái, de dat leat maid jearaldatvulosáčat. Sierra olbmuin ja joavkkuin leat earálagan vuogit meroštallat báikkiid madda dovdá čatnašumi. Báikki identitehtat leat maid čavgadit čadnojuvvon rájáide, nappo servodatvuohta dávjá eaktuda jurdaga rájás mii earuha servodaga eará servodagain. Báikki servodagain dát ráját leat dávjá konkrehtálaččat ja birrasii merkejuvvon. Rádján sáhtta maid doaimmat mii beare dovdomearka mii earuha joavkku lahtuid "min" "earáin" dego rupmašii, gillii, symbolihkkii dahje vaikke dábiide čadnojuvvon. (Häkli, 177-178.)

Identitehtta lea mánggabelát fenomena masa laktasa mánggaláagan dutkamuš. Dán barggu olis lean namalassii beroštuvvan identitehtapolitihkas, man Harle meroštallá "min" ja "earáid" dahje "min" ja "nuppi" erohusa huksemiin ja politihkalaš doaimmain dán erohusa vuodul. Sosiálalaš identitehta vuoddu lea sosiálalaš realitehtas. "Nuppi" sosiálalaš huksen bálvala dábálaččat politihkalaš joksameriid, nu ahte "min" identitehtta lea boadus dahje neavvu mo bálvalit dán proseassa. Harle mielas ieš identitehtta ii leat nu miellagiddevaš, muhto baicce politihka mii laksasa identitehtagažaldagaide. (Harle 2003b, 102-103.)

Kristoffer Kolumbusa Amerihka mátki álggahii ságastallama eurohpalaččaid ja álgoálbmogiid gaskavuodain. Okta boadus Kolumbusa mátkkis lei lassánan jáhkku dasa ahte máilmmi servodagat ledje juohkásan luohkkáide/taksoniijaide man álgogeažis lei primiiivva servodat ja loahppageahčen moderna servodat. Buot servodagat gesset rájaid gaskal iežaset ja earáid. Muhto buot servodagat eai ane nuppiid primitiivvalažžan dahje "bázahallan". Eurohpalaččat lasihedje "eksohtalaš álbmogiid" iežaset áddejupmái hierarkiálaččat nu ahte sirde dáid servodagaid Eurohpa iežas historjái. Earenoamážit oskkolaš dimenšuvdna lei dehálaš go "earát" navdojuvvo báhkinin ja dáinna lágín čatne "ođđa máilmmi" Eurohpa iežas doložii. "Earáid" sirdin Eurohpa doložii gohččoduvvo "ráhkadit áiggi birrasin"¹, nappo dihto guovllut ellet áiggi dáfus bajit ja vuolit dásiin. Dálá áigi oaivvildii ovdánan guovlluid ja dološ fas bázahallan guovlluid. (Agnew 1998, 41-42; gč. maid Moisió 2003a, 25.)

Máilbmi juhkkajuvvui "midjiide" ja "earáide. Mii, eurohpalaččat, ledje vilgesvarat, siviliserejuvnon ja juohkeláhkai buoret olbmot go Earát, geat ledje vilddat, bárát ja eanet ja uhcit ivdnái. (Isaksson ja Jokisalo 1998, 47-50.)

Olbmuid dieđut eará máilmeosiin bođii mátkegirjjálašvuodas, man čállin ledje feara makkárga johttit dego mišunárat, jesuihtat, sisafárrejeaddjit, šlávagávppašeaddjit ja soaldáhat. Mátkegirjjálašvuodta álggii jo 1500- ja 1600-loguin duvdi eret antropologalaš dieđuid maid gáldun ledje klassihkalaš Kreikka ja Roma girjjálašvuodta. 1700-logu álggus mátkegirjjálašvuodta lassánii hui sákka. Muhto vaikke dieđu mearri lassánii, de áddejupmi ii vealttakeahtá lassánan. Mátkegirjjiin sáhtii dinet bures ja dát vaikkuhii dasa ahte čállin nuppástuhtii mátkegovvadásaid eanet geasuheaddjin. Genevelaš filosofa Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) čállá mátkegirjjálašvuodta ja filosofaid dieđuin máilmmi birra kritihkalaččat girjjis mii ilmmái vuosttas geardde 1754. Son ii atnán álgage mátkemuitalusaid árvvus:

"Lean sihkkar, ahte dan 300 dahje 400 jagi áigge goas Eurohpa ássit leat golgan birra máilmmi ja čállán olles áigge ođđa mátkemuitalusaid ja raporttaid, mii eat leat oahpásmuvvan eará olbmuide go eu-

¹ Ajan tilallistuminen (suom.)/ Time into space (eng.)

rohpalaččaide. Sáhttit lassin oaidnit daid boagustahkes ovdagáttuin, mat eai leat jávkan oahppanolbmuidge mielain, ahte olmmošdutkan maškáš nu fámoláš nama vuolde juohkehaš dutká dušše iežas riikka olbmuid. Ovttaskas olbmot

mátkkoštit áibbas dušši dihte, dasgo filosofii ja ii oro johtemin gosage. ...

Dušše fal njealjelágan olbmot vádjolit guhkkelábbui:

mearraalmát, gávpeolbmot, soalddáhat ja mišunearat. Golmma vuosttažis ii sáhte vuordit dárkkes áiccadeami ja njealját joavku leages vudjon iežas njuolggočielggát gohččumuššii...”¹

Vaikke Rousseau dás čállá mátkegirjjálašvuodas kritihkalaččat, de obbalaččat lea mátkegirjjálašvuodta váikkuhan hui ollu eurohpalaččaid oidnui eará máilmeosiid olbmui. Jurdda, ahte álgoálbmogiin eai lean institušunaliserejuvvon vierut eaige politihkalaččat organiserejuvvon servodagat, lea miehtá politihkalaš teorijahistorjjá hálddašan ságastallama álgoálbmogiid birra. Dán jurddašeami mielde álgoálbmogiin ii leat leamaš vejolaš hálddašit iežaset eatnamiid ja servodagaid. (Oskal, 236.)

Dán barggu oktavuodas lean geahčadan eandalitge brihttalaš Thomas Hobbes (1588-1679) ja fránskalaš John Locke čállošiid álgoálbmogiid birra. Soai leigga guokte eanemus dovddus filosofa 1600-logus. Thomas Hobbes gullá vel renešánsa tradišuvdnii, muhto John Locke lei čuvgehusáiggi guovddáš filosofa. Filosofáguovttos geaid jurdagiid gieđahalan dán barggus, eai geavahan sáni álgoálbmot iežaset čállošiid. Thomas Hobbes Leviathinis son čállá “olmmošgoddi luonddudilis” ja geavaha Amerihká “vilddaid” ovdamearkan luonddudilis (Hobbes 1999 (1651), 124). John Locke fas hállá bivdo- ja johttiservodagain ja geavaha Amerihká indiánaid ovdamearkan (Oskal, 236.) Mun geavahan sáni álgoál-

¹ Olen vakuuttunut, että niiden kolmen- tai neljänsadan vuoden aikana, joina Euroopan asukkaita on virrannut maailman muihin osiin ja julkaissut jatkuvasti uusia matkakertomuksia ja raportteja, emme ole tutustuneet muithin ihmisiin kuin eurooppalaisiin. Voimme lisäksi nähdä niistä naurettavista ennakkoluuloista, jotka eivät ole haihtuneet oppineidenkaan mielistä, että ihmistutkimuksen mahtipontisen nimikkeen alla jokainen tutkii pelkästään oman maansa ihmisiä. Yksittäiset ihmiset tulevat ja menevät täysin turhaan, sillä filosofia ei tunnuta matkustavan lainkaan. ... Vain neljänlaiset ihmiset tekevät pitempiä matkoja: merimiehet, kauppiat, sotilaat ja lähetysaarnaajat. Kolmelta ensimmäiseltä ryhmältä ei kannata odottaa tarkkaa havainnointia ja neljännet ovat keskittyneet omaan ylevään kutsumukseensa... Rosseau, Jean-Jacques. 2000 (1754): Tutkielma ihmisten välisestä eriarvoisuudesta, alkuperästä ja perusteista. Jyväskylä: Vastapaino. Jorjalan sámegillii Minna Rasmus

bmot daningo oainnán ahte vaikke filosofaid čállosiin livččiige máilmmi sierra servodagain, de ainge álgoálbmogat ja eandalitge Amerihká indiánat leat sidjiide deháleamos ovdamearka.

2.2 Luonddudilli

Gaskaáiggis doahpagis *suverenitehta* riegadeami duohken ledje guovttelágan mearkašumit. Doahpaga guokte dási fátmastit sihke stáhta siskkaldas auktoritehta bajáshuksema ja stáhta oktavuodaid eará doaibmiide riikkaidgaskasaš oktavuodain. (Beitz, 236.) Jean Bodin (1530-1596) lea vuosttas geardde ovddidan suverenitehta teorijja. Su áigumuššan lei nannet Fránskka monarkijja válldi feudála eiseválddiid, poava ja gonagasa vuostá. Jean Bodin teorijja lea klassihkalaš doaba suverenitehtas. Bodin meroštalai suverenitehta nu ahte doaba mearkaša "absoluhta ja agálaš republiha válldi" Absolutismma idea lea guovddážis Bodina suverenitehta teorijas. Su mielas absolutisma oaivvildii dan ahte suverena hálddašeaddji bajábealde ii gávdnon šat eará máilmmálaš válldi dahje hálddašeaddji.. Suverena lei Ipmila ja luonddu vuolásaččat. Dán suverenitehta teorijas lei čiekŋalis váikkuhusat stáhtavuogádaga bajásčuožžileapmái Westfalia ráfi manŋá 1648. (Castellino 2000, 93; Beitz, 237-238.)

Politiikkaš válldi earuheapmi girkus lei vuolggasadjin suverenitehta doahpaga hábmedettiin. Kristtalašvuolta lei hui guovddážis Bodin teorijas, mii jo iešalddis guđii ii-kristtalaš servodagaid olggobeallái suverenitehta jurdaga. Liikká, logadettiin álgoálbmogiid iešmearrideami birra, muhtin čállit geavahit sáni suverenitehta go čilgejit álgoálbmogiid iešmearrideami birra. Iešmearrideapmi sátni dávjá geavahuvoge juridihka oktavuodas. Dán barggu oktavuodas lean välljen geavahit sáni suverenitehta gokčat dušše eurohpalaš, 1500-1600 logus vuolgán politiikkaš doahpaga, man eurohpalaš filosofat hábmejedje.

Álgoálbmotjurista James Sákej Hendersona oainnus moderna eurohpalaš politiikkaš jurddašeamis leat ruohtasat "luonddudilli"¹ teorijas man evttohii Thomas Hobbes. Hobbes vásihii duššadeaddji Englándda siskkaldas soađi mii bisttii 1642:s gitta 1648 rádjái. Su beaggán girji *Leviathan; or the Matter, For-*

¹ State of Nature

me, and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil deaddiluvvui 1651s. Hobbes mielas luonddudilli lea "olmmošgotti dábálaš dilli mii guoská sin lihkolašvuhtii ja vártnuhisvuhtii"¹. (Henderson, 11-15).

Hobbesa luonddudili teoriija mielde olbmot sohtet agálaččat guhtet guimmiidea-set vuostá álbmotstáhtaid² olggobealde. Soahti bistá daningo ii leat bajit váldi mii stivre olbmuid. Soahtedilis olbmuid áidna dorvu lea sin iežaset fámut ja hutkáivuohta. Hobbesa mielas:

""Dákkár dilis ii leat mangelágan sadji industriijai: danne go dakkár buvttadeami bohtosat leat eahpesihkkarat; váikkuhus das lea ges ii mihkkege kultuvra eatnamis; iige mihkkege dadjadeapmi, iige buktagiid geavaheapmi maid sáhtášedje meara badjel fievrridit; ii leat vuogas ássandállu, eai leat neavvut maiguin sirdá dahje máhcaha biergasiid mat gáibidit ollu fámu; ii leat máhttu eananspáppas; ii leat áddejupmi diimmus; ii leat dáidda; eai leat reivvet, ii mihkkege servodat; ja mii lea buot vearrámus, bistevaš ballu, ja vára válldálaš jápmimis; ja olbmo eallin, oktonas, geafi, fasti, válldálaš ja oanehaš."³

Hobbes joatká ahte muhtimat eahpidit ahte goassige ii leat leamaš dákkár áigi iige dákkár soahtedilli. Muhto son oaivvilda ahte Amerihká vilda álbmogat (álgoálbmogat) ellet dákkár dilis. (Hobbes 1999 (1651), 123-124.) Son geavahii vildaid Amerihkás govvidit álgokáosa ja soahtedili negatiivvalašvuoda. (Henderson, 15-17.)

Hendersona mielde Hobbesa luonddudilli ja siviila servodat leat vuostálagaid. Hobbesa luonddudili ja siviila servodaga earuheami maŋŋá luonddudilli šattai vuolggasadjin eurosentrálaš ságastallamis ráđđema ja politihka birra. Luonddu-

¹ The natural condition of mankind, as concerning their felicity, and misery. Girjjis Henderson 2000, 15.

² Kansalaisvaltio

³ In such condition, there is no place for Industry; because the fruit thereof is uncertain; and consequently No Culture of the Earth; no Navigation, nor use of the commodities that may be imported by Seas; no commodious Building; no Instrument of moving, and removing such things as require much force; no Knowledge of the face of the Earth; no account of Time; no Arts; no Letters; no Society; and which is worst of all, continually fear, and danger of violent death; And the life of man, solitary, poore, nasty, brutish, and short." (Girjjis Henderson 2000, s. 16) jorgalan Torkel Rasmussen

dilli lei vuolggasadjin man ala moderna stáhta dahje siviila servodat vuodđuduvvui. Álgoálbmogat, geat elle luonddudilis, ledje antitesan siviliserejuvvon servodahkii. (Henderson, 17.) Filosofaid Stuort Sim ja David Walker mielas Hobbesa jurdagat olbmo luonddus¹ váikkuhii guhkás 1900-lohkui ja muhtin muddui otná beaiváige. Hobbes ii dušše analyseren politihkalaš dili, muhto son hábmi teorijja olbmo luonddus. Su oainnus ii lean mihkkige sealluhanveara dan eallindilis mii lei ovdalgo olmmoš čanai iežas sosiála servodahkii ja absolutisma beastá olbmo su persovnnalaš suverenitehtas, anarkiijas. (Sim ja Walker, 14-15.)

Henderson oaivvilda ahte Thomas Hobbesa mielas vilddat besset earet luonddudilis, mii lei sutnje seamma go soahtedillii, go adde iežaset friddjavuođa suverenii ja ásahedje siviila servodaga. Olbmot, geat ledje dál suverena vulosaččat fertesjedje doalahit soahpamuša suverenain. Suverena fas fertesii doalahit ráfi ja soahpamušaid vulosaččaiguin/subjeavttaiguin. Dát soahpamušat ráhkadedje absoluhta suverenaid ja absoluhta suverenat dáhkidedje soahpamušaid doallevašvuođa. Hobbes gohčodii siviila servodaga mii lei huksejuvvon olbmuid dáhtu ja soahpamušaid ala, *álbmotlihttun*². (Henderson, 22-23.)

Sim ja Walker čilgeba mo Hobbes oinnii álbmotlihtu riegádeami, mii lea maid sosiálakontraktateorijaid³ álgu. Olmmoš sirdašuvvá luonddudilis dáinna lágiin ahte sirdá eret iežas lunddolaš vuoigatvuođaid, dego vuoigatvuođa suodjalit iežas, guovddáš suverena auktoritehtii. (Sim ja Walker, 16.) Sosiálakontraktateorijja čilge makkár kondišuvnnaid ferte ráđđejeaddji deavdit vai legitiimmalaččat sáhttá ráđđet riikkavulosaččaid (riikkaássiid). Dán teorijjas lea dábálaččat jo ovdalgihtii ásahuvvon jáhkku ahte riikkaássi iežas eaktodáhtolaš lohpi lea aidna legitiimma vuohki oažžut su doahttalit ráđđejeaddji. Oskala mielde Locke oaivvilda ahte olbmot leat luonddus friddja ja danin dušše olbmo iežas friddja dáhttu oažžu su doahttalit eará olbmo. Sosiálakontraktateorijja mielde suverenitehta sirdin ferte dáhpáhuvvat eaktodáhtolaččat. (Oskal, 239.) Jos olbmos lea eana muhtin ráđdehusa váldegottis, de son lea addán jávohis lobi doahttalit dán ráđdehusa. (Harrison, 202-203). Muhto go politihkalaš servodat vuodđuduvvo dahje ráđde-

¹ Human Nature

² The commonwealth

³ Theories on societal contracts

hus háliida viiddidit váldegottis, de olbmot, geat oamastit eatnama, fertejit addit lobi vai suverenitehtta sáhtta muhtin eananguvlui vuodđudit dahje viiddidit.

Čuvgehusáiggi symbolan loktanii Fránskka revolušuvnna beaggán cealkka friddjavuođas, vielljavuođas ja dásseárvvus. Čuvgehusáiggi teorijaid mielde olmmošgoddi lei seammalágan buot universumis beroškeahtta rumašlaš iešvuodain, eallindábiin, oskkus ja servodatlaš ortniiduvvamis. John Locke lei čuvgehusáiggi stuorámuš filsofa gean mielas lei dárbbaslaš dáhkidit lunddolaš vuoigatvuođaid dego friddjavuođa dáinna lágiin ahte luonddudilli nuppástuhtta servodatdillin. Isaksson ja Jokisalo čujuheaba ahte mánggat dutkit oaivvildit čuvgehusáiggi leamen rasismma biedju daningo universalisttalaš olmmošgovva nuppástuvai álket dasa ahte eurohpalas árvvut ja duohtavuohta leat universálat. Dán oaivila guotthit guokte siva. Vuosttažettiin čuvgehusáiggi luonddudiehtagiin riegádii jurdda olmmošnáliin ja nuppin, dán áigodagas eurohpalasččaid ja ii-eurohpalasččaid eahpedásseárvu čienjui. (Isaksson ja Jokisalo 1998, 84-85.)

Čuvgehusáiggi riegádii fysálaš antropologijja dahje nálleductkan, mii oaččui stuorrá oasi dutkanmateriálas raporttain ja mátkegirjjálašvuodain mat čállojuvvojedje kolonialismma ja šlávagávppi oktavuodas. Fránskalaš doavttir ja orientalista Francois Bernier (1620-1688) jugii olmmošgotti viđa nállái: eurohpalasččaide, afrikálaččaide, japanalaččaide, kiinnálaiččaide ja lappalaččaide (sápmelaččaide). Dát nállejuohkin bija náliid sierra árvvuide, dego lappalaččat ledje “vilda eallit” geat ledje uhcit, geain lei oanehaš niski ja govda juolggit. Mii lea hui mihtilmas nálleteorijjaid ja teorihkkáriidda lea dat ahte ii-eurohpalas olmmošnáliin lei oktavuoha ealliide. Ovdal nálleteorijjaid “min” ja “earáid” earuheapmi lei eanet vuoingalaš. “Mii”, eurohpalasččat ledje siviliserejuvvon ja kristtalaččat, “earát” ledje barbárat ja báhkinat. Nálleteorijjat nuppástuhtte dán oainnu eanet rumašlaš. Dál olbmo rumašlaš iešvuodas, detgo ivdni, earuhedje eurohpalasččaid ja earáid. (Isaksson ja Jokisalo 1998, 86-97). Girjjistis *An Essay Concerning Human Understanding* (1690) John Locke oaivvildii ahte mánná sáhtta áibbas bures oaivvildit ahte “neeger” ii leat olmmoš, daningo englanddas jurdda čáhpes ivnnis ii gula olbmui (Isaksson ja Jokisalo 1998, 45).

Oskal oaidná ahte Locke oainnus álgoálbmogiid servodagat ellet luonddudilis mas eai gávdno politihkalaš servodagat (Oskal, 241). Harrison joatká ahte vaikke

Locke mielas luonddudilli ii lean nu issoras maid Hobbes oaivvildii, de luonddudilli lea unohas. Harrison čilge ahte Locke oainnu mielde luonddudilli ja soahtedilli¹ ledje eará áššit. Locke ii lean ovttaoaivilis Hobbesin ahte olbmot luonddudilis ledje lunddolaččat soahtedilis gaskaneaset. Locke govve luonddudilli dillin gos olbmot leat iešráđálaččat, sorjjasmeahtumat eará olbmui. (Harrison, 175-195.)

Harrison oaivvilda ahte Locke álbmotlihttui gulai positiivvalaš láhka, duopmár mii dulko lága ja ráđđehus mii dáhkida lágaid čuovvuma. Dát eai gávdnon luonddudilis. (Harrison, 195-200.) Oskala ja Hendersona mielas Locke dovddastii ahte álgoálbmogiin ledje stivrenvuogádagat. Muhto Locke mielas álgoálbmogiin ii lean doarvá buorit institušuvnnat ahte sin servodagaid sáhtášii gohčodit iehčanas suverena ráđđejeaddjin mii hálddaša muhtin dihto territoriija. Dán bohtosii Locke boahťa danin go sutnje eaktun lea Eurohpa mállesaš stivrenvuogádat. Locke oaivvildii ahte álgoálbmogiin eai gávdnon institušuvnnat daningo luonddudilis álgoálbmogiin ii lean dáidda dárbu ja sii eai gáibidan daid. (Oskal, 246-249; Henderson, 25.)

Locke, guhte navdojuvvo oktan liberalismma vuodđudeaddjin, mielas gulai lunddolaš lágaide ahte olbmui lei vuoigatvuohta iežas bargguin háhkat opmodaga. Miellagiddevaš lea ahte vaikke Locke deattuhii olbmuid vejolašvuođa háhkat opmodaga bargguin, de su mielas dát ii guoskan álgoálbmogiidda Amerihkás. Son čuoččuhii ahte álgoálbmogiin ii lean hálldu bargat ovddidandihte eallindiliideaset. (Henderson, 17-20; Tully 1995, 72-75; gč. maid Ivison 2002, 45 ja Oskal, 236.)

Nu ahte, Locke oaivvildii ahte eatnama sáhtta oamastit dušše jos dan gilvá ja eatnama gilvin lea geatnegasvuohta luonddulága mielde. Locke oainnus olbmui ledje mánggalágan ovdánandásit ja álgoálbmogat, nappo bivdo-, čoaggin- ja johttiservodagat, ledje buot vuolimužžan ovdáneamis. Sutnje *terra nullius* ii oaivvildan dan ahte ii oktage livčče orron ja geavahan guovllu, muhto sii eai geavahan guovllu dáinna lágiin ahte livčče ánsšášan oamastanvuoigatvuođa (Oskal, 239-243; gč. maid Anaya 1996, 16) Duohta eallimis indiánid viiddis eanangilvinárbevierut eai váldojuvvon vuhtii kolonialismma áigge. Realitehta dulkojuvvui nu ahte dat heivii kolonialisttaide. (Sanders, 58.)

¹ State of War

2.3 Stáhta

Hobbes ja eará politihkalaš filosofat huksejedje stáhta ja positiivvalaš láhkajurd-daseami¹ luonddudili jurdagis. Dát filosofat oidne ahte siviila servodat divui luonddudili fuones beliid. Hobbesii dušše stáhta sáhtii heaittihit vilda luonddudili ja hukset siviila servodaga. Sutnje stáhta lei agálaš ja totála. (Henderson, 18-21.)

Filosofa Duncan Ivisona mielas Lockii stáhtá ja dan variašuvnnat leat vuoiggalač-čat dallego buot stáhtavulosaččat mihtet dan ásaheapmái dan dihte ahte háliidit dorvvastit iežaset vuodđogáibádusaid. Viidásebbot lea maid sin morálaintreassa leat oassin dán ovttasbargovuogádagas. (Ivison 2002, 115.) Henderson čállá ahte Lockii siviliserejuvvon olmmošgotti dovddai das go sis lei positiivvalaš lánka mii ii gávdnon luonddudilis. Positiivvalaš lágat ledje vástádus luonddudili lunddolaš káosis. Locke oaivvildii, ahte luonddudilli gáibidii lága, duopmára ja fámu mii ollašuttii duomu. Eurohpalaččaid mielas álgoálbmogiin ii lean positiivvalaš lánka. (Henderson, 20-21.)

Dađe mielde go álbmotrievttálaš diskursa suverenitehta birra ovdánii, stáhta ja suverenitehta doahpagat čadnojuvvojedje oktii. Jurdda suverena ráđđejeaddjis dahje gonagasas jávkagođii. Dasa váikkuhii Amerihká ja Fránska revolušuvnnat ja lassánan jáhkku dasa ahte ráđdehusa legitimitehtta bohciida sis geain ráđde. (Castellino 2000, 91.)

Westfalia 1648 ráfišiehtadusasas ledje stuorra váikkuhusat moderna stáhta rie-gadeapmái (Castellino 2000, 76; Anaya 1996, 13). Okta dálá moderna stáhta vuodđujurdagiin lea dat ahte stáhta lea vuodđuduvvon muhtin meroštallojuvvon territorijai. Meroštallojuvvon territorija ja ovttaskasolbmo dahje olmmošjoavk-kuid gaskkas lea oktavuolta mii dagaha dan ahte ovttaskasolbmui lea čáhkke-juvvon sadji moderna álbmotrievttis. Nappo "riikkaidgaskasaš servodat" lea ovt-taskasolbmuid ja olmmošjoavkkuid institušuvdna, muhto sin sajádat álbmotrievt-tis vuodđuduvvo dasa ahte sii leat oassi suverena stáhtas. Vel otná beaivvege

¹ Positive content of the law

stáhtalahttovuohta¹ lea dehálaš identitehtavuođđu riikkaidgaskasaš vuogádagas. (Castellino ja Allen 2003, 1.)

Jurdda ahte politihkálaš servodat lea čadnojuvvon dihto territoriija dohkkehuvvui moderna stáhta riegádeami maŋŋá duohtavuohtan. Eurohpalaš stáhtamáalle mas territoriija lea čielgasit rájáiguin meroštallan vuittii ovddabeallái earálágan hálddašanmálliid nu mo nomádistalaš, klána, imperialisttalas, absolutisttalaš dahje feudála servodagaid málliid. (Agnew 2002, 112-113.) Ja dán listui gullet maid álgoálbmogiid hálddašanmáallet.

2.4 Kolonialisma

Uhccán lea deattuhuvvon ahte kolonialisma idii ja ovdánii namalassii stáhta huksema mielde (Henderson, 22.). Suverenitehtta lei kolonialisma ásaheami deháleamos vearju. "Gávdnan"² lei vuohki mán vuođul eurohpalaččat dovddastedje nubbi nuppi gáibádusaid dihto territoriijaide "Ođđa Máilmmis". Gávdnan doktriidna lei vuođđu ásahit gáibádusa dihto guvlui jos guovllus eai lean ovdalis ássit obbanassiige dahje jos ássiid sosiála organiseren lei álgodásis nu ahte sii eai adnojuvvon suverena álbmogin. Álgoálbmogiid navde leat primitiivvalaš dásis. (Iverson et al 2000, 12; gč. maid Epstein 2002, 49-56 ja Williams, 672-676.)

Wright mielde Kolumbusa Amerihká *gávdnan* lea myhta. Myhtat leat doloža orniiduvvan mii čájeha kultuvrraid čiekŋaleamos árvvuid ja viggamušaid. Myhtat rie-gádahttet ja ođđasithábmejit arkityhpaid mat váldojuvvojit duohtan, dat leat maid kárttat maid mielde kultuvrrat navigerejit čađa áiggi. Eurohpalaččaide "gávdnan" lea dákkár myhta. (Wright, 5.) "Gávdnan" doktriidna mii vuođđuduvvui eurohpalaččaid superioritehtii, hábme vel otná beaivvege eurohpalaš juridihkalaš diskurssa (Iverson 2002, 24)

Kolonialisma hilgguu jurdaga ahte álgoálbmogiin ledje iežaset vuogit organiseret servodagaideaset. Dása ledje máŋggat ákkat, álgoálbmogat eai lean albma olbmot, eai lean doarvái siviliserejuvvon, eai máhttán čállit ja lohkat, sin gielat ja jurddašanmáallet eai lean doarvái buorit. Kolonialisma buvttii dievaslaš eahpeort-

¹ Nationality

² Discovery

nega álgoálbmogiidda mii gáiddii álgoálbmogiid sin historjjás, gielas, sosiálalaš organiseremis, ja iežas vugiin jurddašit, dovdat ja ovtastallat. Kolonialisma lei systemáhtalaš vuohki cuvket álgoálbmogiid servodagaid. (Smith, 28.)

Kolonialismii muhtin álgoálbmogat ledje oassin olbmot ja muhtimat fas eai lean álggage olbmot. Geat ledje oassin olbmot ráddjejuvvojedje unna reserváhtaide. Dat geat eai lean álggage olbmot meahcástuvvojedje ja goddojuvvojedje dego eallit. (Smith, 26.) Renesánsa álggus vuolgahuvvon humanisttalaš olmmošoainnu meroštallama álgun váldojuvvo čuvgesvara, gaskaluohkálaš ja heteroseksuála almmái (Hirvonen 1998, 30).

Kolonialismma mielde Eurohpas šattai máilmmi fámoamos guovddáš man riggodat ja fápmu vuodđuduvvojedje álgoálbmogiid eatnamiid ja resurssaid geavaheapmái. Áiggi mielde kolonijat šadde friddjan Brihttalaš imperiumas ja vuodđudedje moderna servodagaid mat ges vuodđuduvvojedje álgoálbmogiid eatnamiid ja resurssaid geavaheami joatkimii. Kolonijaid juridihkalaš ja politihkalaš teoriijaid áššedovdit čuovvuledje ja ovddidedje kolonialisttalaš tradišuvnna mo vuoiggadit siskkáldas kolonialismma politihkalaš ja juridihkalaš vuogádaga. (Tully 2000, 43.)

Go eurohpalaččat deive álgoálbmogiid vuosttas geardde, de dan áigásaš oainnuid mielde álgoálbmogiin váilo dat iešvuodát mat livčče dáhkidan sidjiide seammalá-gan vuoigatvuođaid go eurohpalaččaide. Otná beavve álgoálbmogiid vuoigatvuođat leat earenoamáš vuoigatvuođat maid váldoservodagat leat "juolludan" unnitlogu jovkui. (Oskal, 250-251.) Álgoálbmogat riikkaidgaskasaš joavkun leat ferten hástalit, áddet ja hállat oktasaš gielain kolonialismma birra. Oktasaš giella govvi-da kolonialismma historjjá, sosiologiiija, psykologiiija ja politihka mii lea dagahan issoras roasuid ja ceavzindáistaleami álgoálbmogiidda. (Smith, 19.)

Kanada Vuosttas kolonialisttalaš eurohpalaš dálá Kanádas lei fránskalaš Jacques Carter gii joavddai dálá Quebecii suoidnemánu 20. beavve 1534. Su manjis fránskalaččaid sisafárren lassánii johtilit. Sisafárrejeaddjiid lassáneami mielde álgoálbmogat gárte vásihit lassánan fránskalaš gávppi, miššunerema, ásaidaht-tima ja militariserema. Fránka bisui guovllus čuovvovaš 200 jagi dassážiigo dáhppii Englándii soađis mii bisttii 1755-1830. (Armitage 1995, 70-72.)

1763 Englándda gonagas lei julggaštan *Gonagaslaš julggaštusa*¹ mii šattai vuodđun englánddalaš láhkii Davvi-Amerihkás. Gonagaslaš julggaštus lei čállon ráv-vagiin kolonijjaide mo dáhkidit álgoálbmogiid vuoigatvuodaid iežaset bivdoguovlluide:

And whereas it is just and reasonable, and essential to our interest, and the Security of our Colonies, that the several Nations or Tribes of Indians with whom we are connected, and who live under our Protection, should not be molested or disturbed in the Possession of such Parts of Our Dominion and Territories, not having been ceded or purchased by Us, are reserved to them, or any of them as their Hunting Grounds.

And We do hereby strictly forbid ... all our loving Subjects from making any Purchases or Settlements whatever, or taking Possession of any of the Lands above reserved, without our especial leave and License for that Purpose first obtained. (Armitage 1995, 74.)

Hálddašeapmi lei fas eará ášši. Gonagaslaš julggaštus nuppiin sániin gilddii sisafárrema guovlluide maid eurohpalaččat eai jo ásahtahtán. Dása eai sisafárrejeadjit liikon, ja go julggaštusa ollašuhhtimii eai dáhkiduvvon doarvái resurssat, de sisafárren álgoálbmogiidda juolluduvvon guovlluide joatkašuvai. (Armitage 1995, 76.)

Tully lea hápmen teorijja siskkáldas kolonialismma Kanáda ovdamearkka vuodul. Siskkáldas kolonialisma oavvvilda, ahte kolonialisttalaš servodat lea vuodđuduvvon álgoálbmogiid territoriijaide, álgoálbmogiid, geat ledje ovdal friddja ja iešmearrideaddji, muhto dál leat kolonialiserejuvvon. Siskkáldas kolonialismmas leat njeallje váldodimenšuvnna. Vuosttažin álgoálbmogiidda amas eurohpalaš dávdat, soađit ja álgoálbmogiid servodagaid duššadeapmi geahpidedje álgoálbmogiid loguid sullii 90%. Nuppin álgoálbmogiid árbevirolaš jođihanvuogádagat duššaduvvojedje ja sadjái ásahevvojedje kolonialisttalaš vuogádagat. Goalmmádin álgoálbmogat čohkkejuvvojedje unna reserváhttaide ja suvve sisabáhkemiid álgoálbmogiid árbevirolaš guovlluide. Manimužžan kolonialisttat ráhkkadedje soahpamušaid ovtas álgoálbmogiin earenoamážit guovlluin gos álgoálbmogiid

¹ Royal Proclamation.

vuostálastin lei nana. Dáinna lágiin kolonisttat fillejedje álgoálbmogiid jáhkkit ahte eai áigon rivvet eatnamiid. Siskkáldas kolonialisma lea dagahan ahte ovdalis ekonomalaččat iešbirgejeaddji álgoálbmogat áppet áhtis reserváhttain ja gillájit eanet go oktage eará servodat Kanádas buotlágan sosiála ja dearvvašvuodaváttisvuodáiguin. (Tully 2000, 38-39; gč. maid Fleras ja Elliot 1992, 2-3.)

Siskkáldas kolonialisma áddejuvvo sihke sisafárrejeaddji váldoservodaga ja álgoálbmogiid bealde gaskaboddosaš vuohkin dassáži go gávdno čoavddus. Siskkáldas kolonialismma gaskaboddosašvuoha lea hui čielggas álgoálbmogiidda. Sin beales buoremus čoavddus livččii ahte stáhtat dovddastit sin iešmearrideami. Kolonialisttalaš servodaga beales siskkáldas kolonialismma gaskaboddosašvuoha ii leat áicojuvvon seamma čielgasit. Dávjá dát gaskaboddosašvuoha lea badjelgehččojuvvon teorehtalaš ja politihkalaš girjjálašvuodas mas lea vuohkin legitimeret dán vuogádaga. Seammás kolonialisttalaš vuogádaga hálddašeaddjit leat álggu rájes oaidnán ahte guhkes-áigge ulbmilin lea čoavdit dán ruossalasvuoda dievaslaš álgoálbmotgažaldaga jávkademiin. Nuppiin sániin jávkadit álgoálbmogiid dego friddja álbmogin geas leat vuoigatvuodát eatnamiidda ja iežaset stivrenvugiide. (Tully 2000, 40.) Álgoálbmogiid "vuorbi" lei jávkat ja siviliserejuvvon eurohpalaččat ledje oaivvilduvvon ásaidahttit álgoálbmogiid eatnamiid (Fleras ja Elliot, 3).

Vaikke 1970- ja 1980-logus federála ráđđehusa ruhtajuolludeapmi álgoálbmogiidda guoski áššiide lassánii sakka, de liikká álgoálbmogiin lea ainge funimus sosio-ekonomalaš dilli mii guoská skuvlejumi, boaduid, barggu ja dearvvašvuoda. Mánnggat álgoálbmogat áppet diliin mii muittuha ovdánahttinstáhtaid geafes boaitobealguovlluid. Guhkes suddadanviggamušat leat guođđan maid earálágan mearkkaid. Ásodatskuvllain, gosa álgoálbmotmánát bákkuin fievrriduvvojedje, 300 000 illástuvvojedje seksuálalaččat ja psyhkalaččat. Dát vásáhusat leat váikkuhan olbmuid identitehttii ja váikkuhusat dovdojit earret eará álgoálbmogiid gielaide jávkamin. Álgoálbmogiid iešsoardinlogut leat mánnggageardásaččat váldoservodaga ektui. Kanáda álgoálbmogat leat máilmeviidosaččat okta eanemusat iešduššadeaddji joavku. (Fleras ja Elliot 1992, 16-17.)

Sápmi Sápmelaččat leat leamaš doloža rájes iešmearrideaddji servodagat ja organiseren iežaset *siiddaid* bokte. Jáhku mielde siidavuogádat lea hábmejuvvon jo geađgeáiggis (7800 oKr-1900 oKr) dahje ainge boarrásut metallaáiggis (1900 Okr-250 mKr). Gaskaáiggi rájes siiddat ledje sápmelaččaid servodagat maid lahtuin ledje oktasaš bivdu ja guovllut. Siiddain ledje dárkilis ráját. (Näkkäljärvi, 138.)

Gitta 1700-logu beallemuddui siiddat ledje nana, organiserejuvvon servodat man vuoigatvuođat iežaset eatnamiidda dovddastuvvojedje maid eiseválddiid bealis (Lehtola 2000, 188). Rievttit¹ daid stáhtain mat vearuhedje siiddaid, dohkkehedeje ng. vearroeatnamiid rájáid ja siiddaid hálddašanvuoigatvuođa siidda eatnamiidda. Vehážiid mielde stáhtat álge ráddjet siiddaid vejolašvuođat doaibmat iehčanas servodagain. Proseassa álggahuvvui 1673 Lappi plákahtain. 1751 rádjasoahpamuš biđgii muhtin veardde siiddaid rájáid. Go 1809 Suopma šattai Ruošša vuollái, de siiddaid rájain ii lean šat mearkkašupmi. 1800-loahpa lágat ja mearrádušat geahnohuhtte vehážiid mielde siiddaid mearkkašumi. (Näkkäljärvi, 138-147.) Dan rájes sápmelaččat geahččaledje váikkuhit davviriikkaid servodagaid eavttuid mielde (Lehtola 2000, 188).

1809 Suopma šattai Ruošša válddi vuollái. Norga earránii Danmárkkus 1814 ja Norga ja Ruotša šadde uniovdnan gitta 1905 radjai go Norgga šattai iehčanas stáhtan. 1852 Ruošša-Suopma giddii rájá Norga-Ruttii. Dán maŋŋá sápmelaččain ii lean šat vuoigatvuohta johtit rájá rastá iežas ealuiguin dahje eará doaimmaid dego mearrabivddu dihte. 1859 Suoma eiseválddit jerre Ruotša-Norgga ambassadas ahte livččiigo lean vejolaš máhccat dillái mii lei ovdal rádjágiddema. Dál eai lean šat Ruotša-Norgga eiseválddit beroštuvvan máhcahit ovddeš soahpamuša daningo ledje fuobmán ahte dál lei álkit kontrolleret boazosápmelaččaid. Dán kontrolla eiseválddiid eai háliidan massit. (Pedersen 1996, 81-83.)

Buot riikkain lei ovdáneapmi ođđa áiggis earálágan vaikke sosiála-darwinisttalaš nálleteorijain leige stuorra váikkuhus sápmelaččaid sajádahkii. Sosiála-darwinisttalaš jurdaga mielde servodagaid oktavuodát navdojuvvojedje dáistaleapmin iešguđet servodagaid ilbmanemiid gaskal ja eurohpalaččat navdojuvvojed-

¹ Oikeuslaitokset

je buoret šládjan. Sosiála-darwinisttalaš jurdaga vuodul vuolit olmmošnáliid jávkadeami oačču ovddidit. (Lehtola 1997, 44.)

Ovdáneapmi Sámis dáhpáhuvai seammaláhkai go Tully ovddidan siskkáldas kolonialisma Kanádas. Vaikke sápmelaččat eai bággehallan unna reserváhtaide, de sápmelaččaid iežaset stivrenguogádat, siidavuogádat, heaittihuvvui ja dan sadjai Davviriikkat biđgejedje sápmelaččaid iešguđet riikkaide ja stivregoste sápmelaččaid eallima. Siiddaid iešmearrideapmi goariduvvui vehážiid mielde ja vel otná beaivvege ii leat čilgejuvvon sápmelaččaid eanaomasteami ovttaga riikkas. Sámi mánát šadde skuvllaide maid ulbmilin lei suddadit ja jávkadit sápmelaččaid. Sámi giella, kultuvra ja eallindábit navdojuvvojedje leat vuolit dási ja jávkat áiggi mielde. Sámiid iešmearrideapmi dahje eananoamasteapmi ii leat ovttaga Davviriikkas lága bokte heaittihuvvon. Dat čájeha ahte maid Sámis lea siskkáldas kolonialisma navdojuvvon gaskaboddosažžan. Čoavddus galggai leat dat ahte sápmelaččat sudde válđoálbmogiidda ja dáinna lágiin sámi álbmot jávká.

Austrália aboriginálat leat ássan Austrália nannámis 60 000 jagi (Corbett 1996, 56). Ovdal kolonialisttalaš áigodaga ja muhtin sajiin vel 1900-logus Austrália álgoálbmogat ledje iešmearrideaddji servodagat. Sii ledje oahppan ávkkástallat buot luonddu buriin ja ásaidahte olles nannáma. Aboriginálain ledje čielga ráját iešguđet čearddaid gaskka ja rájaid rasttildeapmái gulle diplomáhtalaš seremonijat. Aboriginálain ledje iežaset jodiheaddjit sihke ráđđi mii stivrii čeardda dehálaš áššiid. (Reynolds 1996, 16-30.)

Vuosttas eurohpalaš gii borjjastii Austráliei lei James Cook 1770s. Álggus Británias ii lean beroštupmi Austráliei earret go militeara sivaid geažil. Británia hálidii eastit Fránskka ja Hollándda válldi leavvama ja dárbbasii báikki gos sáhtii divvut dámppaid. Seamma áigge Británia lei fuolas lassánan kriminalitehtas gávpogiin. Latnit ledje dievva ja jápminduopmu ii orron váikkuheamen kriminalitehta loguide. Dás čuovui ahte oktanuppelot dámppa mat jodihejedje krimineallaid Austráliei, vulge mátkái 1787. Dámppain ledje oktiibuot 1030 olbmo ja fárus ledje buot vejolaš biergasat vuosttas ássanguovllu ráhkadeapmái. (Armitage 1995, 16.)

Aboriginálajurista Helen Corbett mielas Británia gonagas dovddastii aboriginá-
laid suverenitehta ja iešmearridanvuoigatvuođa dáinna go eiseválddit ledje ráv-
vejuvvon dahkat soahpamušaid aboriginálaiguin vuodđudettiin ođđa ássanguovl-
luid. 1825 aboriginálaide lei rávvejuvvon máksit ovtta proseantta
vearrosisabođuin dan ovddas ahte vilges olbmot besse ássat sin eatnama alde.
Dát rávvagat eai ollašuhhton ja aboriginálat šadde gillát joavkogoddimiid ja orga-
niserejuvvon "negerbivdduid". Austráalia leige áidna Británia koloniiija gos eai
dahkkon soahpamušat gaskal álgoálbmogiid ja Británia gonagasa. (Corbett
1996, 56-58.)

Austráalia ainge geahččala doarjut jurdaga ahte Austráalia lei soađi bokte oččoduv-
von (invaded). Austráalia rievttit leat mearridan ahte jurdda ráfálaš ásaihattimis
lea guovddáš jurdda Austráalia láhkavuoigatvuođas. Nággu das ahte leago Austráalia
ásaiđuvvon ráfálaččat vai soahtimiin lea bistán jahkeviisáid. 1800-logu jurista
E.W. Landor ákkastalai dan bealis ahte Austráalia lea *fámuin* rivvejuvvon álgoál-
bmogiin. Son reagerii eiseválddiid čuoččuhusaide ahte Austráalia suverenitehta
vuodđu lea ásaihattimis iige soahtimis. (Reynolds 1996, 95-102.)

" 'Ássama vuoigatvuohta! ' . Vuogas vajáldahttin! Manne ii baicce jálut cealk-
ke, válddi vuoigatvuohta. Mii leat duoguštan eatnama ja gottašan ássiid,
gitta dássáži go sii geat ain ledje heakkas atne eallima gádjuma áidna vejo-
lašvuohtan leat ahte sii čuoččolišgohte min njuolggadusaid. Mii leat láhtten
juste seammáláhkai go Julius Ceasar dallego son válddii Britoain iežas hál-
dui. Muhto Ceasar ii lean nu guoktilaš ahte son dahkaluttai alddis leat mihk-
kege morálalaš vuoigatvuođa oamasteapmái.¹

Ovdal vuosttas mátkki Austráaliai Cook manjá, Joseph Banks jearahalai dárkilit
Austráalia aboriginálaid logu ja fámu birra. Oaivilin lei sáddet doarvái militeara
fámu mainna birget álgoálbmogiid vuostá jos álgoálbmogat ledjege soahái.
(Reynolds 1996, 103.)

Reynolds mielas Británia gonagasa suverenitehta ásaheavvui vehážiid mielde
jagiin 1788, 1824, 1829 ja 1879. Suverenitehta ásaheavvui vuodđuduvvui doktri-

¹ A 'right of occupancy!' Amiable sophistry! Why not say boldly at once, the right of power? We have seized upon the country, and shot down the inhabitants, until the survivors have found it expedient to submit to our rule. We have acted exactly as Julius Ceasar when he took possession of Britoain. But Ceasar was not so hypocritical as to pretend any moral right to possession. (Reynolds 1996, 100.) jorgalan Torkel Rasmussen.

idnii man mielde Austrálias ii lean ovdalis suverenitehtta ovdalgo Brihttalaš gonagas vuosttas geardde ásahii suverenitehta nannámii. James Cook lea vuosttas gii julggaštii oasi Austrálias gullat Británniai. Muhto dát julggaštus ii lean oaivvilduvvon álgoálbmogiid várás, muhto eará kolonialisttalaš eurohpalaš stáhtaválddiid várás. *Gávdnan* doktriidna lei dan áigge soahpamuš mainna lágiin eurohpalaš kolonijafámut sohpe "ođđa" guovlluid hálddašeamis. (Reynolds 1996, 86-88.)

Austrália láchkavuogádat lei vuodđuduvvon *terra nullius* doktriidnii. Dát mearkkašii ahte Austrália lei meroštallojuvvon guovlun gos eai ássan olbmot dahje gos lei ásahuvvon láchka. Austrália lei lágalaččat ávdin guovlu gos ii lean diehtu eanaoamasteamis, politihkas dahje suverenitehtas. Británnia suverenitehta Austrálias ii oktage hástán. Reynolds mielde danin šattai dilli gos Británnia gonagas bođii hálddašit olggudas suverenitehta okto. Muhto Austrália sturrodaga dihte siskkáldas suverenitehtta ásahuvvui hihtásit ja vel 1800-logus Austrálias gávdnojedje mánggat láchkavuogádagat ja suverenitehtat. Mánggat álgoálbmogat eai oaidnán eurohpalaččaid ovdalgo 1900-logus. Ođđa Austrália stáhtalihttu¹ meroštalai stáhtalahttovuođa nu ahte álgoálbmogat ja ii-eurohpalaččat eai ožžon stáhtalahttovuođa. (Reynolds 1998, 208-211.)

1869 ovddosguvlui ásahuvvojedje lágat mat stivrejedje aboriginálaid olles eallima. 1930-logus ásahuvvui ođđa suddadanpolitihkka mii vuodđuduvvui dasa ahte dievasvarat aboriginálaid lohku lei njiedjan ja dát navdojuvvui mearkan das ahte aboriginála identitehtta sáhtii cuvkejuvvot suddadeami bokte. Dán politihka ulbmilin lei suddadit eandalitge hui vilgesvarat aboriginálaid vilges veahkadahkii. Doaimmaide gulai earret eará aboriginála mánáid váldin eret vanhemiin ja bajásgeassin institušuvnnain. Dát politihka nogai easkka 1967 go Austrália vuodđoláhka nuppástuvai ja aboriginálat váldojuvvojedje vuhtii Austrália olmmošlogus. (Armitage 1995, 19-20.) Sohkabuolva mii dolvojuvvui institušuvnnaide gohčoduvvo rieviduvvon sohkabuolvan. Helen Corbett mielde gitta 1992 rádjái eanet go 100 000 aboriginála, goalmmát oassi álbmogis, ledje jogo ieža váldojuvvon eret bearrašis dahje sii ledje dáid olbmuid manjisboahttit. (Corbett 1995, 96.)

1983 Austrália ráđđehus dutkkahii mo Austrália suverenitehtta lei ásahuvvon. Komitea mii barggai áššin ii sáhttán duođaštit ahte suverenitehtta livččii lean á-

¹ Commonwealth.

sahuvvon ásaihattima dahje soađi bokte. Jos Austrália suverenitehtta livččii lean ásahuvvon soađi bokte, de dat livččii váikkuhan Austrália suverenitehta morálaš áddejupmái, muhto komitea oaivila mielde das ii livččii lean liikká mihkkige juridihkalaš váikkuhus suverenitehttii. (Reynolds 1996, 105.)

Austrália kolonialiseren muittuha viehka muddui Kanáda kolonialismma. Storra erohussan šattai dat ahte ii oktage eará eurohpaš gonagas geahččalan gilvalit Británnia gonagasain Austrália hálddašeamis. Dasto Austrália aboriginálat eai šaddan goassige dehálaš sohtelihtolažžan dego álgoálbmogat ledje Kanádas. Gilvu Kanáda badjel dagahii dan ahte eurohpašččat šadde ráhkadit soahpamušaid álgoálbmogiiguin. Maid Austrálias ná lei áigumuššan, muhto dat ii ollašuvvan goassige. Maid Austrálias aboriginálat jápme dávddaide maid englandalaččat bukte Eurohpas. Aboriginálat eai álot obba navdojuvvon olbmonge, muhto eallin ja nu lei lohpi "negerbivdduide". Maid aboriginálat bággehalle unna ássanguovluide gos kolonisttat stivrejedje sin olles eallima. Aborigináloid eananvuoigatvuođat eai goassige jávkaduvvon soahpamuša, lága dahje gávppi bokte. Iešmearrideapmi ii dohkkehuvvon vaikke das ledje buorit duođaštusat. Siskkáldas kolonialisma gottii álgoálbmogiid giela, kultuvra ja vieruid. Seammaláhkai go Kanádas ja Sámis, de maid Austrálias lei guhká jáhkku ahte aboriginálat šaddet jávkat áiggi mielde.

3 HÁSTALUS

3.1 ON ja olmmošvuoigatvuodát

Ovdal 1945 ovttaskasolmmoš lei suverena stáhta oassin ja olbmot ledje ovddastuvvon stáhtaset bokte. Lei dábálaš jurddašit ahte jos dovddastuvvo olbmo iežas lágalaš personalitehtta¹, de dat goarida stáhta suverenitehta. (Brown, 115-116.) Ovttaskasolbmot ledje stáhta dievaslaš válldi vuolde. Ii oktage eará stáhta sáhttán váikkuhit stáhta láhttemii iežas stáhtalahtuid vuostá. (Cassese 2005, 376.)

Veháziid mielde dát álggii nuppástuvvat. 1800-logus dohkkehuvvojedje soahpamušat šlávagávppi vuostá, muhtin soahpamušat 1900-logus gilde sihke šlávagávppi ja šlávaid doallama. Vuosttas máilmmesoadi mánná Riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvdna (International Labour Organisation) ILO dohkkehii muhtin soahpamušaid bargiid vuoigatvuodain. Seamma áigge dohkkehuvvojedje mánggat soahpamušat minoritehtaid suodjaleamis, namalassii dihto riikkaid gaskkas. Vaikke soahpamušaid bealde ledje gilvaleaddji stáhtaid intreassat, de liikká soahpamušain lei humanitáralaš vuodđu ja oaidnu ahte muhtin joavkkut dárbbášit riikkaidgaskasaš suoji. (Cassese 2005, 376.)

Álgoálbmogat geahččaledje jo Álbmogiid Lihtus oččodit doarjaga iežaset rahčamušaide. Dáidda gullet earret eará Deskaheh gii gulai Cayuka álbmogii Kanádas, mii lei okta Haudenosaunee (Irokeesa) konfederašuvnna lahttoálbmot. 1921:s Deskaheh geahččalii deaivat Stuorra-Británia gonagasa Irján V:a , muhto ii lih-kostuvvan beassat su ságaide. Deskaheh lei diđovaš Álbmogiid Lihtus ja eandalitge Woodrow Wilsona cealkámušas ahte Álbmogiid Lihtu ulbmilin lei dáhkidit sihke “unna ja stuorrá stáhtaid seamma láhkai” . 1923:s Deskaheh mátkkoštii ohpihii Eurohpai, dán vuoru Genevei, ulbmilin oažžut Álbmogiid Lihtu doarjut iežaset gáibádusaid. Deskaheh oaččui doarjaga muhtin stáhtain sihke eurohpalaš álbmogis, muhto son ii beassan hállat Álbmogiid Lihtu čoahkkimis. (Malezer, 70-71; Anaya 1996, 46.)

¹ Legal personality

Seammá áigge go Deskaheh lei Geneves, de dohko joavddai Maori delegašuvdna Aotearoas . Maori jodiheaddji T.W. Ratana deaivvai Álbmogiid Lihtu váldočálliin čakčamánu 12. beaivve 1924. Son čuoččuhii ahte Ođđa-Selánda ráđdehus ii lean čuovvulan Waitangi soahpamuša ja háliidii Álbmogiid Lihtu giedahallat iežaset ášši. Ratanas ii lean dađe eanet lihkku go Deskahehis ja Maoriaid váidda ii goassige giedahallon Álbmogiid Lihtus. (Malezer, 70.)

Aboriginálat maid geahččaledje oazžut doarjaga Álbmogiid Lihtus. Cooper gii lei lágidan seamma jagi morašbeaivvi čálii 1938:s reivve Álbmogiid Lihtu presidentii ja dáhtui veahki. Ii gávdno makkárga dokumeanta das ahte Álbmogiid Lihtu livččii obba vástidan aboriginálaid reivii. (Malezer, 72.)

Nuppi máilmmesoadi maŋŋá čuožžilii olmmošvuoigatvuođaid regiibma mii vuodđuduvvui globála ja regionála julggaštusaide, konvenšuvnnaide ja eará soahpamušaide. Dehálaš aktorat dán regiimmas leat ráđdehusaidgaskasaš organisašuvnnat ja NGO:at. Olmmošvuoigatvuođaid regiibma vuodđuduvvo dan jurdaga ala ahte buot olbmuiguin leat vuoigatvuođat daningo sii leat olbmot ja danin sii sáhttet gáibidit ráđdehusaid dohtalit iežaset vuoigatvuođaid. Dán regiimmas eai leat dušše ovttaskasolbmui vuoigatvuođat, muhto maid joavkkuin ja álbmogiin. Ságastallan vuoigatvuođain lea stuorámuš rievdadus riikkaidgaskasaš oktavuodaid teorijas ja geavvagiis maŋimuš 50 jagis. (Brown, 115-116.)

Olmmošvuoigatvuođaid regiimma čuožžileapmái váikkuhedje eandalitge nasistaid roaves biinnideamit ja goddimat nuppi máilmmesoadis. Dat bohciidahte filosofija man vuodđun lei olmmošárvu. Okta vuohki eastadit nuppi máilmmesoadi issoras dáhpáhusaid lei julggaštit olmmošvuoigatvuođaid gudnejahttima buot vejolaš dásiin. Dán oainnu ovddidedje eandalitge oarjemáilmme stáhtat. Soadi vuoitit ásahedje riikkaidgaskasaš rihkkuslága buktindihte soahtekriminellaid duopmostuoluid ovdii. Seammas álggahuvvui almmolaš olmmošvuoigatvuođaid prinsihpaid hábmenbargu. Prinsihpat galge šaddat ON:a ja dan miellahttostáhtaid ofelažžan. (Cassese 2005, 377.)

1944 lágiduvvui vuosttas konfereansa ulbmilin ságastallat Ovttastuvvan Našuvnnaid vuodđudeamis. Dumbarton Oaks konfereanssas njeallje stuorra válddi, USA, Sovjetlihtu, Stuorra-Británia ja Kiinná, evttohedje ON:a vuodđogirjái geahnohis

olmmošvuoigatvuodaid njuolggadusa. Muhto San Francisco konfereanssas cuoŋogeassemánus 1945 eandalitge Láhten-Amerihká stáhtat vuostálaste dán njealje stáhta evttohusa. Go vel Sovjetlihttu guorrasii olmmošvuoigatvuodaid ustitlaš oainnu beallái, de dát njeallje stuorra válddi šadde nanosmahttit evttohusaset. Sovjetlihttu deattuhii eandalitge buot álbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda. Dán vuoigatvuoda fas buot deháleamos oarjestáhtat vuostálaste. (Cassese 2005, 378-379.)

San Francisco čoahkkimis stáhtat ráđđádalle vuodđogirjji sisdoalu birra. Ráđđádallamiid bohtosin olmmošvuoigatvuodaid ovddideapmi dahje suodjaleapmi ii šaddan earenoamáš geatnegasvuohtan. USA ja dan lihtolaččat vuite das ahte iešmearridanvuoigatvuohta celkojuvvui gal, muhto dat šattai dušše prinsihppan mii lei organisašuvnna ofelaš. (Cassese 2005, 379.) Ovtastuvvan Našuvnnat rie-gádii virggálaččat golggotmánu 24. beaivve 1945. Organisašuvnna vuodđudanáššegirji lea Ovtastuvvan Našuvnnaid vuodđogirji¹

ON:a vuodđogirjji mielde ON lea vuodđuduvvon ovtadássásaš suverenitehta ala, lahttostáhtat eai oaččo geavahit makkárgge fámu eará stáhtaid territoriála integritehta vuostá, ja ON ii oaččo seahkanit stáhta siskkáldas áššiide. ON:a vuodđogirji ii meroštala stáhtavuođa, muhto searvama eaktun lea ahte ON:a válđočoahkkin dohkkeha politihkalaš ovttodaga stáhtan. (Castellino 2000, 85-91.) Artihkal 4 mielde:

1. Membership in the United Nations is open to all other peace-loving states which accept the obligations contained in the present Charter and, in the judgment of the Organization, are able and willing to carry out these obligations.
2. The admission of any such state to membership in the United Nations will be effected by a decision of the General Assembly upon the recommendation of the Security Council.

ON:a lahttostáhtat álge hábmet obbamáilmmálaš olmmošvuoigatvuodaid dokumentta dalán vuodđudeami maŋŋá. Dokumeanta galgai leat dohkkehahtti buot lahttostáhtaide vaikke makkár politihkalaš, sosiálalaš, kultuvrralaš ja oskkolaš

¹ United Nations Charter

erohusat stáhtain ledje. Dát dagahii dan ahte hábmenbarggus fertii válljet molsaeavttu mii heivii buohkaide. Kompromissat dagahedje dieđusge dan ahte hábmenbarggus fertii duhtat teakstahápmái mii ii lean dat buot nannoseamos.¹ Bohtosin lei *Obbamáilmmálaš olmmošvuoigatvuođaid julggaštus*² mii dohkkehuvvui juovlamánu 10. beaivve 1948. (Cassese 2005, 381.)

Julggaštus lea dušše ávžžuhus stáhtaide mo meannudit olmmošvuoigatvuođaiquin. Obbamáilmmálaš julggaštus ii leat geatnegahtti soahpamuš, muhto liikká das lei stuorra mearkkašupmi olmmošvuoigatvuođaid obbamáilmmálaš suodja-leapmái. Julggaštus hábmii obbamáilmmálaš ja oktasaš doahpagaidd árvvuide maid juohke stáhta galggašii gudnejahttit iežaset sisriikkalaš vuogádagain. (Cassese 2005, 381.)

Jo ovdalgo obbamáilmmálaš julggaštus dohkkehuvvui, álggahuvvui bargu hábmet lágalaš soahpamušaid man vuođđun leat Obbamáilmmálaš julggaštusa prinsihpat. 1966 dohkkehuvvojedje *Riikkaidgaskaš siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konventta* ja *Riikkaidgaskasaš ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid konventta* mat gohčoduvvojit ovttas maid 1966 konventan. Dát ledje viiddis soahpamušat mat fátmastit viidát earálágan vuoigatvuođaid. Dán lassin dohkkehuvvojedje mánggat earenoamáš soahpamušat dego konvenšuvnnat álbmotgoddima (1948), nállevealaheami (1965), nissoniid vealaheami (1979), biinnideami (1984), mánáid (1989) ja sisafárrejeaddji bargiid (1990) birra. (Cassese 2005, 383.)

Vuoigatvuođaide mat šaddet konvenšuvnnaid bokte, gullet maid geatnegasvuođat. Vuoigatvuođat mat leat konvenšuvnnaid bokte ásahuvvon, leat čielgasit meroštallojuvvon. Maid sii geaidda vuoigatvuođat gusket, leat čielgasit meroštallojuvvon. Dát iešvuođat govvedit vuoigatvuođaid moderna teoriijas ja praksisas. Teoriija politihkalaš geatnegasvuođain mas lea jurdda “sosiála kontrávttas” ja vuoigatvuođaid koden oassin moderna oarjemáilmmi láhkavuogádagas sisttisdoallá seammalágan iešvuođaid. Muhto jos vuoigatvuođat leat dušše dat mat leat konvenšuvnnaid vuođul ásahuvvon, de dat gomiha jurdaga das ahte olbmui leat vuoigatvuođat dan siva geažil go sii leat olbmot. Dalle konvenšuvdna lea dušše

¹ Engelasgillii dohpa lea *lowest common denominator*.

² Universal Declaration on the Human Rights

hálddašeaddji ja vulosaččaid gaskkas ja sii geat eai leat oassebealit konvenšuvnas, eai leat vuoigatvuodaid oamasteaddjit. (Brown, 117-118.)

Guktuid oainnuin leat dihto váttisvuodát. Jos vuoigatvuodát leat konvenšuvdna gaskal hálddašeaddji ja vulosaččaid, de riektestáhtain lea olbmui vuoigatvuodát dan dihte go sii leat stáhta lahtut ja stáhtas lea juridihkalaš vuogádat mii dáhkida ahte vuoigatvuodát ollašuvvet ja maid vejolašvuohta bágget vuoigatvuodaid ollašuttima. Váttisvuohtan leat ii-riektestáhtat. Jos fas olmmošvuoigatvuodát leat olbmuid vuoigatvuodát sin olmmošvuođa dihte, de dasto vuoigatvuodát gullet maid daid olbmuide geat áset ii-riektestáhtain. Váttisvuohtan lea dasto ollašuttin. Jos vuoigatvuodát eai leat čadnon muhtin dihto riektivuogádahkii, de dasto eai gávdno mekanismmat mat bággejit vuoigatvuodaid ollašuttima. (Brown, 118.)

Duncan Ivisona mielde politihkalaš filosofat meroštallet vuoigatvuodaid dábálaččat nu ahte vuoigatvuohta lea ovdanbuktojuvvon gáibádus das ahte muhtin dehálaš dahje hohpolaš intreassa ferte suodjaluvvot dahje ovddiduvvot. Vuoigatvuodát sáhttet leat morálalaččat dahje juridihkalaččat. Olmmošvuoigatvuodát gahččet dieid gaskii. Juridihkalaš vuoigatvuodát gáibidit muhtinlágan juridihkalaš vuogádaga masa gullá maid vejolašvuohta ollašuttit lága vaikke sankšuvnnain. Morálalaš vuoigatvuodát leat eanet generella čuoččuhusat dego ahte buot olbmot leat ovttadássásaččat. Generella čuoččuhusat vuoigatvuodain leat álot muhtinlágan gáibádusat ja vai gáibádusaid sáhttá vuoiggadit, de ferte buktit argumeantaid ja viidásebbot fievrridit argumeantaid effektiivva ollašuttinmekanismmain. Daningo vuoigatvuodát vuodđuduvvojit morála jáhkuide ja gáibádusaide, de danin dain leat nu ollu sierramielalašvuodát. Vuoigatvuodát eai šatta politihkalaš vakumas. Servodagat huksejit ja hábmejit vuoigatvuodaid jámma ja danin lea vejolaš ahte vuoigatvuodaid hábmen šaddá politihkalaš gávppašeapmin. Nuppi dáfus vuoigatvuodát eai vuodđuduvvo politihkalaš vuoiggadeapmái ja ahte muhtin vuoigatvuodaid evttoheapmi lea álo strategalaš válljen. (Ivison 2002, 2-3.)

Álbmotriekti lea stáhtas fámus dušše dalle go stáhtat nu ieža mearridit. Riikkaidgaskasaš vuoigatvuodariekti¹ lea huksejuvvon čielggadandihte riidduid riikkaid

¹ *International Court of Justice* lea okta guđa ON orgánas mat vuodđuduvvojedje ON:a vuodđogirjjiis

gaskkas. Liikká das ii leat váldi dan dahkat jos oassebealit eai atte lobi dasa. Suverena stáhtain lea dát vuoigatvuohta. Suverenitehtta lea jo ovdalگو riikka lea álbmotrievtti subjeakta iige nuppi beali. (Castellino 2000, 95-96.) Stáhtat dohkkehit álbmotrievttála norpmaid dušše dallego ieža jáhkket dan leahkit sin našunála intreassa dahkat nu. Ovdamearkka dihte USA ii leat dohkkehan Riikkaidgaskasaš rihkkusduopmostuolu¹ daningo eará stáhtat eai dohkket sin eavttuid. Duo- gábealde lea USA jáhkku das ahte eará stáhtat geavahit Rihkkusduopmostuolu USA:a vuostá jos eai leat leamaš duđavaččat USA politihkkii.

Álbmotrievtti professor Antonio Cassese oainnus olmmošvuoigatvuođaid regiimma riegádeapmi dagahii revolušuvnna riikkaidgaskasaš servodahkii. Olmmošvuoigatvuođaid teorijja árbin lei šaddadit konflikttaid ja riidduid stáhtaid gaskkas ja dan ulbmilin lei hásttit stáhta suverenitehta. Otná beaivve olmmošvuoigatvuođaid doktriidna bágge stáhtaid mitalit mo sii láhttejit olbmui geat áppet ja orrot sin territorijas. (Cassese 2005, 375.)

Stáhtaidgaskasaš organisašuvnnat, dego ON, leat váldán badjelassas barggu fuolahit máilmmi ráfis ja vuoiggalašvuođas. Ovtta dáfus álbmotrievtti prinsihpain, norpmain ja prosedurain lea ainge stáhta guovddážis ja retorihkka stáhta suverenitehtas joatká leahkimis guovddážis riikkaidgaskasaš juridihkalaš ságastallamis. Riikkaidgaskasaš stáhtaid servodat, man suverenitehta riikkaidgaskasaš lánka bajásdoallá, lea nuppi dáfus viidon árbevirolaš eurohpalaš “bearraša” olggobeallái. (Anaya 1996, 39.)

Webber oaivvilda ahte oarjemáilmmi vuoigatvuođadiskursa lea juoidá masa lea váttis váldit fárrui álgoálbmogiid gáibádusaid daningo vuoigatvuođadiskursa vuođđuduvvo oarjemáilmmi servodatvuogádahkii ja jurddašuvuohkái. Dálá politihkáláš jurddašuvnállat ja teorijjat sihke álbmotrievtti prinsihpat leat vuolgahuvvon eurohpalaš kolonialismma legitimiseremis. Dán seammá vuogádagas álgoálbmogat dál gáibidit iešmearridanvuoigatvuođa dohkkeheami. (Webber 2000, 60-88.)

¹ *International Criminal Court* lea rihkkusduopmostuollu man ulbmilin lea buktit rievtti ovdii olbmuid geat leat rihkkon olmmošvuoigatvuođaid

3.2 Iešmearrideapmi

Self-determination is what many have characterized as a world order principle, that is, a principle that must be a basis of social and political organization globally if we are to progress along the road toward a peaceful and humane world. Yet it may not be far off to say that self-determination is noteworthy phenomenon on the world stage more for its persistence breach than for its faithful implementation; or to say that self-determination rhetoric is more often heard in association with turmoil and destruction than with peace and prosperity. (Anaya 2000, p. 3.)

Oarjemáilmmis iešmearrideami prinsihppa vuolgá 1800-logus. Amerihká iehčanasvuodajulggaštusas¹ (1776) ja Fránska revolušuvnnas bohciidii álbmogiid iešmearrideami jurdda. 1900-logus jurdda leavai Fránskas Italiai gos celkojuvvui politihkalaš duohtavuohtan – buot našuvnnain galggašii riekti friddja váljet iežaset stáhtusa. (Cassese 1995, 11-13 ; Anaya 1996, 75-77.) Amerihká iehčanasvuodajulggaštusa čuvvo Amerihká Konfederašuvnna artihkkal² 1778:s, mat vuodđudedje USA:a. Miellagiddevaš lea ahte Konfederašuvnna modeallan doaimmai Haudenosaunee dahje Irokeesi álbmoga konfederašuvdna. (Tully 1995, 91-92; Wright, 116.) Maid Iris Marion Young doarju jurdaga ahte Irokeesaid lihtus lei váikkuhus USA hálddašanmodellii vaikke lohkáge ahte ii gávdno duodaštus man ollu dát váikkuhus lei, ja čájeha man ollu ságastallan dán ášši birra lea leamaš (Young 2000, 237-247). Ronald Wrigth fas lea áibbas sihkar irokeesaid váikkuhusas USA vuodđoláhkii ja sitere Benjamin Franklina gii čálii 1751:

“Livččii hui ártegis ášši jos guhtta oahpatmeahttun vilda álbmoga livčče máhttán ovddidit dákkár uniovnna málle, ja máhttit doalahit dan dákkár vuogi mielde ahte dat leat guhká bistán, iige oro leamen vejolaš heaittihit dan, ja de dákkár uniovdna galggašii leat veadjetmeahttun ásahtit dálá dahje nuppelot Englándalaš kolonijai.”³

Amerihká iehčanasvuodajulggaštusa mielde buot olbmot leat ovtadássásaččat ja buohkain leat dihto vuoigatvuođat maid leat Ipmilis ožžon. Dát vuoigatvuođat eai liikká ollašuvvan šlávaide. Amerihká revolušuvnna jodiheaddjit ledje diđovaččat

¹ American Declaration of Independence 1776.

² Articles of Confederation.

³ It would be a very strange thing if Six Nations of ignorant savages should be capable of forming a scheme for such a union, and be able to execute it in such a manner as that it has subsisted ages, and appears indissoluble; and yet that a union should be impracticable for ten or dozen English Colonies” (girjjis Wright, 116.) jorgalan Torkel Ramussen.

ruossalašvuodas iehčanasvuoda julggaštusa ja šlávavuoda gaskkas, muhto gávnnahejde ahte lei dehálut dáhkidit našuvnna huksema, man šlávavuoda heaittiheapmi livččii áitán. Dan lassin máŋggat jođiheaddjit ieža oamastedje šlávaid. (Isaksson ja Jokisalo 1998, 78-80.)

Ovdal vuosttas máilmmesoadi álggaheami lei iešmearrideami jurddašeapmi joavdan riikkaidgaskasaš ságastallanbáikái. Guokte váldoolbmo dán jurdaga gilvimis leigga USA presideanta Woodrow Wilson ja Sovjetlihtu jođiheaddji V.I. Lenin. Soai ráhkadeigga guokte iešguđetlágan mearkkašumi iešmearridanvuoigatvuhtii, Wilsona dahjege Oarjemáilmmi mearkkašumi ja Lenina dahjege sosialisttalaš mearkkašumi. (Cassese 1995, 14-23.) Vaikke Wilson leige iešmearrideami okta stuorámus guottiheadji, de liikká son ii oaivvildan ahte iešmearrideapmi lei universála dahje absoluhtta (Hannum 1996a, 13).

Guktuid oainnuid mielde lea álbmogiin vuoigatvuohta iešmearrideapmái, vaikko muhtin prinsihpalaš erohusat čuožžiledje. Sosialisttat čatne iešmearrideami mearkkašumi seada (klássa) friddjadahkamii. Oarjemáilmmi jurdda bealistis guorrasii ovttaskasolbmo friddjavuhtii ja vuoigatvuođaide, ja buori čađaheami eaktun adnojuvvui leat guoskevaš álbmoga friddjavuohta ieža válljet. Wilson čanai iešmearrideami demokratijai ja našuvnnastáhtii. (Makkonen, 62; Hannum 1996a, 13-15.)

Lenina ja Wilsona jurdagiid váldoerohus lei iešmearridanvuoigatvuođa duohtandahkan. Sosialisttaid oainnu mielde iešmearrideapmi sáhtta duohtandahkkot dušše revolušuvnna bokte mii friddjadahká bargoseada. Nuppi dáfus Wilson deatuhii ráfálaš vugiid ja šiehtadallamiid iešmearridanolaheami gaskaoapmin. (Cassese 1995, 14-21 ; Gayim 1990, 2; Anaya 1996, 75.) Hurst Hannum mielde vuosttas máilmmesoadi maŋgil iešmearridanolaheapmi ii lean eanemusat gitta das geas ledje buorit gáibádusat iešmearrideapmái. Parisa ráfikonfereanssas, gos Eurohpa juhkkujuvvui vuosttas máilmmesoadi maŋgá, álbmogiid iešmearridanolaheapmi lei gitta buriid gaskavuodain Sovjetlihttui dahje USA:i mat rehkenaste politihkalaččat buoremus čovdosa alceska. (Hannum 1996a, 13.)

Leninii ja Wilsonii iešmearrideapmi lei prinsihppan. Álbmogiid Lihttu¹ giedahalai iešmearrideami lágalaš prinsihppan Álánda sullo áššis. Váldooassi Álánda álbmogis livččii háliidan laktojuvvot Ruota vuollái eaige easka riegádan Suoma stáhta vuollái. Álbmogiid Lihtu áššedovdiidkommišuvdna mearridii ahte Álánda álbmot ii sáhtán ieš mearridit eretluovvaneamis stáhtas. (Hannum 1996a, 15-16.) Álbmogiid Lihttu jávkka nuppi máilmmesoadi roasuide, muhto jurdda máilmmeviidosas ovttasbargoorganisašuvnnas elii viidáseappot. Nuppi máilmmesoadi maŋŋá riegádedje Ovttastuvvan Našuvnnat man vuodđogirjji dohkkehedje 51 stáhta 1945:s.

Dálá moderna riikkaidgaskasaš láhka meroštallá stáhta *Montevideo stáhta vuogatuodaid ja geatnegasvuodaid konvenšuvnna*² mielde. Konvenšuvnna (1933) artihkal 1 mielde:

Stáhta dego álbmotrievtti subjeaktan galgá sisdoallat čuovvovaš iešvuodat.

- a) Bissovaš veahkat
- b) Meroštallan territoriija
- c) Ráđdehus, ja
- d) Kapasitehtta searvat oktavuodaide eará stáhtaiguin³

Meroštallamis leat mánggat váttisvuodat. Earret eará bissovaš veahkat/populašuvdna ii váldde vuhtii nomádaid. Meroštallan maid čálmusta eurohpalaš stáhtamálla váikkuhusa uhcit servodagaide mat eai lean vuogáiduvvan seamma čavgasit. Čavgadit meroštallojuvvon ráját leat bohciidahtán ollu stuimmiid, go eurohpalaš kolonialisma fievrridii jurdaga vuogáiduvvan rájain eará guovlluide máilmmis. Ráját dávjá gessojuvvojedje nu ahte dat eai váldán vuhtii álbmoga historjjás earret kolonialismma historjjás. (Castellino 2000, 78-79.) Mannan jahkečuodi stuorra sođiid vuoitit gesse eanaš rájaid stuorra ráfikonferanssain. Rájaid meroštallamis ii váldán vuhtii kolonijaid álbmogiid oaiviliid.

¹ *League of Nations*. Vuodđuduvvui 1919 muhto ii šaddan goassige doarvái nana organisašuvdnan ahte livččii nagodan eastadit nuppi máilmmisoadi. Okta sivva manin Álbmogiid Lihttu lei nu návccaheapmi lei dat go USA ii searvan dasa.

² *The Montevideo Convention on Rights and Duties of States*. Dohkkehuvvui 7. Amerihká Stahtaid Riikkaidgaskasaš Konferanssas (7th International Conference of American States) 1933:s.

³ The State as a person of international law should possess the following qualifications:

- (a) a permanent population;
- (b) a defined territory;
- (c) government; and
- (d) capacity to enter into relations with other States. (Castellino 2000, 76-77.) Jorgalan Torkel Rasmussen

(Jayawickrama, 362-363.) Stirdon stáhtarájáid ásaheapmi lei eandalitge álgoálbmogiidda eahpelunddolaš. Stáhtaráját leat biđgen mánggaid álgoálbmogiid mángga stáhta vuollái, ovdamearkan Sápmelaččat¹, Maasaiat², Haudonosaunee³, Qitchuat⁴ ja San álbmot⁵.

Leat dušše moadde ovdamearkka goas álgoálbmogat leat beassan oassálastit stáhta huksemii. Eanaš álgoálbmogiin eai addojuvvon vejolašvuodát oassálastit stáhta hábmemii dahje oassálastit mearridanproseassaide. Muhtin stáhtain sii leat earuhuvvon giela, kultuvrra ja válđoálbmoga intoleriansa geažil. Earálágan sivaidd geažil álgoálbmogat eai leat beassan oassálastit dievaslaččat politihkalaš proseassaide ja sis eai leat neavvut suodjalit iežaset demokrátalaš vugiiguin. (Daes 1996, 53.) Eanaš osiin máilmmis álgoálbmogat leat unnitlogus ja sii eai sáhte váikkuhit eanetlohkui vuodđuduvvon baskkes demokratiija bokte. Muhtin stáhtain dego Guatemalas, álgoálbmogat leat eanetlogus, muhto sis ii leat duođalaš váikkuhanváldi geafivuoda, giela dahje eará sivaidd geažil. Nuppi dáfus sii eai dovdda dárbbu oassálastit daningo mearridanproseassat eai válde vuhtii sin juohkebeaivválaš hástalusaid ja váttisvuodaid.

1960-logus álggii dekolonialiserenáigodat. Dekolonialiserenjurdaga duogábealde lei "buot álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta"⁶. Liikká ON meroštalaš resolušuvnnas 1541 jagis 1960 mat kolonijaid molssaeavttut ledje dekolonialiserenproseassas. Molssaeavttut ledje:

- a) dievasválddalaš suverena iehčanas stáhta ásaheapmi
- b) friddja oktavuota iehčanas stáhtain
- c) integrašuvdna leahkki iehčanas stáhtain.⁷ (Resolušuvdna 1541, 1960)

¹ Norggas, Ruoššas, Ruotas ja Suomas.

² Tansanias ja Kenias.

³ Kanádas ja USA:as.

⁴ Ande várreguovllu álgoálbmogat.

⁵ Kalahari sáddomeahci vuosttas álbmogat. Ásset Mátta-Afrihkás, Namibias ja Botswanas.

⁶ 1966 konveanttaid Art. 1.

⁷ a) Constitution as a sovereign independent state

b) Free association with an existing independent state

c) Integration with an existing independent state. Principles which should Guide Members in Determining whether or not an Obligation Exists to Transmit the Information Called for under Article 73e of the UN Charter. Válđochoahkkima cealkámuš nr. 1541, 15 beaivve. juovlamánu 1960.

Nu ahte resolušuvdna stivrii dan ahte dekolonialiseremis lei iehčanas suverena stáhta guovddážis ja dat iešalddis mearridii mii iešmearrideapmi lea. *Oarje Sahara*¹ ášši duopmár Dillard fuomášuhtii ahte "olbmot fertejit stivret territoriija boahhteáiggi liige territoriija olbmuid boahhteáiggi"². Dekolonialiserenproseassa geavai aiddo nuppeláhkai ja kolonijat ávžžuhuvvojedje ásahit post-Westfalia - lágan suverena stáhtaid. (Castellino ja Allen 2003, 4.) Nu dáhpáhuvaige ja ođđa stáhtat nannejedje stáhtarádján seamma rájáid maid kolonisttat ledje mearridan kolonialiserenproseassas.

Dekolonialiserenproseassa ii ollen goassige álgoálbmogiidda. Dekolonialiseren dáhpáhuvai dušše kolonijaide mat ledje meara duohken dahje dain ii lean okta-saš rádjá kolonijaválddiin. Vaikke álgoálbmogiid stuorámus váttisvuohtan lei kolonialisma, de dekolonialiserenproseassa ii goassige ollen álgoálbmogiidda. Sin váttisvuođat gehččojuvvojedje gullat ekonomalaš lávdamii, nállevealaheapmái ja olmmošvuoigatvuođaide. Ii leat dohkkehuvvon ahte álgoálbmogiid váttisvuođat galggašedje áddejuvvot dekolonialiserema ja iešmearrideami bokte. (Sanders, 4.)

Ovttastuvvan Našuvnnaid riikkaidgaskasaš duopmostuollu lea gieđahallan suverenitehta ásaheami ja duvdán eret gávdnan doahpaga man vuodul mánggat kolonijastáhtat ledje huksen iežaset legitimatehta miehtá máilmmi álgoálbmogiid eatnamiidda. Dan sadjái Riikkaidgaskasaš duopmostuollu³ (dás dohko Duopmostuollu) gáibidii ahte olbmot fertejit leat dovddastan suverenitehta mii bahkke sin guovlluid. Viidásebbot Duopmostuollu nannii ahte čuoččuhusat originála ássiid vuolit sivilisašuvnna dásis eai atte lobi geavahit "gávdnan" doktriinna. (Tully 2000, 54.)

¹ Riikkaidgaskasaš duopmostuollu čovddii riiddu guovllus mii gohččoduvvui Western Saharan.

² "it is for people to determine the fate of the territory and not the territory the fate of the people" girjjid Castellino ja Allen (2003), 4.

³ *International Court of Justice*. Okta ON:a váldoorgánain. Vuodđuduvvui ON:a vuodđogirjjiin 1945:s. Duopmostullui sáhttet dušše stáhtat váidit nuppi stáhta. Duopmostuollu váldá ášši gieđahallamii jos guktot stáhtat dohkkehit duopmostuolu duopmoválddi.

Jagi 1970 Ustitlaš oktavuodaid julggaštus¹ ovddida iešmearrideami prinsihpa op-palaš dásis, mas fas cealkámuš 1514 lei beroštuvvon kolonialiserejuvvon álbmogiid iešmearrideamis. (Hannikainen, pp. 81-81.) 1970 Julggaštus dubmii eurohpalaš mearrabajil kolonialismma roavva rihkusin olmmošgoddái. Vuodđojurdda ja gaskaoapmi vuoiggadit kolonialismma heaittiheami lei dat ahte kolonisttain ii lean álgguálggusge vuoigatvuohta dáid territorijjaide. ON:a mielas "sáltečazi"² kolonialismmas lei áigi nohkat. (Castellino 2000, 87.)

Dat ahte iešmearrideapmi adnojuvvui 1966 konventtain lea nannen dán norpma juridihkalaš iešvuođa. (Makkonen, p. 62). Artihkkala birra ságastallojuvvui vuosttas háve 1950 go Sovjetlihttu evttohii lasihit iešmearridanprinsihpa konventii. Sovjetlihtu áigumuš lei earenoamážit namuhit kolonialiserejuvvon álbmogiid. Oarje-stáhtat vuostálaste iešmearridanvuoigatvuođa lasáhusa ákkastaladettiin ahte dákkár vuoigatvuohta lea kollektiivvalaš iige čága konventta mihtilmasvuođaide. Sosialisttalaš stáhtat oktan goalmát máilmmi stáhtaiguin doalahedje oainnu čáhkadit dán vuoigatvuođa konventii. Loahpaloahpas iešmearridanvuoigatvuohta čálihuvvui konventii, muhto das eai máinnašuvvan kolonialiserejuvvon álbmogat. (Cassese 1995, 48-52 ; Makkonen, 62-3).

Iešmearrideapmi oačču oainnus saji konventtaid 1. artihkkalis, mii maid nanne iešmearrideami dehálaš saji buot vuoigatvuođaid vuodđun (Rosas, 111). Dán artihkkala gohčoda riikkaidgaskasaš konventtaid oktasaš artihkkalin, daningo dat lea ovttalágan guktuin jagi 1966 konventtain. 1. artihkkalis čuožžu:

- 1) Buot álbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta. Dan rievtti fámus sii mearridit eaktodáhtolaččat iežaset politihkalaš dili ja ovddidit eaktodáhtolaččat iežaset ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš ovdáneami.
- 2) Buot álbmogat sáhttet iežaset ávkin friddja ráđđet iežaset luondduriggodagaid ja luondduboađuid nu guhká go dat eai suostta geatnegasvuođaid mat

¹ Julggaštus Riikkaidgaskasaš lágaid prinsihpain mat gusket Stáhtaid ustitlaš oktavuodáide ja ovttasbargui oktiivástádusas Ovtastuvvan Našuvnnaid Vuodđogirjjiin (Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations) Váldočoahkkima cealkámuš 2625 (XXV) golggotmánu 24. beaivvi 1970.

<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement>
[online]

² Salt-water.

čuvvot gaskariikkalaš ekonomalaš oktasašbarggus, man vuodđu lea oktasaš ávkki ja álbmotrievtti njuolggadusaid prinsihppa. Ii guđege dáfus galgga álbmogis šaddat eretváldot dan eallinvuodđu.

- 3) Konvenšuvndaoassebealit, daid gaskkas dat stáhtat main lea ovddasvástáduš iešstivrenkeahtes ja geačuvuol guovlluid ovddas, galget bargat dan ovdii ahte álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta duohtandahkkojuvvo, ja galgá gudnejahttit – dán rievtti Ovtastuvvan Našuvnnaid Soahpamuša [vuodđogirji] mearrádusaid mielde.¹

Iešmearrideami viidodat ja maid dat galgá fátmastit joatkit Leahkimis riidovulosaš gažaldagat. (Anaya 2002, 5.) Iešmearrideapmi lea riikkaidgaskasaš servodaga vuodđogeadgi. Iešmearrideapmái gullá ollu nággu ja vuostálašvuodát. (Rosas, 111.) Vaikke iešmearrideami universála ollašuhttin lea geavahuvvon čuorvvuscealkagin, de liikká iešmearrideami ollašuhttin orro leamen hui kompleksa ášši. (Xanthaki, 15.)

Iešmearrideapmi lea vuodđuduvvon dásseárvvu ja friddjavuođa prinsihpaid ala ja dáid prinsihpaid sáhtta gávdnat miehtá áiggi ja miehtá máilmmi earálágan kultuvrralaš tradišuvnnain. Iešmearrideami eavttut leat gávdnomis maid álgoálbmogiid árbevirolaš politihkalaš vuogádagain ja filosofijain. (Anaya 2002, 8.)

3.3 Álgoálbmogiid lihkadus

Helga Kleivan, IWGIA vuodđudeaddji, čálii 1973:s

“Dan beivvi go čielgá máilmmi álgoálbmogiid jodiheaddjiide ahte erohusat máilmmi álgoálbmogiid gaskkas leat mearkkašahtti unnit go sin ovttalágan-

¹ 1) All peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.

2) All peoples may, for their own ends, freely dispose of their natural wealth and resources without prejudice to any obligations arising out of international economic co-operation, based upon the principle of mutual benefit, and international law. In no case may a people be deprived of its own means of subsistence.

3) The States Parties to the present Covenant, including those having responsibility for administration Non-Self-Governing and Trust territories, shall promote the realization of the right of self-determination, and shall respect that right, in conformity with the provision of the Charter of the United Nations. Sámegeallii jorgaluvvon NÁČ 1984:18 S Sámi vuoigatvuođaid dili birra., Oslo: Statens forvaltningstjeneste, s. 641.

vuodat, sin historjjálaš vuorbbi dihte máilmmis gos leat vuoitit ja vuoittahal-
lit... de dát álbmogat šaddet politihkalaš fápmun.”¹

Kanádas ođđa pan-indiána lihkadus álggii 1960 go oahppan gávpotindiánat ja métis² vuodđudedje organisašuvnna *National Indian Council (NIC)*. NIC ii ožžon ollu doarjaga stuorámus oasi indiánain geat ásse reserváhtain. Reserváhta indiánat eai luohttán NIC:a jodiheaddjiide ja bilkidedje sin “njealje beaivve indiánan”³. Kanáda álgoálbmogiid lihkadus oaččui ođđa leavttu go federála ráđđehus evttohii ođđa álgoálbmotpolitihka man ulbmilin lei heaittihit indiánaid ja sin reserváhtaid sierra stáhtusa ja sirdit álgoálbmogiid čálgoáššiid provinssaide. Ođđa prográmma julggaštuvvui 1970 ja ráđđehusa “vilges dokumeanta”⁴ dagahii dan ahte iešguđet indiánaajoavkkut čoahkkanedje NIC:a politihka duohká. (Minde 1995, 19.)

Stáhtus-indiánaid guovlludási orgánat čoahkkanedje federála dásis ja vuodđudedje organisašuvnna *National Indian Brotherhood (NIB)* jagis 1969. Kanáda vásihšgođii mánggaid ođđa álgoálbmogiid organisašuvnnaid vuodđudeami buot álgoálbmotjoavkkuid gaskkas. Ráđđehus bággehallai geassit ođđa prográmmaevttohusa ruovttoluotta ja dárbbášii dál álgoálbmogiid organisašuvnnaid main sáhtii konsulteret. Dán lassin liberála ráđđehusas lei prográmma man vuodul doarjjui ekonomalaččat iešguđetgelágan organisašuvnnaid. 1970-lohku gohčoduvvui “*stuorra ruđaid ja stuorra organisašuvnnaid*” áigodahkan. (Minde 1995, 19.)

1960-logus sápmelaččat “morihedje” ja ođđa Sámi lihkadus vuolggahuvvui. 1960-logus riegádedje ollu ođđa sámesearvvit miehtá Davviriikkaid ja dát govvedii sápmelaččaid ođđa etnopolitihkalaš mobilisašuvnna. Dásá váikkuhii oppamáilmmálaš lihkadusat earret eará USA čáhpes olbmuid vuoigatvuodaráhčamušat. (Lehtola 2005, 18.) Eidheim fas deattuha Davviriikkaid áigumuša leat guovddázis ođđa olmmošvuoigatvuodaid regiimma ovddideamis ja dan váikkuhusa sápmelaččaid organiseremii (Eidheim 1997, 31-32).

¹ On the day it becomes clear to their leaders that the differences between the world’s aboriginal peoples are essentially less than their similarities on account of their historical fate in the world of conquerors and conquered....these people will become a political force. (Jorgaluvvon dánskagielas engelasgillii Paine 1985, 49.) jorgalan sámegillii Torkel Rasmussen.

² Indiána geas lei uhccit go bealli indiána varra.

³ “Four Day Indians”. Sáhtta veardidit “seminárasámiide”.

⁴ White Paper.

Davviriikkaid Sámiráđđi geavahii doahpaga minoritehta vel 1971 konfereanssas, muhto golbma jagi maŋŋá, 1974, Davviriikkaid Sámiráđđi gáibidii sápmelaččaide vuoigatvuođaid sin álgoálbmotstáhtusa vuodul. Dán guovtte konfereanssa gaskkas lei indiánajodiheadji, George Manuel, gallestallan Sámi. Son celkkii “Mis leat seamma váttisvuođat ja mii galggašeimmet daid čoavdit ovttas riikkaidgaskasačat”¹. Earret eará Aslak Nils Sara gii lei guovddážiis Sámiráđis, deaivvai George Manuela. Son lea lohkan dán deaivvadeami leat okta eanemuš dehálaš dáhpáhussan iežas oassálastimii riikkaidgaskasaš doaimmaide dan maŋŋá. (Minde 2003, 82; gč. maid Henriksen 1999, 27-29.)

Aboriginálad lihkadus oaččui leavttu 1940-logus go nuppi máilmmesoádis aboriginálat gárte oassálastit soahtedoaimmaide vaikke sii eai lean obba dovddastuvvon stáhtalahttun. 1959 aboriginálat ja sin vilges ustibat vuodđudedje organisašuvnna man namman šattai *Federal Council for the Advancement of Aboriginals and Torres Strait Islanders*. (UNPO 2005.) Vaikke organiseremis leat leamaš maid váttisvuođat, de Helen Corbett mielde jagis 1996 aboriginálain ledje 3000 registrejuvvon organisašuvnna. Aboriginálat leat oassálastán jo guhká riikkaidgaskasaš álgoálbmot fierpmádhkii. Sii ledje Álgoálbmogiid máilmmerráđi vuodđudanlahtuin. Aboriginálat leat oassálastán riikkaidgaskasaš čoahkkimiidda gosa leat mátkkoštan iežaset passain mii lea earálágan go Austrália passa. (Corbett 1996, 56-59.)

Álgoálbmogiid máilmmerráđi ásaheami “áhčči” lei George Manuel. Su searvi *National Indian Brotherhood* lágidii Álgoálbmogiid máilmmerráđi (World Council of Indigenous Peoples, WCIP) vuodđudančoahkkima. (Minde 2003, 83-85.) George Manuel lei oahppan organisašudnadoaimmaid álggadettiin Kanáda viidosáš organisašuvnna NIB. Manuel lei maid oahpásmuvvan eará álgoálbmogiidda go lei oassálastán Kanáda stáhta delegašuvnnas riikkaidgaskasaš čoahkkimiidda. Álgoálbmogiid máilmmerráđi vuodđuduvvui Kanádas, Port Albernis, 1975:s. Čoahkkimii oassálaste álgoálbmogat 24 sierra stáhtas. Okta čoahkkima fáttáin lei ON:ii váikkuheapmi ja oasseváldit mearridedje joatkit váikkuheami ON:as. (Malezer, 74-75.) Álgoálbmogiid máilmmerráđi lassin ásahuvvojedje earáge álgoálbmogiid or-

¹ “We have the same problems and should address them together internationally”, Dagens Nyheter geassemánu 11. beaivve 1972.

ganisašuvnnat. 1970- ja 1980-logus duhát álgoálbmot organisašuvnna idistedje miehtá máilmmi (Corbett 1996, 40).

Kanáda indiánaid ja Austrália aboriginálaid álgoálbmotvuodas ii lean miikkige eahpádusaid, muhto Port Alberna čoahkkimis sápmelaččat šadde duođaštit ja oažžut earáid jáhkkit ahte sii maid ledje álgoálbmogat. Eandalitge Láhten-Amerihká álgoálbmogiid mielas sápmelaččat eai lean álgoálbmogat, muhto baicce “vilges eurohpaláčat”. Viimmat sápmelaččat dohkkehuvvojedje álgoálbmogin ja dása váikkuhii guokte ášši. IWGIA vuodđudeaddji, Helga Kleivan, mitalii sápmelaččaid historjjá birra. Dasto sápmelaččaid kultuvrralaš ovdanbuktin, eandalitge Áillohačča juoigan, oaččui buohkaid jáhkkit ahte sápmelaččat leat maid álgoálbmogat. Dáinna lágiin sápmelaččat dohkkehuvvojedje álgoálbmogin riikkaidgaskasaš dásis. (Minde 2003, 85.)

Nuppi Álgoálbmogiid máilmmiráđi válđočoahkin lágiduvvui Gironis, Sámis, 1977. Austrália aboriginálat lágidedje goalmmát čoahkkima Canberras, Austrálias, 1981:s. (Minde 2003, 88; Corbett 1996, 42.) 1980-logu rájes Álgoálbmogiid máilmmiráđi váikkuhus geahppánišgođii ja álgoálbmogat bargagohte eanet ahte eanet ON:a guvlui (Malezer 2003, 75). Álgoálbmogiid máilmmiráđis lei hui dehálaš doaibma oahpahit álgoálbmogiid bargat ovttas. Máilmmiráđi bokte álgoálbmogat maid ohppe ja hárvjedje doaibmat ON:as mii lei dasto stuorra ávkin boahhtevuođas.

Ieš doaba “álgoálbmogat” sáhtta gohčodit vuostálastinidentitehttan. Dát doaba oaivvilda ahte oktasaš vásáhusat marginaliseremis šaddadit oktasaš identitehta (Häkli, 179; Agnew 2002, 123). Álgoálbmotvuohtha riegádii sierra guovlluid álgoálbmogiid deaivvadeami ja politihkalaš mearrádusaid geažil nu mo Sara ja Manuel deaivvadeami bohtosin. Smith mielas álgoálbmogat riikkaidgaskaskasaš joavkun leat oahppan hástalit, áddet ja hállat kolonialismma birra ovttas, oktan joavkun ja oktasaš gielain (Smith, 19.).

Duohtaságas, nu mo Castree čujuha, go doaba álgoálbmot huksejuvvui, de álgoálbmogat eai álgoálggos ieža dahkan dán meroštallama. Álgoálbmogathan ledje sii geat ledje meroštallojuvvon olggobeallái, “earán”. Dálá álgoálbmotlihkadussii searvan lea mángasiidda ođđasitvaloriseret iežaset stigmatiserjuvvon identiteht-

ta. (Castree, 154.) Daningo juohke álbmot dárbbáša iežas "stuorra muitalusa" álbmoga historiijas, váttisvuodain, menestusas, báikkis ja dehálaš dáhpáhusain (Häkli, 177).

1980-logu rájes Álgoálbmogiid máilmmeráđi váikkuhus geahppánišgođii ja álgoálbmogat bargagohte eanet ahte eanet ON:a guvlui (Malezer 2003, 75). Álgoálbmogiid máilmmeráđis lei hui dehálaš doaibma oahpahit álgoálbmogiid bargat ovttas. Máilmmeráđi bokte álgoálbmogat maid ohppe ja hárvánedje doaibmat ON:s mii lei dasto stuorra ávkin boahttevuodas.

Álgoálbmogiid oassálastin ON:as lei vejolaš earret eará danin go ON dovddastii NGO:aide konsultiivva rollá.¹ Vaikke muhtin muddui NGO:at ledjege ožžon jo 1948 rájes NGO stáhtusa ON:as, de easka 1970-logus álge maid álgoálbmogiid organisašuvnnat oažžut NGO stáhtusa. (Malezer, 76.) Guokte ášši váikkuhedje dasa ahte 1970-logu rájes ON vásihii eanet ahte eanet NGO oassálastimat. 1968:s dohkkehuvvojedje ođđa njuolggadusat mat guske NGO:aid konsultatiivva sajádahkii sihke massiivvalaš máilmmeviidosas rásseruhtasorganisašuvnnaid mobiliseren 1992 *Earth Summit* oktavuodas. (Barsh ja Khattak 2002, 18.)

3.4 Julggaštusevttohus

Gitta 1970-logu lohppii jáhkii ON:a olmmošvuoigatvuodavuogádat, ahte álgoálbmogat šadde suddat válđoálbmogii. Áigi čájehii, ahte ná ii geavvange. Álgoálbmogiid organisašuvnnat, jođiheaddjit ja earát bealušteaddjit barge dihtomiela-laččat oažžut álgoálbmogiid dili ovddideami ON:a áššelistui. Veahážiid mielde olmmošvuoigatvuodááššedovdit ja muhtin riikkat áddešgohte man heajos dilli álgoálbmogin lei riikkaid suddadanpolitihka geažil.

1971, ON:a vealahaneastadeami ja minoritehtaid suodjaleami vuolle-kommišuvdna² (dás dohko Vuolle-kommišuvdna) attii Equadora ambassadorii José Martinez Cobo bargun dutkat vealaheami álgoálbmogiid vuostá. Massiivvalaš raporta gárvánii 1984:s, eanaš oasi raporttas gárvii guatemálalaš

¹ NGO oassálastima álggahii ILO ovdal nuppi máilmmesoáđi (Barsh ja Khattak 2002, 16).

² *Sub-Commission on the Prevention of Discrimination and the Protection of Minorities* manjá namma lea nuppástuvvan *Sub-Commission for Promotion and Protection of Human Rights*

Augusto Willemsen Diaz gii barggai ON:a olmmošvuoigatvuođaid guovddážiis. (Swepston ja Alfredsson, 73.) Raporttas bodii ovdan ahte álgoálbmogat leat buot eanemusat marginaliserejuvvon olbmot, sii leat geafimusat, sis leat vuolimus báلكkát, vuolimus eallinahki ja stuorámuš njoaratmánáid jápminlogut. Kanádas álgoálbmogat jápmet dávdáide maid váldoservodagas eai obba gávdnoge šat. (Moses 2002, 61.)

1977 lágiduvvui Geneves, ON:a viesus, konfereansa man fáddán lei álgoálbmogiid vealaheapmi Amerihkái. Čakčamánuš 1981 lágiduvvui nubbi konfereansa Geneves. Dán konferensii lei álgoálbmogiid oassálastin lassánan ovddit konfereansa ektui. (Apaza 1985, 70-71.)

1970-logu álggogeažes, ON:a Ekonomalaš ja sosiála ráđđi¹ (dás dohko ECOSOC) čuovvulii álgoálbmogiid vealaheami. Okta boadus das lei Álgoálbmotbargojoavkku² ásaheapmi 1982:s. 1985:s Álgoálbmotbargojoavku álggii hámuhit Julggaštusevttohusa man dasto dohkkehii 1993:s man ON lei mearridan álgoálbmogiid jahkin³. (Gayim 1994, 4-6; gč. maid Daes 2000, 67; Henriksen 2001, 11; Thornberry, 371-373; Makkonen, 117.)

Álgoálbmotbargojoavkku dohkkeheami manjá Julggaštusevttohusa árvvoštalai Vuolle-kommišuvdna. Vuolle-kommišuvdna guorahalai, ságastalai ja dohkkehii áššegirjji ovttajienalaččat 1994:s, ja sáddii dan iežas váhnenorgánii Olmmošvuoigatvuođa Kommišuvdnii⁴ (dás dohko Kommišuvdna). 1995:s Kommišuvdna ásahii bargojoavkku hámuhit Julggaštusevttohusa Álgoálbmotbargojoavkku evttohusa vuodul. (Gayim 1994, 4-6.)

¹ *UN Economic and Social Council*. ECOSOC lea okta ON:a váldoorgánain man ON:a vuodđogirji (*UN Charter*) ásahii 1945:s. ECOSOC:as čohkkájit 54 stáhta golmma jagi áigodaga ain hávvális. ECOSOC koordinere 14 earenoamáš organisašuvnna, logi funkšunella kommišuvnna ja viđa guovllukommišuvnna barggu. Dan lassin 11 ON:a foandda ja prográmma raportere ECOSOC:ii. <http://www.un.org/docs/ecosoc/> (30.7.2005)

² Working Group on Indigenous Population. ECOSOC resolušuvdna, Miessemánu 7. beaivve 1982 E/RES/1982/34. <http://ap.ohchr.org/documents/E/ECOSOC/resolutions/E-RES-1982-34.doc> (30.7.2005)

³ UN Year on Indigenous People. Váldočoahkkima resolušuvdna juovlamánu 18. beaivve 1990. A/RES/45/164. <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r164.htm> (30.7.2005)

⁴ *Commission on Human Rights*. Olmmošvuoigatvuođaid kommišuvdna lei okta ECOSOC:a vuolálaš funkšunella kommišuvdna (*Functional Commission*) mii lea vuodđuduvvon 1946:s. Olmmošvuoigatvuođaid kommišuvdna lei gidda njukčamánuš 2006 olmmošvuoigatvuođaid váldoorgána, politihkalaš forum mas čohkkájit 53 stáhta ain hávvális. Kommišuvnna čoahkkimii besset čuovvut friddja organisašuvnnat mat leat ožžon nu gohččoduvvon NGO-stáhtusa ECOSOC:ii. Kommišuvnna sadjái asahuvvui Ovttastuvvon Nášuvnnaid Olmmošvuoigatvuođaid Ráđi.

Álgoálbmogiid jagi loahpas, juovlamánus 1993 ON:a válđočoahkkin¹ mearridii joatkit álgoálbmogiid áššiid vuoruheami. Válđočoahkkin mearridii doallat ON:a álgoálbmogiid logijahki² 1995-2004. Logijagi deháleamos juksanmearrin ledje álgoálbmogiid julggaštusa dohkkeheapmi sihke álgoálbmogiid bissovaš foruma vuodđudeapmi. Nubbi dáin ollašuvai go bissovaš forum vuodđuduvvui, muhto julggaštusa dohkkehanproseassa ovdána njozet.

De go jo arat namuhuvvon, de ON:a Julggaštusbargojoavku čoahkkana dábálaččat jahkásaččat. Čoahkkin bistá guokte vahku ja lágiduvvo Geneves "Álbmogiid dálus"³ mii lea ON:a oaivebáiki Geneves ja gos stuorámus Geneve čoahkkimat lágiduvvojit. ON:a proseduraid mielde bargojoavkku lahtut leat seamma 53 ráđđehusa geat čohkkájit olmmošvuoigatvuodaid kommišuvnnas. Dán lassin eará stáhtat sihke privahta organisašuvnnat geain lea ECOSOC:as NGO stáhtus, sáhttet oassálastit čoahkkimiidda ja doallat sáhkavuoruid, muhto eai beasa buktit virggálaš evttohusaid eaige jienastit. Sámiráđis, Creeráđis ja ATSIC:as lea ECOSOC:as NGO stáhtus. Eará álgoálbmogiid organisašuvnnaid várás vuodđuduvvui proseassa mii láchčii sidjiide vejolašvuoda oassálastit čoahkkimiidda seammaláhkai go ECOSOC:a stáhtusorganisašuvnnat (Thornberry, 373-374).

Stáhtat leat doaibman bargojoavkkus hui ollu stáhtablohkaid bokte. Austrália, Kanáda, USA ja Ođđa-Selánda leat vuodđudan CANZUS blohka vaikke Davviriikkat leatge ožžodan Ođđa-Selánda eret dán blohkas. Davviriikkat barget dájvá ovttas. Láhten-Amerihka stáhtain fas lea blohka mii gohčoduvvo GRULAC blohkan. Muhtin muddui maid Asia ja Afrihká riikkat barget ovttas. Maid EU lea ohcalan oktasaš oainnu.

Ovdal virggálaš čoahkkima álgoálbmogat dollet vahkuloahpa guhkosaš álgoálbmogiid čoahkkima (Indigenous Caucus, dás dohko Caucus). Dát lea leamaš dáhpin jo 1980-logu rájes ahte álot ovdal ON:a virggálaš čoahkkima, álgoálbmo-

¹ *UN General Assembly*. Válđočoahkkin lea okta ON:a válđoorgánain mii lea vuodđuduvvon ON:a vuodđogirjjiin 1945. Válđočoahkkimis čohkkájit buot ON:a lahttostáhtat nappo 191 stáhta ovdasteaddji. <http://www.un.org/ga/> (30.7.2005)

² UN Decade on Indigenous Peoples. Válđočoahkkima resolušuvdna guovvamánu 18. beaivve 1994. A/RES/48/163.

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/089/74/PDF/N9408974.pdf?OpenElement>

³ Palace des Nations

gat čeahkkanit háleštallat oktasaš strategijja birra. Caucusis maid válljejuvvojit gulahallanolbmot ja gii čállá oktasaš sáhkavuoruid ságastallama vuodul. Caucus čeahkkana dárbbu mielde beaivválaččat dego dáhpáhuvá Julggaštusbargojoavkkus. Caucus bargá konsensusvuogi mielde nappo dassážiigo oktasaš kompromissavuohki gávdno.

Julggaštusbargojoavku figgá maid bargat konsensusvuogi mielde. Dát sáhtta dahit dan ahte vuoigatvuodat geahnohuvvet daningo konsensusas šaddá dohkkehuvvot buot vuolimus evttohus. Dán lea kritiseren earret eará ATSIC ja čuoččuhan ahte konsensus ii oaivvil dan ahte buohkat fertejit guottihit evttohusa. ATSIC:a mielas konsensus addá vejolašvuoda stáhtaide dohkkehit maid evttohusaid mat eai áibbas ollásit reflektere sin intreassa. (ATSIC 5/1998.) Kanádalaš Métis álbmogiid jođiheaddji Tony Belcourt čujuhii dán gáibádussii jagi 2004 čeahkkimis go kritiserii álgoálbmogiid geat eai háliidan ráđđádallat stáhtaiguin. Belcourt mielas dát álgoálbmogat eai dohkkehan álgoálbmogiid eanetlogu evttohusaid, muhto gáibidedje Caucusa doallat konsensusa ja dáinna lágiin bissehit buot ovdáneami. (vásáhusat čeahkkimis 22.-26.11.2004.)

Gitta jahkái 2000 buot álgoálbmotovddasteaddjit doalahedje gitta originála teavsttas eaige háliidan nuppástuhttit sánige das. Jagi 2000 Sámiráđđi nuppástuhtii oaivila ja logai ahte sáhtta dohkkehit nuppástusaid Julggaštusa tekstii jos nuppástusat buoridit ja nanosmahttet teavstta. Dan maŋŋá stuorámuš oassi álgoálbmogiin lea guorrasan Sámiráđi strategijjai vaikke joavku man jođiha *International Indian Treaty Council* (IITC), lea garrasit vuostálastán rievdadusaid dohkkeheami. Sin mielas dušše originála teaksta dohkke. Ironálaš dán áššis lea dat ahte seamma olbmot vuostálaste álgoálbmotbargojoavkkus dán seamma teavstta. Dál teaksta man sii logi jagi dassá vuostálaste lea ožžon "*bassi teavstta*" sajadaga Julggaštusbargojoavkkus.

Jagi 2002 čeahkkimis Norggas bođii kompromissaevttohus mo sáhtáši ovdánit bargguin mii orui leamen bisánan jo máŋggaid jagiid. Fuollan lei ahte Bargojoavkku mandáhtta ii guhkiduvvo jagi 2004 maŋŋá, jos makkárga ovdáneami ii sáhte čájehit. Norgga evttohus geahččalii čovdit ovttá stuorámuš váttisvuoda, stáhtaid jáhkku das ahte álgoálbmogiid iešmearridanvuogatvuoda dohkkeheapmi mearkaša viiddis eretluovvananlihkádusa. Sihke álgoálbmogiin ja stáhtain leat

leamaš mánggalágan oainnut Norgga evttohussii. Muhtin álgoálbmogat dego IITC ii dohkket evttohusa seammá go maid stáhtat dego USA ja Stuorra-Británia. Eanet pragmáhtalaš álgoálbmogat ja stáhtat fas oidnet dás vejolašvuoda joatkit proseassa Julggaštusevttohusa dohkkeheami guvlui.

Davviriikkat lihtodedje ovttas Ođđa-Selánddain ja Sveitsain, ja evttohedje ođđa teavstta olles julggaštussii jagis 2004. Davviriikkaid ulbmilin lei oažžut Ođđa-Selánda eret CANZUS riikkaid blohkas. Blohkas lei ollu váldi ja eandalitge USA ja Austrália dagahedje ahte blohka oaidnu lei hui konservatiivvalaš. Maid Sámiráđđi ja Tebtebba foanda¹ buvttiiga evttohusa julggaštusa teakstan. Dát lei vástádussan duššástuvvamis Bargojoavkku njoazes ovdáneamis. Dát evttohus ii váldojuvvon bures vuostá álgoálbmogiid Caucosis mii oaivvildii ahte dát guokte organisašuvnna leat háddjen Caucusa konsensusvuogádaga. Sámiráđđi ja Tebtebba buvttiiga fas gárra kritihkka dan vuostá mo álgoálbmogat leat leamaš menddo passiivvat čoahkkimis ja dáinna lágiin massán vejolašvuoda ovddidit iežaset evttohusaid.

Jagi 2004 čoahkkin lea mañimuš gearddi go Bargojoavku čoahkkanii álgoálbmogiid logijagi oktavuodas. Álgoálbmogiin lei čielga mihtomearrin oažžut dohkkehit Julggaštusevttohusa ovdal logijagi loahpa. Ná ii geavvan ja dat mielddisbuvttii ahte mañimuš bargojoavkku čoahkkimis mii lágiduvvui logijagi oktavuodas, nappo skabma-juovlamánus 2004, lei okta stuorámus fuolain Bargojoavkku mandáhta guhkideapmi. Bargojoavkku lei čadnon logijahkái dáinna lágiin ahte Julggaštusevttohusa dohkkeheapmi lei okta logijagi deháleamos mihtomearrin. Logijagi loahpaheapmi mearkkašii ahte ii lean šat čielga ášši ahte Bargojoavku čoahkkanivččii.

ON:a čoahkkimiid lágideapmi lea divrras ja ON:as lea álot ruhtavátni. Danin olmmošvuoigatvuodaid suorggis ON:a olmmošvuoigatvuodaid kommišuvdna mearrida čoahkkimiid lágideamis. Kommišuvdna čoahkkana juohke jagi njukčacuonomanus. Oktan fáddán lea álgoálbmogiid áššit. Kommišuvnna čoahkkin bistá guhtta vahku ja dušše ovtta beaivve giedahallá álgoálbmogiid áššiid. Jagi 2005

¹ Tebtebba foanda lea riikkaidgaskasaš álgoálbmogiid organisašuvdna mas lea oaivebáiki Filippiinain. Tebtebba jođiheaddji lea Victoria Tauli-Corpuz gii válljejuvvui Bissovaš foruma sátnejođiheaddjin jagis 2005. www.tebtebba.org (30.7.2005)

kommišuvnna čoahkkimii oassálaste ollu álgoálbmogat čoahkkima álggu rájes aiddo danin go kommišuvdna šattai mearridit Julggaštusbargojoavkku nappo maid ieš Julggaštusevttohusa boahttevuodas.

Kommišuvnna čoahkkimis dáhpáhuvai ollu. Álgoálbmogat ledje mearridan 2004 Bargojoavkku čoahkkimis geahččalit oažžut lasseáiggi moadde jagi. Fáhkkestaga muhtin álgoálbmogiid joavku geaid jođihii IITC, nuppástuhtii oktasaš strategii ja gáibidii ahte Julggaštusbargojoavku fertešii doallat moadde jagi bottu vai das-to váldit barggu ođđasit gieđahallanláhkai. IITC:a čohkkii iežas evttohusa duohkái eandalitge Láhten-Amerihká ja USA indiánaid vuolláičállošiid ja ovddidii dán evttohusa dego dat livččii lean álgoálbmogiid oktasaš oaidnu. Dát suhtadii eanaš álgoálbmogiid, sin oainnu mielde dát mielddisbuvttášii ahte Julggaštusevttohus ii dohkkehuvvo goassige. Stáhtat geat eai háliit Julggaštusa dohkkehuvvot, fuomášedje makkár liiba lea sis bissehit proseassa ja ovddidedje IITC:a evttohusa.

Sámiráđdi ja Tebtebba Foundation leigga guovddážis go stuorámus oassi álgoálbmogiin čájehedje vuostehagu IITC:a oidnui ja čokkiiga álgoálbmogiid organisašuvnnaid namaid resolušuvdnii mii gáibidii julggaštusevttohusproseassa joatkima. Sámiráđdi ja Tebtebba evttohus vuittii ja kommišuvdna ovddidii julggaštusevttohusproseassa joatkima ovttajienalaččat. Dušše USA buvttii vuosteevttohusa man sisdoallu lei ahte Julggaštusbargojoavku galggašii čoahkkanit dušše ovttá jagi vel ja čoahkkináigi livččii njeallje vahku. Evttohus dáhppii go dušše Austráalia jienastii dan bealis.

Vaikke proseassa lea leamaš hiidis ja gávdno sierraoaivilvuolta gaskal stáhtaid ja álgoálbmogiid, de liikká vuodđoáššis stáhtat, álgoálbmogat ja NGO:at leat leamaš ovttaoaivilis. Álgoálbmogat leat gillán historjjálaččat ja leat buot eanemusat marginaliserejuvvon olbmot olles máilmmis. Danin stáhtain ja riikkaidgaskasaš servodagas lea geatnegasvuolta buoridit álgoálbmogiid eallindiliid. Manjimuš guovttelogi jagi áigodagas, mánggat oarjemáilmmi stáhtat leat nuppástuhtán iežaset vuodđolágaid ja juohke háve dáid vuodđolágain leat álgoálbmogat váldojuvvon vuhtii. Muhto vaikke sihke riikkaidgaskasaš dásis ja riikkagotti dásis leat dáhpáhuvvan mánggat buorit lánhanuppástuhtimat, de ollašuttin lea leamaš váttisvuohtan. (Anaya 2002, 7-8.)

4 IEŠMEARRIDEAPMI

4.1 Álgoálbmogiid iešmearrideapmi

Álgoálbmogiidda julggaštusevttohusa dohkkeheami eaktun lea ahte sin vuoigatvuohta iešmearrideapmái ferte dohkkehuvvot. Iešmearrideapmi lea vuoddu man alde buot eará vuoigatvuođat čužžot. Iešmearrideami haga Julggaštusevttohusas ii leat miikkige mearkkašupmi. (ATSIC 1/1996; Creeráđđi 1/1996.) Mii lea leamaš mihtilmas julggaštusevttohusproseassa áigge lea dat ahte álgoálbmogat leat beassan ieža ákkastallat iešmearrideami bealis. Jo dat ahte álgoálbmogiin lea veto-vuoigatvuohta evttohusa dohkkeheamis, dovddasta sin rolla julggaštusevttohusproseassas. Almmatge, deháleamos ášši proseassas lea oažžut julggaštusevttohusa čađa ja iešmearridanvuoigatvuođa dohkkehuvvot.

Muhto manin lea álgoálbmogiidda iešmearrideapmi nu dehálaš? Álgoálbmotdieđu professor Paul Chartrand lea hui vuohkkasit lohkan ahte "buot servodagat, mat leat earáláganat dihto historjjálaš dahje kultuvrralaš sivaidda geažil, geahččalit lunddolaččat doalahit ja ovddidit iežaset earenoamáš vugiid mo áddet ja organiseret iežaset universuma". Chartrand oainnus olbmot háliidit hábmet iežaset báikki, mii ráddjejuvvo politihkalaš rájain. Dán rájá siskkobealde sii lohket: "Ná mii dahkat áššiidda dáppe". Dáinná čuoččuhusain sii muitalit ahte sis lea dihto oktasaš identitehtta, muhto maid dan ahte sii leat gergosat doalahit dán identitehtta. (Chartrand 1996, 302) Dá lea aiddo dat maid álgoálbmogat figget iešmearrideapmi gáibádusain. Danin lea dehálaš álgoálbmogiidda ahte iešmearrideapmi dohkkehuvvo prinsihpalaččat ovdalgo ságastallo iešmearrideami ollašuttimis. Jos iešmearrideapmi lea jo ovdalgihtii meroštallojuvvon, de iešmearrideapmi lea iešalddis dušše ráđđádallan das maid stáhta muhtin dihto áiggis, dihto dilis lea gárvvis "juolludit" álgoálbmogiidda.

Álgoálbmogat čuoččuhit ahte iešmearrideapmi maid sii gáibidit ii leat seamma go suverena našunála stáhta mii fas mearkkašivččii luovvaneami eret dálá stáhtas. Muhto, jos álgoálbmogiid iešmearrideapmi ii leat seamma go suverena stáhta, de mii dat dasto lea? Guorrasan Iris Marion Young tulkomii álgoálbmogiid (muhto maid earáid) iešmearrideamis mii su mielas vuodduvuođu olbmuid ja álbmogiid

gaskavuodaide ja non-domineremii. Dát guokte iešvuoda bohtet feministalaš teoriijas ja neorepublika teoriijas friddjavuodas non-dominerema vuostá. (Young, 176-177.)

Suverenitehtii čadnojuvvon iešmearrideapmi navdá friddjavuoda oaivvildit ahte ii oktage olggobealde iešmearridandomena sáhte seaguhit iešmearrideaddji servodaga áššiide. Muhto Young oaivvilda ahte dát friddjavuodameroštallan ii váldde vuhtii olbmuid sosiálalaš gaskavuodaid ja dominerema. Seammás go suverenitehtii čadnojuvvon iešmearrideapmi gáibida non-interferenssa, de dat maid navdá ahte ieža leat friddja buot earáin olggobealde iežaset domena. Dákkár jurddašepmi ii váldde vuhtii ahte olbmot, álbmogat ja olmmošjoavkkut, leat oktavuodas eará olbmuide, álbmogiidda ja olmmošjoavkkuide. Earáid haga "mii" eat gávdno. Vaikke dat geat leat fápmoposišuvnnas (fem. kritihka: albmát) jáhkket iežaset leat sorjjasmeahttumat eará olbmuin (fem. kritihka: nissonat), de sii leat liikká seamma ollu čadnojuvvon gaskavuodaide earáiguin. (Young, 182-183.)

Nuppi oassi Young dulkomis guoská domineremii. Friddjavuohta ferte áddejuvvot non-domineremin. Domineren dán oktavuodas áddejuvvo sahtedohko domineremin mii oaivvilda ahte domineren dáhpáhuvvá beroškeahtá sin ovdduin geat dominerema šaddet gillát. Nappo domineren lea oktavuodát gaskal olbmuid geain muhtimiin lea vejolašvuolta domineret earáid sahtedohko. Vaikke in goasige vásihivččii bahkkema, de in sáhte leat friddja jos muhtimis lea dominerenvejolašvuolta. Nuppi dáfus fas muhtin olmmoš gii vásiha dákkár bahkkema lea liikká friddja jos bahkkema oaivilin lea eastadit sahtedohko dominerema ja dat lea dahkkon dainna ulbmilin ahte váldá fuomašupmái daid geaid dát bahkken guoskkaha. (Young, 184-185.)

Nappo iešmearrideapmi lea álbmogiid iežaset hálldašánvuogádagat maid bokte sis lea vejolašvuolta mearridit iežaset ulbmiliid ja dulkot iežaset eallinvuogi. Eará álbmogat eai galgga sehket dáiddá mearrádusaide dan vuodul man ieža navdet buoremussan (vrd. vilges albmá noadđi) dahje našuvdnahuksema geažil. Nuppiin sániin álbmogat fertejit leat friddja domineremis. Muhto álgoálbmogat, geain leat mánggalágan gaskavuodát eará álbmogiidda, eai maid sáhte mearridit okto áššiin mat vejolaččat gusket earáide. Dalle ferte gávdnot soabadallan- ja ráđđádallanvuogit maid bokte oassebealit sáhttet dásseárvosaččat gávdnat buo-

remus čovdosa buohkaide. (Young, 187.) Mánnggat álgoálbmogat ellet guovlluin main gávdnojit maid eará álbmogat ja olmmošjoavkkut ja álgoálbmogiin ii leat ulbmilin rádjjet iežaset hermeneuhtalaš rieggá sisa. Ráfálaš eallin ovttas earáiguin sáhhtá dáhpáhuvvat dušše jos olbmuid gaskavuodát vuodđuduvvojit nondomine-remii ja dát ii sáhte dáhpáhuvvat iešmearrideami haga.

Dát gáibádusat dieđusge hástuhit stáhtaid auktoritehta. Otná beaivve ii leat eahpádus das ahte buot stáhtaid vuodđudeamis lea dorvvastuvvon giellásiidda ja bággemii. Dán leat maid muhtin veardde stáhtat dovddastan. Almmatge, áššis ii leat sáhka dušše stáhta vuodđudeamis, muhto eanetge das mo stáhta šattai “moralalaččat ođasmahttojuvvot” vaikke vuoigatmeahttunvuodát leat dovddastuvvon. (Iverson et al 2000, 3.) Muhtin stáhtat ja stáhtaid váldoálbmogat leat vehážiid mielde dohkkeheamen ahte álgoálbmogiin ledje iežaset politihkalaš, juridihkalaš ja sosiála njuolggadusat ja ahte álgoálbmogiin ledje stivrenvuogádagat. Liikká stáhtat eai geahččal divvut dán boastuvuođa, muhto baicce hutká ođđa ákkaid mainna joatkit álgoálbmogiid dominerema. Ođđa ákkastallamiidda gullet álgoálbmogiid kultuvrraid rievdan dahje moderniseren (eai leat álbmogat go vudjet skohteriin), álgoálbmogiid olmmošlogut ja sin vehádatposišuvnna muhtin guovlluin, stuorát servodaga oavddut (bargguhisvuođa lassáneapmi) ja álgoálbmogiid jugešvuohta ja mirkogeavaheapmi (sosiálalaččat heajut álbmot).

Julggaštusbargojoavkkus álgoálbmogat dávjá čuoččuhit ahte gielddit sis iešmearrideami lea vealaheapmi ja rihkku ovttadássásašvuodáprinsihpa ja -vuoigatvuođa. Creeráđđi ovddidii ahte álgoálbmogiid iešmearrideami gielddin lea rasisttalaš ja rihkku ON:a nállevealaheami eastadankonvenšuvnna vuosttas artihkkala, mii gielddá buot lágan nállevealaheami. (Creeráđđi 2/1995). Seamma lea geardduhan maid ATSIC (ATSIC 1/1996; 1/1999). Sámiráđđi mielas iešmearrideapmi lea álbmogiid vuoigatvuohta ja danin dan ii sáhte gielddit álgoálbmogiin. Ii leat dohkálaš ahte stáhta mii dovddasta olmmošvuoigatvuodáid gielddá álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa. (Sámiráđđi 1/1996.) Álgoálbmotjurista ja álbmotrievtti professora James Anaya mielde, iešmearrideapmi lea prinsihppa mii lea vuodustuvvon máilmeviidosas ovttaláganvuođa ja välljenfriddjavuođa árvuide. Dát lea sivvan dasa manne iešmearrideapmi lei kodejuvvon olmmošvuoigatvuođa norbman. Go iešmearrideapmi lea olmmošvuoigatvuodáid oassin, de

iešmearrideapmi gullá olbmuid dan dihte ahte sii leat olbmot. (Anaya 2000, p. 5.)

Hurst Hannum mielas otná beaivve iešmearridangáibádusain leat guokte ulbmila maid sáhtá historjjálaččat dohkkehit ja morálalaččat vuoiggadit. Dát ulbmilat leat ovttaskasolbmuid ja joavkkuid identitehta suddjen ja dasto dahkat vejolažžan oassálastit ráđđemii. (Hannum 2002, 265.)

Álgoálbmogat leat jo guhká gáibidan ahte álgoálbmogiid iešmearrideapmi ferte dohkkehuvvot. Dat leat vuođđun álgoálbmogiid ceavzimii. (Fleras ja Elliot 1992, 23.) Austrália ja Kanáda ráđđehusat leat dovddastan Julggaštusbargojoavkkus ahte iešmearrideapmi lea vuoigatvuohta mii lea dehálaš oassi olmmošvuoigatvuođain ja danin dat lea fáttmastuvvon ON:a vuođđogirjái ja jagi 1966 konventii. Sihke Austrália ja Kanáda lea oassebealli sihke 1966 konventtain ja ON:a vuođđogirjjis nu ahte iešmearridanvuoigatvuohta geatnegahtá maid sin. Dat lea sihke álgoálbmogiid ja ii-álgoálbmogiid vuoigatvuohta, jos sin sáhtá atnit álbmogin. Vuoigatvuohta lea adnojuvvon dekolonialismma oktavuodas ja dat lea ovdalis oaivvildan seamma go stáhtavuohta. (Informašuvdna Austrália ráđđehusas 1995; Austrália 1/1995; Kanáda 1/1996; Kanáda 1/1998.)

Austrália ráđđehus informerii iežas posišuvnnas Julggaštusevttohusa ektui 1995 sierra raporttas (Informašuvdna Austrália ráđđehusas, 1995). Austrália oainnus iešmearrideapmi lei oassin olmmošvuoigatvuođaid ja dát vuoigatvuohta gulai "buot álbmogiidda" iige dušše ovddeš kolonijjaide. Austrália oainnus iešmearrideapmi ii lean stirdon doaba, muhto baicce doaba mii ovdána ja dasa gullá earret eará ovttađassásašvuohta. Iešmearrideapmi lei gullan oktii Austrália álgoálbmotáššiide jagi 1972 rájes ja Australias iešmearrideapmi lei tulkojuvvon viidát. Ráporttas Australias lei oalle muddui seammalágan oaidnu go álgoálbmogiin ja iešmearrideapmi dovddastuvvui sihke našunála ja riikkaidgaskasaš dásis. (Informašuvdna Austrália ráđđehusas, 1995.)

Álgoálbmogiid bealis váttisvuohtan lea leamaš stáhta siskkáldas politihka váikkuheapmi Julggaštusbargojoavkkus. Ráđđehusaid posišuvnnat ja oainnut sáhttet nuppástuvvat hui sakka stáhta ráđđehusa nuppástuvvama geažil. Dát dáhpáhuvaige Austráliai gos fápmostruktuvra nuppástuvai go konservatiivvalaš bellodat

bođii fápmui 1996:s. Váikkuhusat ihtegohte maid riikkaidgaskasaš bargguide. Cuonjománu 22. beaivve 1998 Austrália heittii doarjumis álgoálbmogiid iešmearrideami. Austrália olgoáššiidministtar ávžžuhii ON:a hilgut álgoálbmogiid iešmearridandoahpaga ja bidjat dan sádjai doahpagiid "self-management" dahje "self-empowerment". ATCIC ja eará álgoálbmogat ledje hui beahttašuvvan Austrália ođđa álgoálbmotpolitihkkii. Maid Nállevealaheami eastadankomitea cuiggodii Austrália ođđa álgoálbmotpolitihka. (ATCIC 2/1998.)

Dál Austrália oainnu mielde iešmearrideapmi ii galggašii válodojuvvot fárrui obbanašsiige. Austrália ođđa oainnu mielde iešmearrideapmi čujuha ođđa stáhta ásaheapmái. (Austrália 1/1998; 1/1999.) ATCIC lei hui beahttašuvvan Austrália oainnu nuppástuhttimii. Jagi 2000 čoahkkimis ATCIC geardduhii Austrália politihka Bargojoavkku álggu rájes. 1995 ja 1996 Austrália lei okta eanemus posiitiiva stáhta álgoálbmogiid iešmearrideami hárrái. 1997 Austrália ii hállan iešmearrideami birra maidege ja jagis 1998 ovddosguvlui Austrália oaidnu lea leamaš buot eanemus negatiiva olles Bargojoavkkus. Austrália lea maid geahččalan oažžut USA, Ođđa-Selánda ja Kanáda iežas oainnu duogábeallái. (ATCIC 1/2000.)

Kanáda sáhkavuorui lea geavahuvvon seamma giella jagis jahkái. Iešmearrideami ollašuhttimis Kanáda evttoha konstruktiivva ráđđádallamiid stáhta ja álgoálbmoga gaskkas mo iešguđetge dilis iešmearrideapmi ollašuhtto. (1/1996; 1/1998; 1/1999; 1/2000.)

Álgoálbmogiid julggaštuevttohusas dohkkehuvvui guokte artihkkala jo árrat. Dán guovtti artihkkalis ii lean sátni *álgoálbmot*, eaige dáinna lean dasto oktavuoha iešmearridanvuoigatvuhtii. Iešmearrideapmi lea gažaldat mii dagaha eanemus váttisvuođaid ja njoahcuda dohkkehanproseassa. Julggaštusevttohusa 3. artihkkalis celkojuvvo ahte:

Álgoálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuoha. Dan rievtti fámus sii mearridit eaktodáhtolaččat iežaset politihkalaš dili ja ovddidit eaktodáhtolaččat iežaset ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš ovdáneami.¹

¹ Indigenous peoples have the right to self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development. Sámegeillii jorgaluvvon seammalahkai go Sivila ja politihkalaš vuoigatvuodaid artihkal 1: NÁČ

Dán artihkkala dajaldat lea masá ovttalágan dajaldagain Riikkaidgaskasaš konventtaid 1. oktasaš artihkkala vuosttas paragrafain. Dušše sátni *buot* lea molsojuvvon sániin *álgo-* duođaštan dihte ahte iešmearrideami vuoigatvuohta maiddá gullá álgoálbmogiidda. (Kingsbury, 19-20; Henriksen 2001, 14.)

Iešmearridanvuoigatvuohta čuožžilii áiggis goas máilmmi servodat ii smiehttán álgoálbmogiid birra. Okta guovddáš gažaldat go digaštallá álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa birra, lea juogo iešmearrideami jurddašvuohki lea stirdon vai dynámalaš, ja juogo dat sáhtta ovdánit áiggi mielde. Dál, almmatge, riikkaidgaskasaš láhkadovdiid eanetlohku lea ovttaoaivilis das ahte iešmearridanvuoigatvuohta lea dynámalaš doaba mii rievdata áiggi mielde, ja ahte das sáhttet leat iešguđetlágan viidodagat mat leat iešguđet konteavsttas gitta. Dát bođii ovdan go riikkaidgaskasaš láhkadovdiid čeahkanedje Martin Ennalsa multosymposiumii iešmearrideami birra 1993:s mas dohkkehedje Saskatoon julggaštusa¹.

Olmmošvuoigatvuođaid komiteas² (dás dohko komitea), mii goziha jagi 1966 siivila- ja politihkalaš vuoigatvuođaid konventta, lea leamaš vássán áiggis oalle gáržžes oaidnu iešmearridanvuoigatvuhtii. Komitea lea deattuhan iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas dimenšuvnna, iige leat miehtan ovttaskasolbmuid váidit olmmošvuoigatvuođaid rihkkuma iešmearrideami vuodul. (Cassese 1995, 62-64.) Mañimuš áiggi observašuvnnain, almmatge, Olmmošvuoigatvuođa komitea orru dulkomin 1. artihkkala eanet dynámalaš vuogi mielde. Konkluderejeaddji observašuvnnas Norgga ektui ja Kanáda ektui, Komitea ovddida iežas oainnu dakkár hámis ahte lea čielggas ahte Komitea oaidnu lea ahte riikkaidgaskasaš láhka dovddasta álgoálbmogiidda iešmearridanvuoigatvuođa. (Henriksen 2000, 135-136.) Scheinina mielas Komitea oaidnu oaivvilda ahte goittotge muhtin álgoálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta (Scheinin 2005, 8). Observašuvnnain Kanáda birra komitea cealká ahte:

1984:18 S Sámi vuoigatvuođaid dili birra.,Oslo: Statens folvaltningstjeneste, s. 641 baicce "Buođ álbmogiin" nuppástuhton "Álgoálbmogiin".

¹ The Saskatoon Statement on Self-Determination, 6. beaivve njukčamánu 1993. Adopted by Substantial Majority at the Martin Ennals Memorial Symposium on Self-Determination.

² *Human Rights Committee*. Olmmošvuoigatvuođaid Komiteas čohkkájit 18 lahtu geain lea alla gelbbolašvuohta riikkaidgaskasaš lágas. Sii leat válljejuvvon komiteai iežasat persovnnalaš máhtu geažil. Lahtut eai ovddas ovttage stáhta.

7. Komitea, go váldá fuomášupmái iešmearridandoahpaga nu mo dat lea duohtandahkkon Kanádas álgoálbmogiidda, šálloša dan dili ahte sáttagoddi ii leat čilgen makkár ásahusaid doaba sisdoallá, ja hástuha stáhta ei-seváldiid raporteret albmaláhkai mo soahpamuša 1. artihkkala lea duohtandahkkon iežadet čuovvovaš raporttas.¹

Norgga ektui Komitea celkkii ná:

17. Nugo Norgga ráđđehus ja parlameanta leaba čilgen sápmelaččaid dili iešmearridanvuoigatvuođa rámmaásahusas, de komitea vuordá ahte Norga raportere sápmelaččaid iešmearridanvuoigatvuođa birra soahpamuša 1. artihkkala ektui, oktan dán artihkkala 2. paragráfain. (CCPR/C/79/Add.112 17. paragráfa, 1999)²

Kanáda lea dovddastan álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa iežas vuođđolágas. Norga maid lea dovddastan sápmelaččaid iešmearrideami go dohkkehii Sámediggelága. Lávdegoddi lea hástaluvvan dahkat seammálágan dulkomiid riikain gos ráđđehusat eai leat vel gergosat dohkkehit mangelágan mearkkašumi álgoálbmogiid iešmearrideami birra. (Kingsbury, 32-33 ; Scheinin 2000, 191-2.)

Siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konventa lea nu gohčoduvvon "gievrras láhkan"³ álbmotrievtti oktavuodas. Komitea lea konventta virggálaš dulka. Dáinna lágiin Komitea fuomášumiin lea nana árvu. Álgoálbmogat čuvvot dárkilit ON:a iešguđet komiteaid bargguid ja johtilit buktet albmossii cuiggodemiid mat bohtet komiteain. Seamma jagi go Olmmošvuoigatvuođaid Komitea cuoiggui Norgga ja Kanda, de sihke ATSIC ja Sámiráđđi muittuheigga cuiggodemiid Bargojoavkkus. (ATSIC 1/1999; Sámiráđđi 1/1999.) Bargojoavkku čoahkkimat leat maid doaimman diehtujuohkinarenan ja skuvlenbáikin álgoálbmogiidda geat eai leat vel nu oahppásat ON:a doaimmaide. Dáinna lágiin álgoálbmogat fuolahit ahte stáhtat

¹ 7. "The Committee, while taking note of the concept of self-determination as applied by Canada to the aboriginal peoples, regrets that no explanation was given by the delegation concerning the elements that make up that concept, and urges the State party to report adequately on implementation of article 1 of the Covenant in its next report." (CCPR/C/79/Add.105 7. paragráfa, 1999)

² 17. As the Government and Parliament of Norway have addressed the situation of the Sami in the framework of the right to self-determination, the Committee expects Norway to report on the Sami people's right to self-determination under article 1 of the Covenant, including paragraph 2 of that article. (CCPR/C/79/Add.112 17. paragráfa, 1999)

³ Hard law

dihtet ahte álgoálbmogat čuvvot buot ovdáneami sierra báikkiin ja arenain gos ságastallo álgoálbmogiid áššiin.

Sámiráđđi ovttas eará árktalaš guovllu álgoálbmogiin lea cealkán ahte iešmearrideapmi addá vuoigatvuođa leat ovttadássásaš guoimmit go ságastallo álgoálbmogiid beroštumiin. Seamma sáhkavuorus čuoččuhuvvui ahte mánggat árktalaš guovllu stáhtat leat jo váldán vuosttas lávkki álgoálbmogiid iešmearrideami dohkkeheamis dego Ruonáeatnama ruoktostivrra, Sámedikkiid ja eanašiehtadallamiid bokte. (Sámiráđđi 2/1997.) ATSIC muittuhii 1997 čoahkkinis ahte iešmearrideapmi lea vuoigatvuohta mii sáhtta ollašuvvat mángga vuogi mielde. Go lea sáhka álgoálbmogiin, de iešmearrideapmi nuppástuvvá álbmoga iežas vugiid, eavttuid ja gáibádusaid mielde. (ATSIC 1/1997.)

John B. Henriksen ja Erica-Irene Daes lahkoneaba iešmearrideapmái “proseassa-vuoigatvuohtan”. Soai guorraseaba dasa ahte galgá juohke áššis meroštallat iešmearridanvuoigatvuođa čađaheami bohtosiid. Dán proseassas vuoigatvuođa ávkkástallit galget oassálastit ovttadássásaš oassálastin. (Henriksen 2001, 14; Daes 2000, 79.)

4.2 Meroštallan

Álbmotrievttálaš ságastallamis lea ollu ságastallan dan birra gii lea dat “ieš” geas lea iešmearrideapmi (Hannum 1996b, 27-30; Stavenhagen, 6-7; Makkonen, 65-68). Jagi 1966 konventtaid oktasaš artihkkalis daddjojuvvo ahte buot álbmogiin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái. Njuolggadussii eai leat laktojuvvon mak-kárge eavttut das maid álgoálbmot sisdoallá. Eavttuid váili ii leat intellektuella meattáhusa dihte, muhto daningo álbmot-jurddašanvuogis leat nággobohci-ideaddji juridihkalaš ja politihkalaš konnotašuvnnat. (Henriksen 2000, 132; Makkonen, 71.) Iešmearridanvuoigatvuohta guoská ovttaskasolbmuide geat leat oassin servodaga ja das stivrema (Anaya 2002, 9). Riikkaidgaskasaš konveanttat, ON:a vuodđogirji ja guokte cealkámuša (1514 ja 2526) hábmejuvvojedje ja dohkkehuvvojedje kolonijaáigodagas. Konservatiivva oainnuid mielde *buot álbmogat* mearkkašit álbmogiid ovddeš kolonijain. Dynámalaš oainnuid ovddideaddjiid mielde jurddašanvuohki álbmot doahpaga birra lea rievdan.

Riikkaidgaskasaš juristtaid kommišuvdna¹ mielde álbmotvuoda meroštallamis leat guokte oasi, objektiivvalaš ja subjektiiivvalaš. Álbmotvuoda subjektiiivvalaš oassin oaivvilduvvo ahte álbmot riegáda easkka dallego dat šaddá diđolažžan iežas identiteahtas ja čájeha áigumuša leahkit. Dát leage deháleamos oassi meroštallamis daningo lea čielga ahte jos álbmot ii ieš čájjet beroštumi leat politihkalaš ovttodat, de dat iige sáhte gáibidit iešmearrideami daningo ii gávdno ieš mii galgá mearridit. (Johnston, 26.)

Ráđđehusaid ovddasteaddjit leat barggadettiin julggaštusain lokten gažaldaga ahte álgoálbmogiid meroštallan váilu. Ollu stáhtat leat cealkán iežaset doarjumin álgoálbmogiid iešmearrideami, muhto eai fal doarjjo ollásit álbmotrievtti iešmearrideami mearkkašumi. Álgoálbmotbargojoavkku ovddeš jodiheaddji ja álbmotrievtti professora Madam Erica-Irene Daes mielde, ráđđehusat leat jo Julggaštusbargojoavkku ásaheami rájes eahpidan álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda. Dát eahpádus lea njoahcudan Julggaštusevttohusa dohkkehanproseassa. (Daes 2000, 71-78.) Creeráđi ambassada Ted Moses oaivvilda ahte stáhtain lea eahpevuoiggalaš gáibádusat álgoálbmogiidda. Stáhtat gáibidit álgoálbmogiid čilget mo sii geavahit iežaset iešmearridanvuoigatvuoda. Dát ii leat Moses mielde lunddolaš daningo iešmearrideapmi lea olmmošvuoigatvuohta ja olmmošvuoigatvuođat gullet olbmuide dan oktageardánis siva geažil ahte sii leat olbmot. (Moses 2002, 57-59.)

Go Boeriid ja Rehoboth Basteriid ovddasteaddjit, hollándalaččaid manjisboahttit Máttá-Afrihkás ja Namibias, bohte álgoálbmot čoahkkimiidda ja gáibidedje álgoálbmot stáhtusa, de šattai áigeguovdilín dat ahte geat leat álgoálbmogat. Ságas-tallan buollái eanet dan manjá go Miguel Alfonso Martinez almmuhii iežas raportta soahpamušaid birra². Okta raporta oaivebohtosiin lei ahte álgoálbmogat gávdnojit dušše Amerihkáin ja Austra-Asias ja ahte dán doahpagis ii leat ollu mearkkašupmi Afrihkái ja Asiai gos buohkat leat álgoálbmogat. (Thornberry, 33-34.) Go Alfonso Martinez šattai álgoálbmotbargojoavkku jodiheaddjin jagis 2000, de mángasat Afrihká ja Asia álgoálbmogat ledje hui beahttašuvvan ja muhtimat

¹ *International Commission of Jurists* lea NGO mas lea konsultatiivva stáhtus ECOSOC:as.

² Study on Treaties, Agreements and other Constructive Arrangements between Indigenous Peoples and Minorities. E/CN.4/Sub.2/AC.4/2002/WP.9, geassemánu 17. beaivve 2002.

geassádedje sáhavuorrolisttus. Alfonso Martinez ii dovddahan sin álgoálbmogin ja danin sii dovde oassálastima duššin.

Vaikke álgoálbmot doahpagii ii gávdno meroštallan álbmotrievttis, de ferte álgoálbmogat muittuhit ahte ii gávdno dohkkehuvvon, virggálaš meroštallan "álbmot" doahpágiige. Lea almmatge čielggas ahte "álbmot" ii dárbbáš mearkkašit buot ássiid muhtin riikkas. Makkonen mielde lea jierpmeheapmi ahte dušše dáid olbmuin geat juo leat ásahan stáhta, lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái. (Makkonen, 66; gč. maid Anaya 2002, 10-11.) Riikkaidgaskasaš láhka giehtaguššá viidát vehádagaid áššiid, muhto ii vehádahkiige leat dohkkehuvvon virggálaš meroštallan (Thornberry, 52). Okta stáhta sáhtta sisdoallat eanet go ovttá álbmoga, ja okta álbmot sáhtta ássat eanet go ovttá stáhtas.

Vaikko ii leat mihkkege almmolaš meroštallan álbmogis, de leat muhtin bargomeroštallamat geavahuvvon. Ovdamearkka dihte UNESCO:a bargomeroštallan, mii gohčoduvvo Kirby meroštallamin¹ Michael Kirby mielde. Dán meroštallamis daddjo ahte veahkadat dahká álbmogin jos sis leat muhtin dahje buot čuovvovaš oktasaš iešvuođat: historjjálaš árbevierru, etnikkalaš identitehtta, kultuvra, giella, osku dahje ideologiiija dahje ovttalágan ealáhusat. Manjimuš eaktun namuhuvvo čanašupmi sierra guvlui. (Henriksen 2002, 35.)

Makkonen mielde olmmošjoavku stáhta siskkobealde sáhtta dahkat sierra álbmoga masa lea addon vissis meari siskkáldas autonomiija dahje iešstivrema. Dán áššis, dákkár joavkkut adnojuvvojit gullat guovtti álbmogii, stáhta olles veahkadahkii ja dasa lassin dat lea joavku mii hálddaša vissis meari siskkáldas iešmearrideami. (Makkonen, p. 72.) Dannego mii eallit áigodagas mas leat máilmmeviidosas ovttasbargu, ja identitehtat manne latnjalassii, de galgá áddet "álbmot" jurddašeami fleksibela vuogi mielde. (Anaya 2000, 4-5). Tully gohčoda dálá áiggi "kultuvrraidgaskasaš áigodahkan"². Kultuvrrat mannet latnjalassii geográfalaččat ja leat mánggain hámiin. Kultuvrrat nuppástuvvet jámma go ožžot váikkuhusaid eará kultuvrrain. (Tully 1995, 11.)

¹ UNESCO:a riikkaidgaskasaš Áššedovdiid Čoahkkin Álbmogiid Vuoigatvuođaid Jurddašanvuogi Joatkkadutkama várás. UNESCO váldodáluš, Parisas skábmamánu 27.-30. beivviid 1989.

² Intercultural age.

Professora Erica-Irene Daes, ON:a Álgoálbmotbargojoavkku ovddeš jođiheadđji, lea julggaštan ahte:

“Álgoálbmogiid ja eará álbmogiid gaskkas ii leat mihkkige eará erohus go dat ahte álgoálbmogat eai leat sáhttán ollašuttit ežaset iešmearridanvuoigatvuođa”¹

Álgoálbmogat ieža leat vuostálastán stirdon álgoálbmogiid meroštallama ráhkadeami. Iešmeroštallan laktojuvvo iešmearrideapmái ja dáinna lágiin stáhtaid viggamušat meroštallat álgoálbmogiid laktojuvvojit stáhtaid viggamušaide gielidit álgoálbmogiid iešmearrideami. (Thornberry, 60.) Worldwatch instituhta mielde máilmmis gávdnojit 4000-5000 iešguđet álgoálbmogiid kultuvrra ja 190-625 miljovna álgoálbmotolbmo individuála rehkenastinvuogi mielde (Baer 2000, 223) ja danne kultuvrraid márggabealátvuohta lea mealgat stuoris, eallinbirrasat molsašuddet trohpalaš arvevuovddiin gitta galbma árktalaš dálkodahkii; muhtin álbmot eallá ain iehčanassii almmá oktavuođa haga olggobeale máilbmái, ja eará álgoálbmogat leat fas bealisteaset gávpotluvvan muhtin áigge dassái.

Buot geahččaleamit fátmastit buot álgoálbmogiid ovttá meroštallamis sáhttá olggoštit muhtin álbmoga mas lea vuoigatvuohta gáibidit suodjalusa álgoálbmogiin. Eará geavahuvvon ákkastallama mielde daddjojuvvo ahte daningo “álbmogis” iige “minoritehtas” leat mihkkege dábálaččat sohppojuvvon meroštallan, de ii leat dárbu “álgoálbmoga” meroštallamiige. (Henriksen 2000, 132.)

Martin Scheinina mielas álgoálbmogiin leat muhtin iešvuođat maid gávdná sihke Álgoálbmotjulggaštusas ja ILO konvenšuvnnas². Okta dain lea (1) earáláganvuohta³ dan mearkkašumis ahte álgoálbmogat leat earáláganat ja háliidit bissut earáláganin, ja dát maid laktasa oktii álgoálbmogiid iešidentifiseremin. Nuppi lea (2) eatnamiid, territorijaid ja resurssaid massin⁴ kolonialismma dahje eará sulla-

¹ “There is no distinction between indigenous- and other peoples, save that indigenous peoples have not been able to exercise the right of self-determination.” UN Document E/CN.4/Sub.2/AC.4/1996/2 para. 72.

² ILO Convention No. 169 concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries, 72 ILO official Bull. 59 (1989).

³ *Distinctiveness*. Art. 8 Álgoálbmotjulggaštusas ja artihkal 1 (2) ILO konvenšuvnnas (Scheinin 2005, 3).

⁴ *Dispossession of lands, territories and resources*. Preambular 5. Álgoálbmotjulggaštus (Scheinin 2005, 4).

saš dáhpáhusa bokte ja mas leat negatiivvalaš váikkuhusat ain otná beaivvege vuoigatvuođaid ollašuttimii. Goalmmádin lea (3) eatnamat¹ mat leat guovddážis álgoálbmogiid historjjás, identiteahtas ja kultuvrras. Dan lassin Scheinin oaivvilda ahte guokte eará iešvuođa leat dehálaččat vaikke daidda ii leat njuolga čujuhus Julggaštusas. Dát leat (4) leahkit vuosttas álbmot² dain eatnamiin maid lea ovdalis čujuhuvvon. Dása gullá ahte álgoálbmot lea leamaš guovllus goittot ovdalgo dálá mearrideaddji álbmot lea guvlui fárren. Manjimužžan lea (5) politihkalaš kontrolla váilevuohta³ dan guovllus maid dálá riikkaidgaskasaš láhka dohkkeha suverena stáhtan ja gos álgoálbmogiid eatnamat leat. (Scheinin 2005, 4-5.)

ON:a olmmošvuoigatvuođa suorggis, muhtin bargomeroštallamat leat hábmejuvvon. Okta eanemus dovddus meroštallan lea ON:a Earenoamáš rapportevra J. Martinez-Cobo bargomeroštallan. Meroštallamis leat fárus vihtta iešvuođa maid Scheinin maid deattuha:

Álgoálbmotservodagat, álgoálbmogat ja álgoálbmotčearddat leat ovttadat, main lea historjjálaš oktavuotta daidda servodagaide mat ledje ovdánan eanaviidodagas ovdalgo sisabahkken ja ođđaássan álge, ja mat atnet iežaset earáláganin daid servvodagaid eará surggiin, mat dál ráđđejit sin eanaviidodagaid dahje osiid dain. Sii dahket dán áigge ii-ráđđejeaddji surggiid servodagas ja sii hálidit nannosit seailluhit, doalvut ovddosguvlui ja sirdit boahte buolvvaide iežaset máttarváhnemiid eanaguovlluid ja identitehta vuodđun iežaset boahteáiggi álbmogin, oktiiheivehettiin sin iežaset kulturmálliiguin, sosiálalaš lágádusaiguin ja vuoigatvuođaortnegiiguin.⁴

ILO-konvenšuvnnas nr 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra geavahuvvo čuovvovaš meroštallan:

¹ *Lands*. Preambular 5, 6 ja 8. Gč. Maid Art. 25 (Scheinin 2005, 4).

² *Being first*. Art. 27 (Scheinin 2005, 4).

³ *Lack of political control*. Art. 37 ja 39 (Scheinin 2005, 4)

⁴ Indigenous communities, peoples and nations are those which, having a historical continuity with pre-invasion and pre-colonial societies that developed on their territories, consider themselves distinct from other sectors of the societies now prevailing in those territories, or part of them. They form at present non-dominant sectors of society and are determined to preserve, develop and transmit to future generations their ancestral territories and their ethnic identity, as the basis of their continued existence as peoples, in accordance with their own cultural patterns, social institutions and legal systems. (Cobo 1986, paras, 379.) Sámegillii jorgaluvvon NAČ 1984:18S, s. 339.

Konvenšuvdna gusto:

1 (b) Iešmearrideaddji riikkaid álbmogiidda mat adnojuvvojit eamiálbmogin dan dihte go dát álbmogat leat sin maŋisboahttit geat ásse riikkas dahje dan guovllus masa riika gulai, go guovlu válđojuvvui dahje koloniserejuvvui dahje dálá riikkarájit ásahuvvojedje, ja geat juridihkalaš servodatsajisteaset beroškeahtá leat ollásit dahje muhtin muddui sealluhan iežaset sosiála, ekonomalaš, kultuvrralaš dahje politihkalaš ásahusaid.¹

Cobo deattuhii iešidentifiserema mearkkašumi. Iešidentifiseren doaibmá sihke ovttaskasolbmo ja joavkku dásis. Ovttaskasolbmui dat mearkkaša ahte jos olmmoš ii identifisere iežas gullevažžan muhtin olmmošjovkui, de su ii sáhte bágget gullat dan jovkui. Joavkku bealisges dát mearkkaša ahte joavku dahje álbmot ferte ieš beassat meroštallat lahttovuođa. (Thornberry, 50.) Álbmoga vuoigatvuohta meroštallat iežaset lahtuid lea vuodđovuogitvuohta (Alfred 1999, 71).

Álgoálbmotovddasteaddjiid mielas vuoigatvuohta meroštallat ieš iežaset lea guovddáš oassin iešmearrideamis (ATSIC 1/1997). Julggaštusevttohusa 8. artihkal nanne álgoálbmogiid vuoigatvuođa meroštallat iežaset álgoálbmogin ja maid dovddastuvvot álgoálbmogin. Iešmeroštallan ferte leat deháleamos ágga dasa geaidda Julggaštusevttohus guoská. (ATSIC 3/1998.) Dát čuoččuhus guorrasa Cobo meroštallamii, mas deattuhuvvo iešidentifiseren ja joavkku dohkkeheapmi. Iešidentifiserema deattuhii maid Austrália ráđđehus 1995 čeahkkimis (Austrália 1/1995). Álgoálbmogat čujuhit maid Nállevealaheami eastadankomitea genereal-la rekommendašuvdnii nummir 8. Das čuožžu ahte muhtin olbmo gullevašvuohta muhtin olmmošjovkui ferte vuosttamuzžan vuodđuduvvot olbmo iešidentifiseremii. (ATSIC 3/1998.)

Austrália ráđđehusa oaidnu 1995' čeahkkimis lei ahte ii leat dárbu meroštallat álgoálbmogiid dego muhtin ráđđehusat gáibidedje. Austrália oainnus meroštallama eretguodđimii lei sivvan dat ahte dat gáržžiidivččii ráđđehusaid ja álbmogiid vejolašvuođa ollašuhttit Julggaštusevttohusa vuoigatvuođaid iežaset guovlluin. Eandalitge stáhtain maid olmmošlaš diversitehtta lei mealgat, meroštallan sáhtá-

¹ 1 (b) peoples in independent countries who are regarded as indigenous on account of their descent from the populations which inhabited the country, or a geographical region to which the country belongs, at the time of conquest or colonisation or the establishment of present state boundaries and who, irrespective of their legal status, retain some or all of their own social, economic, cultural and political institutions.

šii buktit váttisvuodaid fátmastit buot dilálašvuodaid. Austrália oainnus "máil-
bmi lea oktageardánit menddo kompleaksa" dán meroštallamii. Austrália oainnus
lea buorre geavahit Cobo ja ILO 169 meroštallamiid muhtinlágan ofelažžan.
(Austrália 1/1995.)

ON:a oktavuodas stáhtat leat garván geavaheamis doahpaga álgoálbmot daningo
álbmotdoahpaga mielde čuovvu gažaldat iešmearridanvuoigatvuodas. Terminolo-
giija leage čuožžilan guovddážii álgoálbmogiid áššiin. Stáhtat geavahit tearpmaid
indigenous rights (vuoigatvuodát), *indigenous persons* (ovttaskasolbmot), *indi-
genous people* (olmmošjoavku) ja *indigenous population* (olmmošjoavku). Doah-
pagis "indigenous peoples" gahčaduvvo "s" eret loahpas vai doaba čujuha olm-
mošjovkui iige álbmogii. ON:a olmmošvuoigatvuodaid máilmmekonfereanssas
Wienas 1993:s, álgoálbmogat ihte čoahkkinlanjaide banderollain main čuoččui
"s". (Alfredsson 1996, 69.) Dát dáhpáhuvai das fuolakeahhtá ahte konfereansa
deattuhii álgoálbmogiid vuoigatvuodaid (Eide 1996, 95).

Maid ON:a Álgoálbmotáššiid bissovaš foruma vuodđudeamis (2000) ja Olmmoš-
vuoigatvuodaid kommišuvnna Earenoamáš-rapporterejeaddji (2001) ásaheamis
álgoálbmogat dáhppejedje terminologiijas. Sii livčče háliidan Bissovaš foruma
namman "UN Permanent Forum for Indigenous Peoples" (ON:a Álgoálbmogiid
bissovaš forum), muhto loahpaloahpas Forum nammaduvvui "UN Permanent Fo-
rum for Indigenous Affairs" (ON:a Álgoálbmotáššiid bissovaš forum). Earenoa-
máš raporterejeaddji fas oaččui nama "Special Rapporteur on the Situation of
Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous People" mii fas oktii
čujuhii olmmošjovkui iige álbmogii.

Álgoálbmogat leat ođđasit ahte ođđasit hilgon eará go álgoálbmotdoahpaga gea-
vaheami Julggaštusbargojoavkkus. Earret eará Creeráđi mielas doahpaga "indi-
genous peoples" (álgoálbmot) nuppástuhttin dagahivččii ahte doaba livččii boas-
tut iige šat guoskkat álgoálbmogiid (Creeráđi 2/1995). Sii leat maid čuoččuhan
ahte álbmot stáhtusa hilgun olbmui geaidda dat gullá, lea vealaheapmi
(Creeráđi 1/1996). ATSIC kritiserii dan dili ahte stáhtat hállet
Julggaštuevttohusa suoji nannemis, muhto liikká dat geahnohuhttet
vuodđoprinsihpaid dego álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda. (ATSIC
4/1998.)

Creeráđđi muittuhii ahte Kanáda alimusriekti lea cealkán *Quebec Čuoldin Áššis*¹ ahte álbmot sáhtta leat maid oassi stáhta populašuvnnas. Kanádas *Royal Commission on Aboriginal Peoples* maid celkkii ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta identifiseret iežaset álbmoga iešmearrideami dallego leat ollašuhhtimin iežaset iešmearrideami. (Creeráđđi 1/2000.)

Álgoálbmotdoahpaga geavaheapmi oaččui vehážiid mielde eanet ahte eanet dohkkeheami stáhtain. Álbmotvuohta lei čadnon eará áššiide dego iešmearrideapmái ja territoriála integritehtii. Buot váikkuhii buot áššiide ja go jagi 2002 čoahkkimii Norga buvttii evttohusa mo čoavdit territoriála integritehta gažaldaga, de dat maid váikkuhii álbmotvuođa dohkkeheapmái. Ledjehan stáhtat čatnan álbmotvuođa territoriála integritehtii. Sámiráđđi fuomášuhtii jagi 2002 čoahkkimis ahte ii oktage stáhta šat hállan *álgoálbmot* doahpaga geavaheami vuostá (Sámiráđđi 1/2002).

4.3 Kollektiivva olmmošvuoigatvuođat²

Gitta Hobbesa ja Locke áiggiid rájes liberála politihkalaš teoristtat leat dutkan individuála ja stáhta oktavuodaid. Sihke Amerihká ja Fránska iehčanasvuođa bokte ásahuvvojedje individuála ja stáhtalahtu vuoigatvuođat. Van Dyke oainnu mielde dát ii leat doarvái, muhto baicce fertejit jurddašuvvot eanet etnihkalaš joavkkut ja laktin dan *vuoigatvuođa ja geatnegasvuođa hálddašeadjin*³. (Van Dyke, 31.)

Iverson et al dulkojit filosofá Will Kymlicka liberalisttalaš teoriija kollektiivva olmmošvuoigatvuođaid mearkkašumis álgoálbmogiidda. Su lahkonanvuogi mielde álgoálbmogiid kollektiivva vuoigatvuođaid sáhtta ákkastallat ovttaskasolbmo buorredilálašvuođa vuodul. Kymlicka argumeanta lea ahte álgoálbmogiin fertejit leat iešstivren ja eananvuoigatvuođat daningo dáid vuoigatvuođaid haga álgoálbmogat masset oktavuoda dorvvolaš kultuvrabirrasii. Kultuvrrabiras lea gáldu

¹ Quebec Secession Case

² Collective Human Rights. Geavahuvvo maid tearbma "group-specific rights".

³ Right-and-duty-bearing unit.

maid ovttaskasolbmuid vuoigatvuođaide. Nappo kollektiivva vuoigatvuođat leat dehálaččat vai ovttaskasolbmo eallin lea mávssolaš. (Iverson et al 2000, 7.)

Vuoiggalašvuhtii gullá miellaválddálaš ja vuoiggatmeahtun hehttehusaid kompenseren. Dehálaš lea maid ovttaskasolbmuid kapasitehtaid ovddideapmi ja dorvvasteapmi vai sii besset ovddidit ja háhkat dan mii sin mielas lea sidjiide buoremus dilli. (Kymlicka, 7.)

Liberála politihkalaš teoriija lea árbevirolaččat deattuhan individuála olmmošvuoigatvuođaid. Kollektiivva vuoigatvuođaid vuostá lea ákkastallon nu ahte jos muhtin joavkkuide juolluduvvojit kollektiivva vuoigatvuođat dego iešráđđen, de fárgga buot joavkkut ohcalit dán lágan vejolašvuođaid, eaige šat geahččal integreret váldoservodahkii. Danin leage buoret gielddit maid našunála minoritehtain kollektiivva vuoigatvuođaid. Will Kymlicka lea dákkár jurdagiidda hui skeptihkalaš, son ii jáhke ahte jos ovdamearkka dihte álgoálbmogiid vuostá láhttegohtá dego sii livčče sisafárrejeaddjit, de dat čoavddašii maidege. Baicce fertet čájehit ahte lea muhtin joavkkut geain leat kollektiivva vuoigatvuođat ja daid ollašuttin bohtá váikkuhit positiivvalaččat viidát maid váldoservodahkii. (Kymlicka, 59.)

Eanaš ON:a dokumenttat gusket ovttaskasolbmuid olmmošvuoigatvuođaid, muhto Julggaštusevttohusas leat kollektiivva olmmošvuoigatvuođat guovddázis. Kollektiivva olmmošvuoigatvuođat dárkkuhit, ahte ieš olmmošjoavkkus leat vuoigatvuođat, ii dušše ovttaskasolbmos guhte gullá dán olmmošjovkui. Kollektiivva olmmošvuoigatvuođain oaivvilduvvojit earret eará eatnamat, čázit ja luondduriggodagat. Kollektiivva oamastus dán oktavuodas oaivvildivččii ahte álgoálbmogat ovttas hálddašit eatnama. Kollektiivva olmmošvuoigatvuohta sáhtta guoskkahit maid nu gohčoduvvon árbevirolaš dieđu oamasteapmái. Dáinna oaivvilduvvojit earret eará duddjonárbevierru, gákti ja dálkasgeavaheapmi.

Kymlicka evttoha guovttelágan kollektiivva vuoigatvuođaid maid minoritehtat (maidda gullet álgoálbmogat) sáhttet gáibidit. Vuosttas gáibádusas, man Kymlicka gohčoda *siskkáldas ráddjehussan*¹, minoritehtta sáhtta gáibidit kollektiivva vuoigatvuođa minoritehta iežas individuálaid vuostá. Ággan lea ahte dát indivi-

¹ Internal restrictions.

duálat sáhttet áitit minorigehta kultuvrralaš integritehta. Nuppi gáibáduš, man Kymlicka gohčoda *olggobeale suodjaleapmin*¹, lea váldoservodaga vuostá. Dás ággan lea ahte váldoservodat bágge minorigehta ala politihka mii lea áitan kultuvrra ceavzimii. (Kymlicka, 22.) Álgoálbmogat geavahit olggobeale suodjalándárbbu ákkastalladettiin kollektiivva olmmošvuoigatvuođaid bealis. Stáhtat fas geavahit siskkáldas ráddjehusa argumeantan manin eai dohkket álgoálbmogiid kollektiivva olmmošvuoigatvuođaid.

Iešmearrideapmi lea deháleamos kollektiivva vuoigatvuohta. Álgoálbmogiid oainnus dán vuoigatvuođa haga ii sáhte ollašuhhtit maidege earáge vuoigatvuođaid. (Henriksen 2000, 134-135.) Kollektiivva vuoigatvuođat leat dárbbášlaččat dalle go ovttaskasolbmo vuoigatvuođat eai leat doarvái. Ovttaskasolbmos sáhtta leat vuoigatvuohta earret eará hállat gielas, muhto dán vuoigatvuođas ii leat vealtameahttumit mearkkašupmi jos servodat ii doarjjo giela oahpaheami dahje eará giela doalahan- ja ovddidandoaimmaid. (Makkonen, 46-47.) Maid olmmošvuoigatvuođaid rihkkumis sáhtta oaidnit kollektiivvalaš dimenšuvnnaid. Ovdamearkka dihte ovttaskasolmmoš gillá rasismmas daningo son gullá muhtin stuorát jovkui, kollektiivii. Danin leage imaš ahte kollektiivva olmmošvuoigatvuođaid dohkkeheapmi sáhtta leat nu váttis.

1995 Creeráđdi geardduhii muhtin ákkaid stáhtaid bealis kollektiivva vuoigatvuođaid vuostá. Stáhtat ákkastalle ahte kollektiivva vuoigatvuođat eai gávno obbannassiige. Ággan lei maid ahte daningo sin našunála láhkavuogádagat eai dovddas kollektiivva vuoigatvuođaid, de dasto daid eai sáhte čáhkkehit julggaštussiige. (Creeráđdi 3/1995.)

ATSIC ovttas eará aboriginála organisašuvnnain imaštallá manin stáhtain leat váttisvuođat dohkkehit kollektiivva vuoigatvuođaid. ATSIC maid muittuhii, ahte mánggáin stáhtain, maid juridihkalaš vuogádaga ruohttasat leat Eurohpas, leat dohkkehan álgoálbmogiid kollektiivva vuoigatvuođaid našunála láhkaásaheamis ja riekteáššiin. Austrália alimusriekti celkkii 1985:s, ahte olmmošvuoigatvuođaid doaba guoskkaha maid álgoálbmogiid vuoigatvuođaid, vaikke dat lea dábálaččat laktojuvvon ovttaskasolbmo vuoigatvuođaide. Viidásebbot, 1993:s kollektiivva

¹ External protections.

vuoigatvuodát váldojuvvojedje oassin Austráalia láhkavuogádaga. (ATSIC 1/1998.)

Dávjá stáhtat guddet fuola álgoálbmogiid ovttaskasolbmo vuoigatvuodain. Earret eará Hollánda balai ovttaskasolbmo ja kollektiivva vuoigatvuodaid konflivttas. ATSIC vástida ahte vejolašvuhta dákkár konfliktii lea dieđusge, seammaláhkai go maid vejolašvuhta ahte guovtte olmmošvuoigatvuoda gaskkas lea konflikta. Rievttit ja tribunat čovdet vuoigatvuodaidgaskasaš gilvvu juohke beaivve ja sis leat dán barggus rávvagat mat veahkehit sin. Nuppi dáfus ATSIC oaivvilda ahte ovttaskasolbmo vuoigatvuodát ja kollektiivva vuoigatvuodát guoskkahit earálgan váttisvuodaid ja nu konflivtta vejolašvuhta ii leat nu stuoris. (ATSIC 1/1998).

Vel 1995:s Austráalia lei ovttaoaivilis ATSIC:n. Austráalia ráđđehusa mielas iešmearrideapmi oktan kollektiivva ja ovttaskasolbmo vuoigatvuodaiguin lei dehálaš stádisvuoda, olbmuid ovdáneami ja ráfivuoda ektui. (Austráalia 1/1995) Kollektiivva vuoigatvuodát sáhttet lea iešmearrideami ja eanangeavaheami bokte argumeanttat ovttaskasolbmo buorredilálašvuhtii. Ovttaskasolbmo olmmošvuoigatvuodát eai sáhte ollašuvvat jos joavku gosa olmmoš gullá ii veaje bures. Joavkku buorredilálašvuoda sáhtta dáhkidit kollektiivva vuoigatvuodaiguin. Ivison ja earát rávvejit ahte geahččala beassat eret dikotomiijas ovttaskasolbmo vuoigatvuodát vuostá kollektiivva vuoigatvuodaid. (Ivison et al 2000, 7-17.)

Jagis 1998 ovddosguvlui Austráalia ii dohkkehan šat álgoálbmogiid kollektiivva olmmošvuoigatvuodaid. Earret eará Austráalia livččii háliidan sihkkut iešmearridanvuoigatvuoda eret Julggaštusas. (Austráalia 1/1998.) Norga, Suopma ja Ruotta guottihedje jagis 2004 kollektiivva vuoigatvuodaid. Eaktun lei ahte kollektiivva vuoigatvuodát eai ožžon duolbmat individuála vuoigatvuodaid. (Norga, Suopma ja Ruotta et al. 2004.) Mañimuš jagiid Storra-Británia lea vuostálastán eanemusat álgoálbmogiid kollektiivva olmmošvuoigatvuodaid dohkkeheami. Kollektiivva olmmošvuoigatvuodát orrot leamen dál buot váddáseamos gažaldat olles Julggaštusbargojoavkkus.

4.4 Territoriála sorjjasmeahttunvuohhta¹

Áitta stáhta territoriála sorjjasmeahttunvuohhtii lea eanemusat geavahuvvon ágga álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa vuostá. Muhtin stáhtain lea jáhkku dasa ahte iešmearridanvuoigatvuohta mearkkaša seammá go iehčanasvuohhta. James Anaya mielde dákkár oaidnu hilgu duohtadili ahte iešmearridanvuoigatvuohta lea olmmošvuoigatvuohta. Son eroha iešmearrideami vuoigatvuođa *sisdoalu*² ja *meattáhusa divvuma*³, mii oaivvilda dán oktavuodas iešmearrideami dohkkeheami. Iešmearridanvuoigatvuođa sisdoallu lea máilmmeviidosáččat seammalá-gan dahjege universála, muhto dán vuoigatvuođa rihkkuma divvun galggašii mearriduvvot dili ektui. Dekolonialiserenproseassa gáibidii ođđa stáhtaid ásaheami, nuppi dáfus apartheid stivrejupmi gáibidii ollislaš ođđasitorganiserema Mátta-Afrihkás. (Anaya 2000, 12-13.) Henriksena mielas oarjemáilmmi stáhtakonseapta ii leat buot lunddoleamos vuohki álgoálbmogiidda ollašuhttit iešmearridanvuoigatvuođa (Henriksen 2001, 14).

Eanaš álgoálbmogiin ii leat áigumuš luovvanit eret dálá stáhtain. Iešmearridanvuoigatvuohta áddejuvvo baicce nu ahte sii háliidit bearráigeahččat áššesurggiid mat guoskkahit sin ja válljet eallit iežaset eallinvuogi mielde. (Corntassel and Primeau 1995, 344; Moses 2002, 63-64.) Stáhta vuođđudeapmi ii leat áidna vuohki mo dáhkidit muhtin joavkkuid ja olbmuid vuoigatvuođa doalahit iežaset kultuvrraid, gielaid ja árbevieruid (Hannum 2002, 270). Iešmearridanvuoigatvuođa sáhtá ollašuhttit mánggain vugiin álgoálbmogiid árbevieruid, kultuvrraid ja dárbbuid vuođul (ATSIC 1/1996).

Henriksena mielas oarjemáilmmi stáhtakonseapta ii leat buot lunddoleamos vuohki álgoálbmogiidda ollašuhttit iešmearridanvuoigatvuođa. Muhtin álgoálbmogat ohcalit iehčanasvuodá ja suverenitehta, muhto dat eai leat mángasat (Henriksen 2001, p. 14). Stuurámus oassi álgoálbmogiin háliidit máhcahit iežaset hálldaseami nannendihte iežaset boahhteáiggi. Álgoálbmogat leat baicce hálideamen leat fárus servodaga huksemis ja ovddideamis. Dán rádjái álgoálbmogat leat dovdan ahte sii leat duvdojuvvon eret servodagas. (Fleras ja Elliot, 25.) Ál-

¹ Territorial integrity.

² Substance

³ Remedial procedure.

goálbmogat válljejit vuđolaš ođastusa stáhta hálddašanvuogádagas ovddabeallái iehčanasvuoda. Viidásebbot álgoálbmogat ávkašuvvet ovttasbarggus dálá stáhtain iežaset unna logu ja resurssavátnivuoda geažil. (Daes 1996, 54.)

Castellino mielas lea vejolaš ahte čuvodettiin riikkaidgaskasaš lágaid, iešmearridanvuogatuoda doaimmaheapmi sáhtta rihkkut stáhta territoriála integritehta. Territoriala integritehta prinsihpa sáhtta leat vuostálaga iešmearridanprinsihpain man vuodul buot álbmogiin geat dovde iežaset sordojuvvon, dominerejuvvon ja geavahuvvon lea vuogatuohta oččodit iešmearrideami. (Castellino 2000, 107.)

Eanaš stáhtat ákkastallet álgoálbmogiid iešmearridanvuogatuoda Leahkit áitagin suverenitehtii ja stáhtaid territoriála integritehtii. Álgoálbmogiid mielas stáhtat vajálduhttet álbmotrievtti mii bidjá eavttuid ođđa stáhta ásaheapmái. (Creeráđdi 2/1995; ATSIC 2/1998; Sámiráđdi 1/1999.) Álbmotrievtti mielde, ođđa stáhta sáhtta ásahuvvot dušše fal earenoamáš dilis, dego olmmošgoddima dahje olmmošvuogatuodaid systemáhtalaš dahje groava rihkkuma geažil, dego lea celkojuvvon ON:a Ustitlaš oktavuodaid julggaštusas¹. (Hannikainen, 83-84 ; Henriksen 2001, 9-10 ; Kingsbury, 23 ; Makkonen, 76.)

Maiddá ovddeš Olmmošvuogatuodaid komitea lahttu Scheinin oaivvilda ahte vaikke oktasaš artihkal 1 attášiige álgoálbmogiidda iešmearridanvuogatuoda, de stuorámus oassái álgoálbmogiidda ii leat vuogatuohta čuoldit eret stáhtas ja ása hit iehčanas stáhta (Scheinin 2005, 6). Julggaštusbargojoavkkus álgoálbmogat leat maid čuoččuhan ahte ii leat realisttalaš jáhkkit ahte Julggaštusevttohus goassige ovddidivččii álgoálbmogiid iehčanasvuoda (omd. ATSIC 1/1996). Iešalddiset dákkár viggamušat čuožžilit dábálaččat dallego álbmogiid iešmearrideapmi eastaduvvo. (Creeráđdi 2/1995.) Creeráđdi maid muittuhii, ahte Ustitlaš oktavuodaid julggaštusas máinnašuvvá "eará politihkalaš stáhtus". (Creeráđdi 1/1995.)

Ustitlas oktavuodaid julggaštusa vuodđojurdagin lea ahte go stáhta lea ásahuvvon, de stáhta lahtut fertejit buktit ovdan iežaset gáibádusaid stáhta politihkalaš

¹ Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations (Váldočoahkkima cealkámuš 2625 (XXV) golgotmánu 24. beaivvi 1970)

vuogádaga bokte, eaige ođđa stáhta ásaheami bokte. Muhto jos našunála politihkalaš vuogádat šaddá eahpedemokrátalažžan ja olggusteaddji vuogádahkan, de dalle sáhtta bohciidit vuoigatvuohta ásaht ođđa stáhta. (Daes 1996, 52.) Vaikke álgoálbmogat leat čuoččuhan ahte sis eai leat gáibádušat ásaht sierra stáhta, de dán vejolašvuođa ii sáhte gielidit. Muhtimin álgoálbmogiin sáhtta šaddat dilli mii bágge sin ásaht sierra suverena stáhta dego Nuorta-Timoras lea dilli. (Creeráđdi 1/1996.)

Ted Moses konkludere čuovvovaččat, "álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa bistevaš biehttaleapmi sáhtta loktet čuoldinvuoigatvuođa" (Moses 2000, p. 166). Čuoldinvuoigatvuohta gávdno dalle jos muhtin joavkku vuostá lea vuoigatmeahtumis vealaheapmi, roavva olmmošvuoigatvuođaid rihkkun mii lahkona álbmotgoddima dahje jos eai leat muđuid vejolašvuođat gádjut joavkku dahje álbmoga. (Murswiek, 37; Hannum 2002, 270). Riikkaidgaskasaš lánka sáhtta addit maid vuoigatvuođa geavahit militeara fámuid jos muhtin álbmoga iešmearridanvuoigatvuohta lea válddálášvuođain gildojuvvon (Cassese 2005, 374).

Austrália ráđdehus lei ovttaoaivilis álgoálbmogiin 1995:s go čuoččuhii ahte dálá riikkaidgaskasaš lánka ii atte vejolašvuođa ásaht sierra stáhta earágo roavva rihkkosiid geažil. Ieš iešmearrideapmi ii Austrália lánkadulkoma mielde addán vuoigatvuođa čuoldit eret stáhtas. Austrália mielas dárbbášuvai konstruktiiiva ja vuđolaš dulkon das maid iešmearrideapmi stáhta siskkobealde sáhtášii dárkkuhit. Suverena iehčanasvuohta ii orron leahkimin dárbbášlas. (Informašuvdna Austrália ráđdehusas, 1995.) Austrália konteavsttas iešmearrideapmi ollašuhttin dáh-páhuvai álgoálbmogiid ovddasteaddji orgánaid bokte (Austrália 1/1995). Dán oaivila Austrália nuppástuhtii 1998 ja celkkii ahte iešmearrideapmi sáhtta geavahit dušše árbevirolaš dekolonialiserenkonteavsttas ja danin iešmearrideami ii galggašii čáhkkehít julggaštussii (Austrália 1/1998.)

Norgga ráđdehus deattuhii demokrátalaš ráđdenvuogádaga mearkkašumi álgoálbmogiid vuoigatvuođaid oktavuodas. Buot oasis stáhta álbmogis fertejit beassat oassálastit demokrátalaš proseassaide. Dán vuogádaga siskkobealde lea maid sadji álgoálbmogiid ovddasteaddji/representatiivva stivrenvuogádagaide. (Norga 1/1995.)

Jagi 1997 čoahkkimis Suopma guottihii Julggaštusevttohusa iešmearridanartihkkala, muhto seammás oaivvildii ahte dát guoská dušše siskkáldas iešmearrideapmái. Suoma oainnu mielde olgguldas iešmearrideapmi oaivvildii politihkalaš iehčanasvuoda. (Suopma 1/1997.) Sámiráđđi reagerii garrasit Suoma oidnui. Sámiráđđi čuočuhii ahte álgoálbmogiid iešmearrideami meroštallan lea vealaheapmi. (Sámiráđđi 1/1997.) Seammá ságastallan joatkašuvai jagis 2000 gos Suopma fas evttohii siskkáldas ja olgguldas iešmearrideami sirrema ja Sámiráđđi hilggui evttohusa (Sámiráđđi 1/2000.)

Maid ATSIC oaivilis stáhtaid viggamuš biđget iešmearridanvuoigatvuoda siskkáldas ja olgguldas vuoigatvuhtii, lea dušši. Iešmearridanvuoigatvuohta geatnegahtta stáhtaid dohkkehit álgoálbmogiid vuoigatvuođaid siskkáldasat, muhto seammás maid riikkaidgaskaččat. Álgoálbmogiid oassálastin ON:a forumaide lea okta ovdamearka iešmearrideami olgguldas ovdanbuktimis mas ii leat áigumuššan čuoldit eret stáhtas. (ATSIC 1/2000.) Čoahkkimis lea maid ákkastallon ahte jos geardde álgoálbmogiin lea čuoldinviggamušat, de ammal sii eai livčče ráđđádallamin stáhtain ON:a forumain, muhto livčče baicce ruovttus soahtimin stáhta vuostá.

Kanáda, Suopma ja Norga leat cealkán ahte leat gárvásat dohkkehit álgoálbmogiid iešmearrideami nu guhká go dat ii áitte stáhtaid territoriála integritehta (Kanáda 1/1996; 1/1998; 1/2000; Suopma 1/1997; 1/1999; Norga 1/1999). Suopma evttohii sáhkavuorui 1997-1999 lasihit čuoovovaš teavstta julggaštussii: "Nothing in this Declaration may be construed as permitting any activity contrary to the purposes and principles of the UN, including sovereign equality, territorial integrity and political independence of States." Sámiráđi ja Creeráđi oainnu mielde dát lei dárbbášmeahtun daningo álbmotriekti ii atte obbalaš vuoigatvuoda čuoldit eret stáhtas. (Sámiráđđi 1/1997; Creeráđđi 1/2000.)

Norgga evttohus julggaštussii mii ovdanbuktui jagis 2002, nuppástuhtii ságastallama. Evttohussii lei lasihuvvon oassi Ustitlaš oktavuodaid julggaštusas mii suodjala stáhtaid territoriála integritehta. Norgga áigumuššan lei dáinna lágiin oažžut oassebeliid lahkoniit oaiviliiguin. Stáhtaid stuorámus fuollan lei leamaš sin territoriála integritehta, nappo Norga lei geahččalan čoavdit dán fuola lasáhusain. Kanáda doarjjui Norgga evttohusa (1/2002). Vaikke Austrália mielas Norgga evtto-

hus lei buorre, de dat ii lean doarvá. Austrália evttohii ohpihii ahte sátni iešmearrideapmi ii geavahuvvon obbanassiige julggaštusas. (Austrália 1/2002.) Sámiráđđi guottihii Norgga evttohusa ja oinnii ahte evttohus sáhtii buktit konsensusa iešmearridanvuoigatvuhtii julggaštusas (Sámiráđđi 1/2002).

Kanáda alimusriekti lea cealkán *Quebec Čuoldin Áššis*¹ ahte riikkaidgaskasaš láhka addá čuoldinvuoigatvuođa dušše ovddes kolonijjaide, goas olggoriikkalaš militeara fápmu vealaha/duolbmá álbmoga dahje jos muhtin olmmošjoavkkus lea gildojuvvon vejolašvuohta oassálastit stivrenproseassaide. Dán golmma eavttu mielde lea olmmošjoavkkus olgguldas iešmearridanvuoigatvuohta daningo sin siskkáldas iešmearridanvuoigatvuohta lea gildojuvvon. Dán oktavuodas alimusriekti oaivvildii Quebec provinssa áigumuša čuoldit eret Kanádas ja ásahit sierra stáhta. Scheinin mielas leat earáge vejolašvuođat ollašuttit olgguldas iešmearridanvuoigatvuođa go čuoldin eret stáhtas. Dát sáhtta leat dego ovddastit iežas álbmoga riikkaidgaskasaš forumain. Earret eará Suoma Sámediggeláhka dovdasta sápmelaččaid olgguldas iešmearridanvuoigatvuođa man hálddaša Sámediggi. (Scheinin 2005, 7-8.)

¹ *Quebec Secession Case*. [1998] 2 S.C.R. (Scheinin 2005, 8).

5 JURDDABOHTOSAT

Julggaštusevttohusbarggus ja eará forumain ja proseassain, álgoálbmogat leat dávjá čuoččuhan ahte dekolonialiserenproseassa mii vulggii johtui 1960-logus, ii leat goassige olahán sidjiide. Julggaštusevttohusbargu lea leamaš álgu álgoálbmogiid dekolonialiserenprosessii. Jos Julggaštusevttohus dohkkehuvvo, de stáhtat leat dohkkehan ahte álgoálbmogat leat iešmearrideaddji servodagat. Dashan dekolonialiseremis lea gažaldat.

Liberála politihkalaš teoriija ovttaskasolbmo vuoigatvuođain mii vuođđuduvvo 1600-logu filosofaide, ii heive njuolga álgoálbmogiid kontekstii. Álgoálbmogat eai leat goassige lohkan ahte sii eai ane ovttaskasolbmo vuoigatvuođaid dehálažžan ja ahte dat eai ferte guoskat maid álgoálbmogiidda. Maid álgoálbmogat leat baicce čuoččuhan lea, ahte stuorámus váikkuhus álgoálbmogiid heajos dilis ja marginaliserejuvvon sajádagas boahdá das ahte álgoálbmogiid kollektiivva olmmošvuoigatvuođat eai leat dohkkehuvvon. Mii ávki lea ovttaskasolbmo giella- ja kultuvravuogitvuođain, jos dán gielas ja kultuvrras ii leat ceavzinvejolašvuohta. Álgoálbmogiid kollektiivva vuoigatvuođat leat vuoigatvuođat mat suddjejit álgoálbmogiid váldoservodaga sisabahkkema vuostá.

Álgoálbmogat leat čuoččuhan áiggi čađa ahte álgoálbmogiid servodagat leat leamaš iešmearrideaddji servodagat. ON:a vuođđudeami ja álgoálbmogiid máilmeviidosaš fierbmádaga čuožžileami bohtosin álgoálbmogat fievrridedje ságastallama ja gáibádusa iešmearrideamis riikkaidgaskasaš deaivvadanbáikkiide, eandalitge ON:a olmmošvuoigatvuođaid regiibmii. Olmmošvuoigatvuođaid regiibma vuođđuduvvui oalle guhkás liberalisttalaš jurdagiidda maid mielde rasionálalaš ovttaskas olbmo ferte suddjet stáhta bahkkema vuostá.

Álgoálbmogiid lihkadusat álge 1960- ja 70-loguin, vuostten stáhta dásis ja de riikkaidgaskasaččat. Máilmeviidosaš álgoálbmotlihkadus lea lihkostuvvan ovdidit álgoálbmotáššiid ON:a olmmošvuoigatvuođaregiibma áššelistui. Álgoálbmogat lihkostuvve ovddidit oktasaš identitehta, mii lea álgoálbmotlihkadusa vuođđun. Máilmeviidosaš álgoálbmotidentitehta lea vuođuštuvvon ovttalágan kolo-

nialismahistorjjás mas marginaliseren, assimileren ja akkultureren leat gullelaš oasit.

Álgoálbmogiid lihkadus Kanádas, Sámis ja Austrálias bissehii suddadanviggamušaid ja bággii riektestáhtaid guorahallat iežaset álgoálbmotpolitiikka. Dát stáhtat ledje meroštallan iežaset riektestáhtan man vuodđun lei olmmošvuoigatvuođaid ja vuoiggalašvuođa gudnejahttin. Stáhtain šattai gudneáššiiin gullat stáhtaide mat gudnejahtte iežas olbmuid olmmošvuoigatvuođaid ja kritiseredje eará riikkaid olmmošvuoigatvuođapolitiikka. Go álgoálbmogat ihte riikkaidgaskasaš forumaide ja ovdanbukte man heajos diliin sii orro, de ii orron šat stáhtaide heivemin kritiseret olmmošvuoigatvuođaid riikkuma ii-riektestáhtain. Eandalitge Kanáda ja Davviriikkat leat hui raši riikkaidgaskasaš kritihkkii. Nu lei maid Austráalia ovdalgo ođđa olgeš ráđđehus bođii fápmui.

Olmmošvuoigatvuođaid regiibma mii lea hábmejuvvon suodjalit ovttaskasolbmo stáhta vuostá lea rahpan vejolašvuođa ovddidit álgoálbmogiid vuoigatvuođaid. Álgoálbmogat leat fuobmán ahte sii sáhttet geavahit álbmotrievtti ja eandalitge olmmošvuoigatvuođaid kolonialisma vuostálastimii ja iešmearrideami máhcaheapmái.

Riikkaidgaskasaš forumain mas álgoálbmogat leat ovddidan iežaset áššiid lea na-na oktasaš dovdu. Álgoálbmogat leat hábmen oktasaš álgoálbmot identitehta man vuodđun lea kolonialisma ja iešmearrideami massin. Dákkár identitehta gohččoduvvoge vuostálastinidentitehtan.

Álgoálbmogiid fierpmádat geavaha álbmotrievtti ságastallamis ja argumenteremis álgoálbmogiid vuoigatvuođaid bealis Julggaštusbargojoavkkus. Ironiija lea ahte dát seamma lánka ásahuvvui legitimiseret kolonialisma Kolumbusa vuosttas Amerihká mátkki maŋŋá. Vaikke vuosttas lánkačeahppiid mielas álgoálbmogiin lei muhtin muddui vuoigatvuohta eatnamiidda ja dan hálddašeapmái, de dát ii ollu bissehan kolonialisma báruid. Váldi ja riggodagat ledje sihke stáhtaide ja ovttaskas sisafárrejeaddjiide stuorra seaktin, eaige lánkačeahppiid analysat guhkin Eurohpas sáhtta bissehit sin lávdama.

Lea čielggas ahte olmmošvuoigatvuođat leat dávjá eanetge morálalaš ofelaččat go duodalaš vuoigatvuođat maid stáhtat čuvvot. Olmmošvuoigatvuođaid regiimma stuorámus váttisvuohtan lea ollašuhttin, nu ahte stáhtat sáhtet bures vihkehállat čuvvotgo olmmošvuoigatvuođaid dan mielde mo dat lea dahje ii leat sidjiide ávkkálaš. Gávdnojit maid ovdamearkkat mat addet doaivvaga álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuođaid bealis. Nuorta-Timora álgoálbmogat ožžo iešmearrideami vaikke gárte guhká gillát Indonesia suddanviggamušain ja militeara doaimmain. Álgoálbmogiid vuoigatvuođat ságastallojit viidát sihke stáhta siskkobealde ja riikkaidgaskasaččat. Vel golbmalotjagi dassái dát lei hui hárvenaš. ON:a Álgoálbmotáššiid bissovaš foruma vuođđudeapmi doallá fuola ahte ON šaddá bargat álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuođaid ja dilálašvuođaid ovdii.

Riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođaid láhka lea cealkán kolonialismma áigásaš jurddašuvuogi dohkkeameahttumin otná beaivve. Álgoálbmogiid primitivitehta vuođul ásahuvvui suverenitehtta Austráliei. Dál sihke riikkaidgaskasaš servodat ja Austrálie alimusriekti leat dubmen doktriinna geavaheami. Kanádas ja Sámis nomádaálgoálbmogat masse eatnamiid daningo eai gilván eatnama. Lockelaš jurddašuvuogi mielde eanaoamasteami sáhtta oččodit dušše eatnama geavaheamis go sutnje aidna dohkálaš eanageavaheapmi lei dan gilvin. Muhto dál lea sihke Kanadas ja Norggas dovddastuvvon ahte álgoálbmogat oamastedje iežaset eatnamiid ovdal kolonialisma. Sávvamis ja jáhkimis maid Suopma ja Ruotta šaddet čuovvut dan seamma bálgá.

Julggaštusevttohus lea earenoamáš áššegirji ON:a historjjás. Álgoálbmogat, geaidda áššegirji lea ávkkálaš, leat ieža oassálastán áššegirji ráhkadeapmái. Julggaštusevttohus lea viiddis ja guoskkaha mánggaid álgoálbmogiidda dehálaš áššiide. Váldoulbmilin lea oažžut dievaslaš olmmošvuoigatvuođasuodjalusa, iešmearrideami ja vuoigavuođa ollásit beassat oassálastit servodagas. Julggaštusevttohus gieđahallá earret eará kultuvrralaš, oskkolaš ja gielalaš vuoigatvuođaid ja oahpahusa, čuvgehusdoaimbajuid, mediija ja fágalaš vuoigatvuođaid. Dat gieđahallá maid álgoálbmogiid vuoigatvuođa beassat oassálastit servodaga mearridanproseassaide. Okta bealli dás lea dat ahte riikkat leat geatnegahtton jearrat álgoálbmogiin lobi ovdalgo mearridit dakkár áššiid, mat gusket

álgoálbmogiidda. Julggaštusas leat maid mearrádusat eanavuoigatvuođaid ja álgoálbmogiid iežaset riektevuoigadagaid dohkkeheami birra.

Julggaštusbargojoavku lea leamaš earenomáš sáгатallanbáiki álgoálbmogiid vuoigatvuođain. Jo dat, ahte álgoálbmogat leat leamaš fárus julggaštusa dálá teavstta hábmemis, lea hui earenoamáš ON:s. ON lea stáhtaidgaskasaš organisašuvdna man miellahtun leat suverena stáhtat. Dieđusge jo ieš olmmošvuoigatvuođavuogádat mii lea oassin ON:as, lea jo álggu rájes hástán stáhtaid suverenitehta. Álgoálbmogiid oassálastin bargojovkui lea vuosttas geardi ON:a historjjás go earáin go stáhtain lea dákkár sajádat ON:a proseassas. Vaikke álgoálbmogiin ii leat virggálaš jjeanastan- ja evttohanváldi, de praktihkas álgoálbmogat besset doallat sáhkavuoruid seammaláhkai go stáhtat. Stuurámus oassi stáhtain oaivvildit ahte sii eai boađe bágget álgoálbmogiid ala julggaštusa man sii eai háliit. Nappo álgoálbmogiin lea vetovuoigatvuohta.

Sihke stáhtaide ja álgoálbmogiidda lea ollu vuordámušat julggaštusa gárvvisteamis. Muhtimat geahčadit jo ovddosguvlui ja háliidit álgit bargat geatnegahtti álgoálbmogiid vuoigatvuođaid konvenšuvnnain. Dát bargu ii šatta goassige álggahuvvot jos julggaštus ii vuostten dohkkehuvvo. Bargu ii loahpahuvvon álgoáigemearis, vuosttas álgoálbmogiid logijagi oktavuodas. Go ON:a olmmošvuoigatvuođaid ráđđi dohkkehii julggaštusa 2006:s de lei manngasiin jahkku ahte julggaštus dohkkehuvvo maid ON:a válđočoahkkimis seamma jagi. Nu ii geavvange, ja bargu joatkašuvvá. Dáidda stáhtaide ja álgoálbmogiidda, geat duodas háliidit oaidnit julggaštusa dohkkeheami, lea dál hástalussan ON:a válđočoahkkain.

Stáhtaid ja álgoálbmogiid argumeanttat sakka lahkonedje Bargojoavkku sáгатallamiin. Álgoálbmogat, geat eai lean álggus gárvásat dohkkehit makkárgenupástusa, dohkkehit ahte originála teaksta sáhtta rievdaduvvot. Eaktun lei ahte teaksta ii oaččo leat fuonit go álgoevttohusas. Álgoálbmogiid odđa strategiijas lei stuorra mearkkašupmi. Lea jáhkehahtti ahte jos strategiija ii livččii dán olis nupástuvvan, de Julggaštusevttohusbargu livččii nohkan jahkái 2004.

Maid stáhtat leat eanet ahte eanet dohkkehišgoahtán álgoálbmogiid iešmeardanvuoigatvuođa ja dasa gullelaš sáгатallama. Bargojoavkku álgojagiin stáhtat eai dohkkehan doahpaga *álgoálbmot* geavaheami. Jagis 2004 Sámiráđđi áiccai

ahte ii oktage stáhta lean hállan doahpaga geavaheami vuostá. Meroštallan, kollektiivva vuoigatvuođat ja territoriála integritehtta leat doahpagat mat mannet latnjalassii julggaštusas. Go territoriála integritehttii evttohuvvui čoavddus man ollusat ledje gárvásat dohkkehít, de das lei fas positiivvalaš váikkuhus meroštallama ja obbalaš iešmearrideami ságastallamii.

Álgoálbmogiid vuoigatvuođat leat sakka ovdánan maŋimuš golbma logijagis. Olmmošvuoigatvuođaid áššedovdit leat buktán ollu odđa dieđuid, teoriijaid ja analysaid ságastallamii álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuođain ja eandalitge iešmearridanvuoigatvuođas. Ollu ON:a proseassat ja vuogádagat leat šaddan maid veardádallat álgoálbmogiid iešmearrideami. Olmmošvuoigatvuođaid komitea lea cealkán ahte 1966 konveanttaid oktasaš artihkal guoská maid álgoálbmogiidda. Maid Nállevalaheami eastadankomitea lea almmuhan sullášas bohtosiid. Álgoálbmogiin lea hui earenoamáš sajádat riikkaidgaskasaš servodagas ja sin iešmearrideapmi hástá stáhtaid suverenitehta ja kolonisttalaš hálddašanstruktuvrraid.

Álgoálbmogiid iešmearrideapmi lea ollu dutkojuvvon eandalitge juridihká bealde. Dalle leat eanáš deaddu ožžon juridihkálaš argumeanttat. Dán barggu čáđadeaddiin fuobmájin mánggaid miellagiddevaš fáttáid ja teemaid maid sáhtašii riikkaidgaskasaš gáskavuodaid dieđasuorggi bealde dutkat. Álgoálbmogiid máilmeviidosaš identitehta livččii jo okto miellagiddevaš fáttá ja mo álgoálbmogat dovdet dán oktasaš identitehta. Livččii maid hui miellagiddevaš dutkat mo álgoálbmogiid riikkaidgaskasaš fierbmádat doaibmá ja mo strategiat hápmjuvvojit. Maŋit fáttás lean dan veardde áican, ahte mánggain riikkaidgaskasaš ollašuvvamiin lea dárbbášuvvon fitmatvuođa, smáđehkisvuođa ja binnánaš lihkuhtá maid.

GÁLDOLISTU

Agnew , John A. 1998. *Geopolitics. Re-visioning World Politics*. London: Routledge.

Alfred, Taiaiake. 1999. *Peace, Power, Righteousness an Indigenous Manifesto*. Canada: Oxford University Press.

Alfredsson, Gudmundur. 1996. 'Different Forms of and Claims to the Right of Self-Determination' girjgis Donald Clark ja Robert Williamson (doaim.), *Self-Determination International Perspectives*, s. 58-86. London: Macmillan Press Ltd.

Anaya, S. James. 1996. *Indigenous Peoples in International Law*. New York: Oxford University Press.

_____. 2000. 'Self-Determination as Collective Human Right under Contemporary International Law'. In Pekka Aikio and Martin Scheinin (eds.), *Operationalizing the Right of Indigenous Peoples to Self-Determination*, pp. 3-18. Turku/Åbo: The Institute for Human Rights, Åbo Akademi University.

_____. 2002. 'The Contours of Self-Determination and its implementation: Implications of Developments Concerning Indigenous Peoples', Girjgis: Alfredsson ja Stavrapoulou (doaim.), *Justice Pending: Indigenous Peoples and Other Good Causes*, s. 5-14. Hague: Martinus Nijhoff.

Armitage, Andrew. 1995. *Comparing the Policy of Aboriginal Association*. Vancouver: UBC Press.

Baer, Lars-Anders. 2000. "The Right of Self-Determination and the Case of the Sami" girjgis Pekka Aikio and Martin Scheinin (eds.), *Operationalizing the Right of Indigenous Peoples to Self-Determination*, pp. 223-231. Turku/Åbo: The Institute for Human Rights, Åbo Akademi University.

- Barsh, Russel and Khattak, Nadia. 2002. "Non-governmental Organisations in Global Governance: Great Expectations, Inconclusive Results". Girjgis: Alfredsson ja Stavrapoulou (doaim.), *Justice Pending: Indigenous Peoples and Other Good Causes*, s. 15-31. Hague: Martinus Nijhoff.
- Beitz, Charles R. 1991. 'Sovereignty and Morality in International Affairs'. Girjgis David Held (doaimm.), *Political Theory Today*, pp. 236-254. Stanford, California: Stanford University Press.
- Brown, Chris. 2002. *Sovereignty, Rights and Justice. International Political Theory Today*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Cassese, Antonio. 1995. *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. 2005. *International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Castellino, Joshua. 2000. *International Law and Self-determination*. Hague: Martinus Nijhoff Publisher.
- Castellino, Joshua ja Allen, Steve. 2003. *Title to Territory in International Law*. Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Chartrand, Paul L. A.H. 1996. "Self-Determination without a Discrete Territorial Base?" Girjgis Donald Clark ja Robert Williamson (doaim.), *Self-Determination International Perspectives*, s. 302-312. London: Macmillan Press Ltd.
- Corbett, Helen. 1995. "International Indigenous Politics: The UN and beyond". Girjgis Brantenberg, Hansen ja Minde (doaim.) *Becoming Visible. Indigenous Politics and Self-government*, s. 95-99. Tromsø: The University of Tromsø.
- _____. 1996. "The Rights of Indigenous Peoples. Comparison of the rights of Sami and aboriginal peoples in Australia." Girjgis Seurujärvi-Kari ja Kulonen

(doaim.) *Essays on Indigenous Identity and Rights*, s. 40-65. Helsinki: Helsinki University Press.

Corntassel, Jeff J., and Primeau, Tomas Hopkins. 1995. 'Indigenous "Sovereignty" and International Law: Revised Strategies for Pursuing "Self-Determination'.' *Human Rights Quarterly*, Vol. 17, no. 2, pp. 343-365.

Daes, Erica-Irene. 1996. 'Right of Indigenous Peoples to "Self-Determination" in the Contemporary World Order' girjjis Donald Clark ja Robert Williamson (doaim.), *Self-Determination International Perspectives*, s. 47-57. London: Macmillan Press Ltd.

_____. 2000. 'The Spirit and Letter of the Right to Self-Determination of Indigenous Peoples: Reflections on the Making of the United Nations Draft Declaration'. Girjjis Pekka Aikio and Martin Scheinin (eds.), *Operationalizing the Right of Indigenous Peoples to Self-Determination*, pp. 67-83. Turku/Åbo: The Institute for Human Rights, Åbo Akademi University.

Delorie, Vine Jr. 1997. *Red Earth, White Lies*. Colorado: Fulcrum Publishing.

Eide, Asbjørn. 1996. 'Peaceful Group Accommodation as an Alternative to Secession in Sovereign States' girjjis Donald Clark ja Robert Williamson (doaim.), *Self-Determination International Perspectives*, s. 87-110. London: Macmillan Press Ltd.

Eidheim, Harald. 1997. "On the Organisation of Knowledge in Sami Ethno-Politics". Girjjis Harald Gaski (doaim.) *Sami Culture in a New Era. The Norwegian Sami Experience*, s. 29-61. Kárášjohka: Davvi Girji.

Epstein, Robert J. 2002. "The Role of Extinguishment in the Cosmology of Dispossession." Girjjis: Alfredsson ja Stavrapoulou (doaim.), *Justice Pending: Indigenous Peoples and Other Good Causes*, s. 45-56. Hague: Martinus Nijhoff.

- Fleras, Augie ja Elliot, Jean Leonard. 1992. *The Nations Within*. Toronto: Oxford University Press.
- Gaski, Harald ja Solbakk, John Trygve (doaim.). 1991. *cafe Boddu 1*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Gaski, Harald ja Solbakk, John Trygve (doaim.). 1995. *cafe Boddu 2*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Gaski, Harald ja Solbakk, John Trygve (doaim.). 1998. *cafe Boddu 3*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Gayim, Eyassu. 1990. *The Principle of Self-Determination: A Study of Its Historical and Contemporary Legal Evolution*. Oslo: The Norwegian Institute of Human Rights.
- _____. 1994. *The UN Draft Declaration on Indigenous Peoples, Assessment of the Draft Prepared by the Working Group on Indigenous Population*. Rovaniemi: The Northern Institute for Environmental and Minority Law, University of Lapland.
- Hannikainen, Lauri. 1998. 'Self-Determination and Autonomy in International Law'. In Markku Suksi (ed.), *Autonomy: Application and Implications*, s. 79-96.. The Hague: Kluwer.
- Hannum, Hurst. 1996a. 'Self-Determination in the Post-Colonial Era' girjjis Donald Clark ja Robert Williamson (doaim.), *Self-Determination International Perspectives*, s. 13-44. London: Macmillan Press Ltd.
- _____. 1996b. *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- _____. 2002. "A Principled Response to Ethnic Self-Determination Claims". Girjjis: Alfredsson ja Stavrapoulou (doaim.), *Justice Pending: Indigenous Peoples and Other Good Causes*, s. 263-274. Hague: Martinus Nijhoff.

Harrison, Ross. 2003. *Hobbes, Locke and Confusions' s Masterpiece*. Cambridge: Cambridge University Press.

Henderson, James (Sákej) Youngblood. 2000. "The Context of the State of Nature". Girjgis: Battiste, Marie. *Reclaiming Indigenous Voice and Vision*, s. 11-38.

Henriksen, John Bernhard. 1999. *Saami Parliamentary Co-Operation. An Analysis*. Guovdageaidnu and Copenhagen: Nordic Sámi Institute and IWGIA document No. 93.

_____. 2000. 'The Right of Self-Determination: Indigenous Peoples v. States'. Girjgis Pekka Aikio ja Martin Scheinin (doaim.), *Operationalizing the Right of Indigenous Peoples to Self-Determination*, s. 131-141. Turku/Åbo: The Institute for Human Rights, Åbo Akademi University.

_____. 2001. 'Implementation of the Right of Self-Determination of Indigenous Peoples'. *Indigenous Affairs*, 3/01, s. 6-21. København: IWGIA.

_____. 2002. 'Har kravet om samisk rett till selvbestemmelse støtte i folkeretten'. *Diedut*, 2/02, pp. 30-74. Guovdageaidnu, Sámi Instituhtta.

Henriksen, Marit B. 2004. *Sámegiela doavttirgrádabarggu čálán diedusge sámegillii! Vai...?*

Hirvonen, Vuokko. 1998. *Sámeeatnama jienat. Sápmelaš nissona bálggis girječállin*. Vasa: Ykkös-Offset Oy.

Hobbes, Thomas 1999 (1651): *Leviathan eli kirkollisen ja valtiollisen yhteiskunnan aines, muoto ja valta* (suom. Tuomo Aho). Tampere: Vastapaino.

Isaksson, Pekka ja Jokisalo, Jouko 1998: *Kallonmittaajia ja skinejä -rasismien aatehistoria*. Helsinki: Hakapaino Oy.

- Iverson, Duncan. 2002: *Postcolonial liberalism*. New York: Cambridge University Press.
- Iverson, D., Patton, P. ja Sanders, W. 2000: *Introduction*. Girjjes: Iverson, Patton ja Sanders. *Political Theory and the Rights of Indigenous Peoples*. Cambridge University Press, New York.
- Jayawickrama, Nihal. 1996. "The Right of Self-Determination: A Time for Re-invention and Renewal". Girjjes Donald Clark ja Robert Williamson (doaim.), *Self-Determination International Perspectives*, s. 354-374. London: Macmillan Press Ltd.
- Johnston, Darlene M. 1986. "The Quest of the Six Nations Confederacy for Self-Determination", *University of Toronto Faculty of Law Review*, 44, s. 1-32. Canada: Carswell Publishing.
- Kingsbury, Benedict. 2000. "Reconstructing self-determination: A Relational Approach". In Pekka Aikio and Martin Scheinin (eds.), *Operationalizing the Right of Indigenous Peoples to Self-Determination*, s. 19-37. Turku/Åbo: The Institute for Human Rights, Åbo Akademi University.
- Kirby, Michael. 1996. "Self-Determination: A Consideration of the Present and a Glimpse into the Future". Girjjes Donald Clark ja Robert Williamson (doaim.), *Self-Determination International Perspectives*, s. 375-385. London: Macmillan Press Ltd.
- Kymlicka, Will. 2000. *Politics in the Vernacular. Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- Lehtola, Veli-Pekka. 1997. *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- _____. 2000. "Kansain välit – monikulttuurisuus ja saamelaishistoria". Girjjes Seurajärvi-Kari (doaim.) *Beaivvi mánát. Saamelaisten juuret ja nyky aika*, s. 185-196. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

_____. 2005. *Saamelaisten Parlamentti*. Inari: Saamelaiskäräjät.

Makkonen, Timo. 2000. *Identity, Difference and Otherness. The Concepts of "People", "Indigenous People" and "Minority" in International Law*. Helsinki: Faculty of Law, University of Helsinki.

Malezer, Les. 2005. "Permanent Forum on Indigenous Issues: Welcome to the Family of the UN". Girjjis Castellino ja Walsh (doaim.) *International Law and Indigenous Peoples*, s. 67-86. The Raol Wallenberg Institute, Human Rights Library, volume 20. Leiden: Koninklijke Brill NV.

Minde, Henry. 1995. "The International Movement of Indigenous Peoples: A Historical Perspective". Girjjis Brantenberg, Hansen ja Minde (doaim.) *Becoming Visible. Indigenous Politics and Self-government*, s. 9-25. Tromsø: The University of Tromsø.

_____. 2003. "The Challenge of Indigenism: The Struggle for Sami Land Rights and Self-Government in Norway 1960-1990". Girjjis Jentoft, Minde and Nilsen (doaim.), *Indigenous Peoples. Resource Management and Global Rights*, s. 75-104. Delft, Netherlands: Eburon Academic Publishers.

Moses, Ted. 2000. 'The Right of Self-Determination and Its Significance to the Survival of Indigenous Peoples'. Girjjis Pekka Aikio and Martin Scheinin (doaim.), *Operationalizing the Right of Indigenous Peoples to Self-Determination*, s. 155-178. Turku/Åbo: The Institute for Human Rights, Åbo Akademi University.

_____. 2002. "Renewal of the Nation". Girjjis: Alfredsson ja Stavrapoulou (doaim.), *Justice Pending: Indigenous Peoples and Other Good Causes*, s. 57-67. Hague: Martinus Nijhoff.

Murswiek, Dietrich. 1993. "The Issue of a Right of Secession – Reconsidered". Girjjis Christian Tormuschat (doaim.) *Modern Law of Self-Determination*, pp. 21-40. Dordrecht: The Kluwer.

NÁČ (Norgga almmolaš čilgehus) 1984:18 S *Sámi vuoigatvuođaid dili birra*, Oslo: Statens folvaltningstjeneste.

Näkkäljärvi, Klemetti. 2000. "Siita eli lapinkylä yhteisöelämän perustana." Girj-
jis Pennanen ja Näkkäljärvi (doaim.), *Siiddastallan Siidoista kyliin*, s.
136-147. Inarin saamelaismuseon julkaisuja n:o 3. Inari: Saamelaismuse-
osäätiö.

Oskal, Nils. 2001: "Political Inclusion of the Saami as Indigenous People in Nor-
way". Journalis: Føllesdal, Andreas (doaim.) *Special Issues on Sami Rights
in Finland, Norway, Russia and Finland*. International Journal on Minority
and Group Rights, Vol. 8 Nos. 2-3. Netherlands: Kluwer Law International.

Pedersen, Steinar. 1996. "Saami Rights: A Historical and Contemporary Out-
look." Girjjis Seurujärvi-Kari ja Kulonen (doaim.) *Essays on Indigenous
Identity and Rights*, s. 66-86. Helsinki: Helsinki University Press.

_____. 1999. "Finnmärkku eananoamasteapmi ja kolonijalisma". Magga, Ole Hen-
rik (doaim.) *Sámi dieđalaš áigečála*, 1/1999, s. 66-71. Sámi allaskuvla,
Sámi Instituhtta, Romssa universitehta.

Regnor, Mákká. 1999. "Čearddalašvuohta ja giella 1800-logu dáža historjjálaš
gálduin". Magga, Ole Henrik (doaim.) *Sámi dieđalaš áigečála*, 1/1999, s.
27-45. Sámi allaskuvla, Sámi Instituhtta, Romssa universitehta.

Reynolds, Henry. 1996. *Aboriginal Sovereignty*. St Leanards: Allen & Unwin.

_____. 1998. "Sovereignty". Girjjis: Nicolas Peterson ja Will Sanders (doaim.) *Ci-
tizenship and Indigenous Australians*. Cambridge: Cambridge University
Press.

Rosas, Allan. 2001. "The Right of Self-Determination". Girjjis Eide, Crause ja Ro-
sas (Doaim.), *Economis, Social and Cultural Rights*, s. 111-118. Hague:
Martinus Nijhoff.

- Rosseau, Jean-Jacques. 2000 (1754): *Tutkielma ihmisten välisestä eriarvoisuudesta, alkuperästä ja perusteista*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Sanders, Douglas. 1983. "The Re-Emergence of Indigenous Questions in International Law". *Canadian Human Rights Yearbook*, 3, s. 3-30. Carshwell Publishing.
- Scheinin, Martin. 2000. 'The Right to Self-Determination Under the Covenant on Civil and Political Rights'. In Pekka Aikio and Martin Scheinin (doaim.), *Operationalizing the Right of Indigenous Peoples to Self-Determination*, s. 179-199. Turku/Åbo: The Institute for Human Rights, Åbo Akademi University.
- Schön, David. 1983. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*.
- _____. 2005. "What are Indigenous Peoples?". Girjjis: Nazila Ghanea ja Alexandra Xanthaki (doaim.), *Minorities, Peoples and Self-Determination*, s. 3-13. Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Sim, Stuart ja Walker, David. 2003. *The Discourse of Sovereignty, Hobbes to Fielding*. Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Smith, Linda Tuhivai. 1999: *Decolonizing methodologies. Research and Indigenous Peoples*. Zed Books Ltd, London and New York.
- Stavenhagen, Rodolfo. 1996. 'Self-Determination: Right of Demon' girjjis Donald Clark ja Robert Williamson (doaim.), *Self-Determination International Perspectives*, s. 1-11. London: Macmillan Press Ltd.
- Swepston, Lee ja Alfredsson, Gudmundur. 2002. "The Rights of Indigenous Peoples and the Contribution by Erica Daes". Girjjis: Alfredsson ja Stavrapoulou (doaim.), *Justice Pending: Indigenous Peoples and Other Good Causes*, s. 69-77. Hague: Martinus Nijhoff.

Thornberry, Patrick. 2002: *Indigenous Peoples and Human Rights*. Manchester University Press, Manchester.

Tully, James. 1995: *Strange Multiplicity. Constitutionalism in an Age of Diversity*. Cambridge : Cambridge University Press.

_____. 2000. "The Struggles of Indigenous Peoples for and of Freedom". Girjjis: Ivison, Patton and Sanders (doaim.) *Political Theory and the Rights of Indigenous Peoples*, s. 36-59. Cambridge University Press, New York.

UNPO – Unrepresented Nations and Peoples Organisation. 2005. *Aboriginals of Australia*. URL (Fidnemis 29.7.2005.)

<http://www.unpo.org/member.php?arg=04>

Van Dyke, Vernon. 1995. "The Individual, the State, and Ethnic Communities in Political Theory" girjjis Kymlicka, Will (doaim.) *The Rights of Minority Cultures*, s. 31-56. Oxford: Oxford University Press.

Williams, Robert A. Jr. 1990. Encounters on the Frontiers of International Human Rights Law: Redefining the Terms of Indigenous Peoples' Survival in the World", *Duke Law Journal*, 1990, s. 660-704.

Wright, Ronald. 1993: *Stolen Continents. The New World Through Indian Eyes*. Toronto: Penguin Books.

Xanthaki, Alexandra, 2005: "The Right to Self-Determination: Meaning and Scope" girjjis Ghanea, Nazila ja Xanthaki, Alexander (doaim.) *Minorities, Peoples and Self-Determination*, s. 15-33. Leiden: Koninklijke Brill NV.

Young, Iris Marion. 2000. "Hybrid Democracy: Iroquois Federalism and the Post-colonial Project" Girjjis: Ivison, Patton and Sanders (doaim.) *Political Theory and the Rights of Indigenous Peoples*, s. 237-258. New York: Cambridge University Press.

_____. 2004. "Two concepts of self-determination". Girjjis: May, Modood ja Squires: *Ethnicity, Nationalism, and Minority Rights*, s. 176-195. Cambridge: Cambridge University Press.

JULGGAŠTUSBARGOJOAVKKU SÁHKAVUORUT:

ATSIC 1/1996: *Statement delivered by Mick Dodson on behalf of the Aboriginal and Torres Strait Islanders Commission, Aboriginal and Torres Strait Islander Justice Commissioner and National Aboriginal and Torres Strait Islander Legal Services Secretariat. 21.10.-1.11.1996.*

ATSIC 1/1997: *Statement on Article 3 by the Aboriginal and Torres Strait Islanders Commission, Aboriginal and Torres Strait Islanders Social Justice Commission, Foundation for Aboriginal and Islander Research Action, Indigenous Women Aboriginal Corporation,, National Aboriginal and Islander Legal Services Secretariat, National Secretariat of Torres Strait Islander Organizations, New South Wales Aboriginal Land Council, Tasmanian Aboriginal Centre. 30.10.1997.*

ATSIC 1/1998: *Statement by the Aboriginal and Torres Strait Islanders Commission, Central Land Council, Foundation for Aboriginal and Islander Research Action, Kimberly Land Council, National Aboriginal and Islander Legal Services Secretariat, National Secretariat of Torres Strait Islander Organizations, New South Wales Aboriginal Land Council, delivered by Mick Dodson for Gatjil Djerrkura OAM, Chairperson. Collective Rights, 7.12.1998.*

ATSIC 2/1998: *Statement by the Aboriginal and Torres Strait Islanders Commission, Central Land Council, Foundation for Aboriginal and Islander Research Action, Kimberly Land Council, National Aboriginal and Islander Legal Services Secretariat, National Secretariat of Torres Strait Islander Organizations, New South Wales Aboriginal Land Council, delivered by Mick Dodson for Gatjil Djerrkura OAM, Chairperson. Self-Determination, 7.12.1998.*

ATSIC 3/1998: *Statement by the Aboriginal and Torres Strait Islanders Commission, delivered by Mick Dodson. Definition, 8.12.1998.*

ATSIC 4/1998: *Statement by the Aboriginal and Torres Strait Islanders Commission, delivered by Mick Dodson. Article 15, 9.12.1998.*

ATSIC 5/1998: *Statement by the Aboriginal and Torres Strait Islanders Commission, delivered by Mick Dodson. Article 15, 10.12.1998.*

ATSIC 1/1999: *Statement by the Aboriginal and Torres Strait Islanders Commission, Central Land Council, Foundation for Aboriginal and Islander Research Action, Indigenous Women Aboriginal Corporation, National Aboriginal and Islander Legal Services Secretariat. Self-Determination, 20.10.1999.*

ATSIC 1/2000: *Statement behalf of the Aboriginal and Torres Strait Islanders Commission, National Secretaria of Torres Strait Islander Organisation, National Aboriginal and Islander Legal Services Secretariat, Indigenous Women Aboriginal Corporation, Foundation for Aboriginal and Islander Research Action, The Caucus of the Euahlaya Traditional Owners delivered bt Commissioner Brian Butler. 2000.*

Austrália Informašuvdna Austrália ráđđehusas. *Consideration of A Draft Contained in the Annex to Resolution 1994/45 of 26 August 1994 of the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, entitled Draft "United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples" Information received from the Government of Australia. UN Doc. E/CN.4/1995/WG.15/2/Add.2. 30.11.1995.*

Austrália 1/1995: *Statement by Mr. Bill Barker on behalf of the Australian Delegation. 21.11.1995.*

Austrália 1/1998: *Article 3 – Remarks by Australia. 7.12.1998.*

Austrália 1/1999: *Self-Determination. 20.10.1999.*

Austrália 1/2002: *The Right to self-Determination. 3.12.2002.*

Creeráđđi 1/1995: *Submission by the Grand Council of the Crees: an organization in consultative status to ECOSOC.* 23.11.1995.

Creeráđđi 2/1995: *Statement by Ambassador Ted Moses, Grand Council of teh Crees: an organization in consultative status to ECOSOC.* 30.11.1995.

Creeráđđi 3/1995: *Statement by Ambassador Ted Moses, Grand Council of teh Crees: an organization in consultative status to ECOSOC.* 28.11.1995.

Creeráđđi 1/1996: *Statement by Ambassador Ted Moses, Grand Council of teh Crees: an organization in consultative status to ECOSOC. Observations on Article 3 of the Declaration on the Rights of Indigeous Peoples. Item 4, 21.10.-1.11.1996.*

Creeráđđi 2/1996: *Statement by Ambassador Ted Moses, Grand Council of teh Crees: an organization in consultative status to ECOSOC. General Observations on text and process. Item 4, 1996.*

Creeráđđi 1/2000: *Statement by the Indian Law Resource Centre, the Assembly of First Nations, the Grand Council of Crees, the International Treaty Four Secretariat Cornering the Recognition of Indigenous Peoples as Peoples with the Right of Self-Determination.* 23.11.2000.

Kanáda 1/1995: *Preliminary comments to part I.* 23.11.1995.

Kanáda 1/1996: *Canadian Statement to the Working Group.* Art. 3. 31.10.1996.

Kanáda 1/1998: *Canadian Delegation talking points.* Art. 3. 7.12.1998.

Kanáda 1/1999: *Statement by the Head of the Canadian Delegation. Self-Determination.* 20.10.1999.

Kanáda 1/2002: *Statement of the Representative of the Canadian Delegation. Articles 3, 31 and 36.* 3.12.2002.

Norga 1/1995: *Preliminary comments to part I of the Draft Declaration. Statement by Director General Hans Wilhelm Longva on behalf of the Norwegian Delegation.* 24.11.1995.

Norga 1/1999: *Statement by Norway.* 21.10.1999.

Norga, Suopma ja Ruotta et al. 1/2004. *Norga, Suopma, Islánda, Ruotta, Ođđa-Selánda ja Sveitsa: Declaration on the Rights of Indigenous Peoples.* 9.2004.

Sámiráđđi 1/1996: *Statement by Lars-Anders Baer. Vice-president.* 21.10-1.11.1996.

Sámiráđđi 1/1997. *Statement by Saami Council to the Working Group on the Draft Declaration on the Rights of Indigenous Peoples.* 31.10.1997.

Sámiráđđi 2/1997. *Joint Statement by the Inuit Circumpolar Conference, the Saami Council, the Association of the Shor People and the Council of Elders of Chukchi of Arctic Russia.* 30.10.1997.

Sámiráđđi 1/1999. *General Debate on the Right of Self-Determination.* 20.10.1999.

Sámiráđđi 1/2000. *General Debate: Right of Self-Determination, Land and Natural Resources.* 1.12.2000.

Sámiráđđi 1/2002. *Agenda item 4, Article 3 and 31 (self-determination).* 12.2002.

Suopma 1/1997. *The Finnish Statement with Respect to Article 3 of the Declaration.* 31.10.1997.

Suopma 1/1999. *General Debate on the Right of Self-Determination.* 20.10.1999.